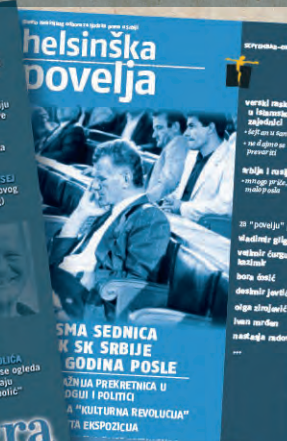

helsinška povelja

Glasiilo
Helsinskog
odborna za
ljudska prava
u Srbiji

broj 179-180 • septembar - oktobar 2013 • godina XVIII

Sadržaj

Uvodnik

SPINOVANJE VUČIĆA3

Piše: Sonja Biserko

Spinovanje Vučića

ZAKASNELE REFORME.....5

Piše: Vladimir Gligorov

„ŠEŠELJIZMOM” U DUBOKE REFORME.7

Piše: Ivan Torov

NADE I ILUZIJE..... 9

Piše: Nastasja Radović

O smrti i dostojanstvu

ODLAZAK DRUGARICE JOVANKE 11

Piše: Slobodanka Ast

Kosovo

ŠAPUTANJE GLUVOM.....15

Piše: Miroslav Filipović

Reforma pravosuđa

TRAGIKOMEDIJA U TEATRU APSURDA17

Piše: Bojana Oprijan Ilić

Odjeci zabrane Parade ponosa u Srbiji

DRŽAVA JESTE KAPITULIRALA,
ALI PRED KIM 19

Piše: Stipe Sikavica

Hrvatska i EU

IZIGRANA VELIKA OČEKIVANJA..... 21

Piše: Davor Gjenero

PRIČE SA LIMESA

U ZEMLJI SVATOVA IZ ŽITORAĐE.....25

Piše: Dragan Velikić

Reinterpretacija prošlosti

NOVI ADUT SRPSKIH NACIONALISTA27

Piše: Dragoljub Todorović

Tranziciona pravda

SKRIVENI TRAGOVI GENOCIDA..... 32

Piše: Irena Antić

KRVAVI MODUS OPERANDI.....35

Piše: Bojan Tončić

Povodom jedne knjige

ISTORIJA JUGOSLAVIJE
KAO OTVOREN PROCES..... 37

Piše: Latinka Perović

O ministru i -oko njega

OD VOLJE DO NEVOLJE50

Piše: Slavica Vučković

Ukrajina i EU

DŽOMBAVI PUT DO VILJNUSA.....52

Piše: Petar Popović

Bosna i Sirija

ASADOV BALKANSKI UZOR53

Piše: Tamara Kaliterna

In memoriam Andrej Mitrović (1937 - 2013)

SAKUPLJAČ PAMETNOG,
RADNOG I PLEMENITOG.....56

Piše: Latinka Perović

La Piovra (Hobotnica) VI

AMFILOHIJE RADOVIĆ,
PUKOVNIK U MANTIJI57

Piše: Zoran Janić

Povelja na licu mesta

KIKINDA: JESEN PRELETAČA.....62

piše: G. Perunović Fijat

Vojvodanski gradovi kroz istoriju

SOMBOR: GRAD MEĐULJUDSKOG
UVAŽAVANJA64

Piše: Olga ZIROJEVIĆ

Nova izdanja

POHVALA INTELEKTUALNOJ I
MORALNOJ DOSLEDNOSTI.....66

Piše: Latinka Perović

Umesto eseja

RUŠEVINE69

Piše: Nenad Daković

SPORT I PROPAGANDA

DESET RAZLOGA ZAŠTO NE TREBA...70

Piše: Ivan Mrden

Naša pošta

UBISTVO KAO
ISTORIJSKO-POLITIČKI METOD 72

Piše: Dragomir Marinković

„GAVRILO PRINCIP - HEROJ ILI
TERORISTA“73

Piše: Rade Vukosav

PIŠE: SONJA BISERKO

SPINOVANJE VUČIĆA

Stvaranje slike o Aleksandru Vučiću kao najmoćnijem čoveku u Srbiji je rađeno planski. Podseća na spinovanje kakvog je već bilo sa Borisom Tadićem. U suštini, njegova je moć objektivno ograničena stanjem u zemlji, ali i odnosom snaga unutar koalicije, posebno unutar njegove SNS, ali i u odnosu na konzervativni blok koji nije irelevantan. Vučić je isturen prema međunarodnoj zajednici kao trojanski konj koji treba da pokaže novo lice naprednjaka. Svakako i njegovo verovanje u misionarsku ulogu u okretanju Srbije ka modernizaciji („ja sam rešio da se Srbija modernizuje“) uklapa se u naprednjački populizam koji mu donosi uspeh i povećava rejting. Do sada se, međutim, nije pokazalo da vlast ima odgovore, čak ni neophodno znanje za rešavanje problema sa kojima je Srbija suočena.

Vatrena retorika prvog potpredsednika Vlade protiv korupcije, za oživljavanje privrede, stavljanje na noge pravosudnog sistema, podizanje opšte bezbednosti zemlje – sve je to diglo prašinu i popularnost doprimejera, ali se u stvarnosti nije stiglo dalje od toga. Nema ekonomskog zaokreta, nema reformi službe bezbednosti, pravosuđa, medija i ozbiljnog rezanja

javnih troškova. Naime, nema konkretnih rezultata rada naprednjaka koji bi opravdali popularnost dopremijera. I izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije u suštini, nije registrovao nikakav napredak osim u odnosima sa Kosovom. Markirao je sve otvorene probleme – u Vojvodini, Sandžaku, Preševskoj dolini, u pravosuđu, medijima, privredi...

Organizovano i nasilno ide se na promenu vlasti na svim nivoima gde je Demokratska stranka osvojila vlast, pre svega, u Vojvodini i u Beogradu. Gradonačelnik Beograda je srušen, takoreći bez otpora. Rezultati vanrednih lokalnih izbora u više vojvodanskih opština koriste se kao sredstvo pritiska na pokrajinsku vlast. Poslednji u nizu bili su izbori u Vrbasu, koji su se odvijali u atmosferi straha, otvorenih pritisaka, uključujući i nasilje. Predsednik Republike Nikolić se slučajno dan uoči izbora našao u Vrbasu, ali i Aca Lukas, Crvena zvezda, kao i Aleksandar Vučić i mnogi drugi. Naprednjaci su još uvek u procesu osvajanja vlasti, ako je moguće, apsolutne, uz podršku ekstremne desnice.

Suprotno uveravanjima da se regionalni odnosi poboljšavaju, realnost je sasvim drugačija. Nikolić

REČ UREDNIKA

Štampanjem ovog broja, Helsinška povelja prestaje da izlazi. Kao jedan od najdugotrajnijih projekata Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, Povelja je, ustrajavajući na jasno profilisanom uređivačkom konceptu izlazila gotovo pune dve decenije.

Ovom prilikom zahvaljujemo donatorima, prvenstveno helsinškim komitetima Norveške i Švedske, odnosno njihovim vladama, koji su taj koncept prepoznali kao važan za tranziciono društvo Srbije i kao takvog ga podržali. Zahvaljujemo takođe i širokom krugu saradnika, prijatelja i čitalaca u zemlji i regionu. Bez njih Povelja ne bi opstala toliko dugo.

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji će nastojati da u nekoj drugoj formi nastavi slično medijsko delovanje na tragu promovisanja ljudskih prava i zalaganja za evropski put, modernizaciju i demokratizaciju Srbije.

SEŠKA STANOJLOVIĆ

i njegovi savetnici su zaoštrili stvari kad je reč o nekim ključnim pitanjima u regionu. Na primer, o sukcesiji. Oliver Antić, novoizabrani predstavnik Srbije u Komitetu za pitanje sukcesije SFRJ, otvoreno osporava neka već rešena pitanja i najvaljuje reviziju.

A i poseta predsednika Hrvatske Ive Josipovića je najbolje to pokazala. Međutim, ova poseta može se tumačiti i kao deo strategije EU, čija je Hrvatska od nedavno članica. Nema ni promene u politici prema Bosni, odnosno RS, Crnoj Gori. Novembarski izbori na Kosovu na kojima Srbi sa severa treba da uzmu učešća pokazaće koliko je Beograd spreman da sprovodi dogovor Beograd - Priština. Nije isključeno da ti izbori budu propraćeni i nasiljem. Aleksandar Vulin, ministar bez portfelja, zadužen za Kosovo potpiruje vatru i podržava kampanju koja će otežati formiranje srpske zajednice opština. Čak je i patrijarh Irinej pozvao Srbe na Kosovu da izađu na izbore. SPS i naprednjaci, svesni koliko sve zavisi od uspeha tih izbora za samu Srbiju i njen odnos sa EU - takođe, iako teška srca lobiraju za što veći odziv srpskih birača. Jer, od tih izbora zavisi i dobijanje datuma za otvaranje pregovara za članstvo u EU. To bi svakako bio novi vetar u leđa naprednjacima kao uvod u eventualno raspisivanje republičkih izbora u proleće iduće godine.

Aktuelna vlast u suštini, pokušava da se dokopa fondova EU, a da istovremeno opstane na očuvanju ratnog plena u Vojvodini i Republici Srpskoj i na severu Kosova (gde će, u praksi verovatno težiti stvaranju nove Republike Srpske). Crna Gora je pitanje vremena, stalno se radi o glavi Milu Đukanoviću kao glavnoj prepri. Kako stvari stoje, naprednjaci smatraju da postoji opcija samo tamo gde još nisu do kraja stavili ratni plen pod apsolutnu kontrolu. Branislav Grubačić, istaknuti član naprednjaka, smatra da opozicija u Srbiji postoji na Severu Kosova, u Vojvodini i u Republici Srpskoj. Koincidencija ili ne, u isto vreme je objavljena i knjiga Milorada Dodika, zbirka njegovih intervjuva, čiji je uvod napisao Dobrica Ćosić. Ćosić Dodika vidi kao uspešnog zaštitnika Srpske i to u atmosferi kad se, po njemu, „rat nastavlja šovinističkom propagandom, krivotvorenjem istorijskih činjenica, razgorevanjem rezidualne mržnje, anti-dejtonskom politikom međunarodnih predstavnika”. To je strategija od koje se nije odustalo, što

važi i za aktuelnu vlast. Konzervativni blok, međutim, ipak strahuje da će se Srbija udovoljavanjem zahtevima EU „vratiti u granice pre Berlinskog kongresa”. Zavisnost od EU za opstanak zemlje, s jedne strane, i strah od gubitka ratnog plena, s druge, dve su ključne determinante koje oblikuje političku scenu zemlje i ponašanje svih relevantnih aktera.

Takve aspiracije sigurno ne bi bile tako izražene bez podrške Rusije kojoj odgovara nerešena situacija na Balkanu. Pri tome je to ništa ne košta. Naprotiv. Rusija ima najpovoljniji energetski sporazum sa Srbijom koji joj itekako omogućava uticaj na privrednom planu. Aktuelna ministarka energetike Zorana Mihajlović slanjem inspekcije u „Srbijagas” očigledno pokušava da ospori taj sporazum i uskladi ga sa kriterijumima EU.

Rusija je i obaveštajno veoma prisutna u Srbiji. Svoj najveći obaveštajni punkt na Balkanu preselila je iz Bugarske u Srbiju, što pokazuje koliko je Balkan još uvek relevantan u njenim geostrateškim kalkulacijama.

Zabrinjava, međutim, marginalnost opozicije i odsustvo njenog organizovanog delovanja. Demokratska stranka nije uspela da se konsoliduje i da u političkoj areni zauzme mesto koje joj pripada. Civilni sektor je takođe utihnuo, što zbog konfuzije, što zbog medijske marginalizacije i promovisanja ekstremnih desničarskih grupa koje su zauzele dominantni deo civilne scene. Desničarske grupacije su i deo aktuelne vlasti i uživaju podršku ne samo finansijsku, već i ideološku. Time se godinama građani i delimično postignut suštinski pluralizam u Srbiji sistematski poništava.

Uspeh naprednjaka je svakako refleksija i stanja duha srbijanskog društva. Bez razumevanja te uzročno-posledične veze teško je shvatiti obrte i naprednjaka, ali i samog društva i javnog mnjenja. Bez prihvatanja istorijske istine o pogubnoj avanturi krajem XX veka za koju je srpska elita imala gotovo plebiscitarnu podršku, gotovo da je svejedno da li su na vlasti naprednjaci ili demokrati. Demokrati su proigrali istorijski trenutak da o tome progovore na pravi način. Pre svega zbog toga što su i sami bili deo nacionalnog projekta. Umesto toga dopustili su radikalizaciju i fašizaciju Srbije i tome primerenu, adekvatnu vlast.

ZAKASNELE REFORME

PIŠE: VLADIMIR GLIGOROV

Na početku krize, pre oko pet godina postojali su bolji uslovi da se sprovedu reforme koje se sada najavljuju. Obično, međutim, promene se odlažu dok nisu hitne, a onda se sprovode u gorim ili mnogo gorim uslovima. Uz to, ono što je možda bilo dovoljno pre pet godina, sada ne pomaže mnogo. Kakvo je sada stanje i koliko je adekvatan najavljeni program reformi?

Možda je dovoljno okarakterisati trenutno stanje privrede sa tri zapažanja: privredni rast je, u najbolju ruku, stagnantan od 2009, do danas, zaposlenost je veoma niska i ulaganja su značajno smanjena. Da bi, pak, rast bio ubrzan, potrebno je ulagati mnogo više i tako povećavati zaposlenost. To je otežano zato što su izgledi da će ulagati stranci mali, država opet mora da štedi, a preduzetnici su pritisnuti dugovima. Šta se može učiniti u tim okolnostima i da li su najavljene mere valjane?

Uzmimo najpre one mere koje su najjednostavnije, a od kojih se dosta očekuje. Jedan skup tih mera ima za cilj da poboljša poslovnu klimu kako bi se podstakla ulaganja. Šta se može očekivati od, recimo, smanjenja administrativnih procedura i troškova? To zavisi od ocene koliki je broj poslova od kojih se odustalo zato što je potrebno provesti dosta vremena kako bi se obezbedili svi potrebni uslovi da se neki posao obavi. Drugim rečima, administracija je skupa u vremenu i novcu. Šta znači da je skupa? Da se nekome ko bi da pokrene neki posao više isplati da radi nešto drugo, jer su troškovi pokretanja novog posla suviše veliki. Šta je to nešto drugo? Jedna mogućnost jeste crno ili sivo tržište, dok je druga mogućnost - da se živi od onoga što se već ima. Vrednost ovih alternativa nije nepromenljiva. Ukoliko nema posla ni na sivom tržištu, a živi se sve gore,

trebalo bi da je spremnost da se potroše vreme i sredstva da se započne novi posao, utoliko veća. Drugim rečima, da je rđav administrativni sistem utoliko manja prepreka. Kada se pogledaju podaci, oni koje imamo, ne čini se da se povećava sivo tržište, dok se prihodi od rada ili od socijalnih i penzijskih davanja realno smanjuju. A, opet preduzetnička se aktivnost takođe ne intenzivira, jer se smanjuje broj aktivnih preduzeća i ukupna ulaganja.

Zašto je tako? Zato što povoljna poslovna klima ima nesumnjiv pozitivan uticaj na privatna ulaganja dugoročno posmatrano. Ali nije osnovna prepreka u uslovima recesije i nije mera koja će značajno podstaći privrednu aktivnost u uslovima recesije. Isto važi i za mnogo važniju reformu, onu koja se odnosi na sudstvo i na pravni sistem uopšte. Dugoročni privredni rast i društveni razvoj u velikoj meri zavisi od pravičnosti i efikasnosti pravnog sistema i posebno sudstva, ali to nije instrument izlaska iz recesije, ili iz privredne stagnacije.

Slično se može reći i za mere koje se predviđaju u radnom zakonodavstvu. U kojoj meri su plate i otpremnine prepreka, kako dodatnom zapošljavanju tako i raskidanju ugovora o radu? Ako se pogledaju podaci, smanjenje zaposlenosti je značajno veće od pada realnih plata. Iz toga bi trebalo zaključiti da je lakše otpustiti radnike nego mu smanjiti platu. Ovo nije teško razumeti. Smanjenje plate može da utiče negativno na produktivnu zaposlenost, dok smanjenje broja zaposlenih, dakle troška rada uopšte, može da bude sredstvo da se očuva neko preduzeće koje je zapalo u teškoće. Iz podataka se vidi da nedostatak fleksibilnosti nije prepreka da se smanji zaposlenost. Dok je mnogo teži i nepoželjnije da se

realno smanje plate. Zapravo, mehanizam smanjenja troškova rada u privredi u celini jeste upravo preko povećanja nezaposlenosti. Jer bi to trebalo da povećá konkurenciju za radna mesta i tako izvrši pritisak na cenu rada.

Uopšteno govoreći, mere koje se nazivaju strukturnim reformama imaju za cilj promenu pravnog, regulatornog okvira u kome se odvija privredna aktivnost. Dugoročno posmatrano, različite institucije daju nejednake rezultate i u nivou aktivnosti i u nivou blagostanja, a i u njenoj raspodeli. Jasno je, recimo, da privredni sistem ili nekoliko privrednih sistema koji su uspostavljeni u poslednjih tridesetak godina, da su svi oni imali za posledicu privredno propadanje, dakle zaostajanje, osiromašenje i povećánu nejednakost. Eventualne strukturne reforme koje bi sada bile sprovedene trebalo bi da dovedu do toga da sledećih deset godina, a potom i trideset, imaju mnogo bolji ishod.

Kako bi te reforme, načelno gledano, trebalo da izgledaju? Ili, drugačije rečeno, čime bi trebalo da se rukovode? Osnovna ideja je da sistem obezbedi efikasno privređivanje, gde je efikasnost definisana time što će svačiji doprinos biti najbolji mogući i gde nema onih koji ne rade. Nije, dakle, dovoljno da svi rade, mada je to neophodno, već i da rade tamo gde su najproduktivniji. Uz to, potreban je sistem osiguranja od nepredvidivih promena, čemu zapravo i služe društvene i političke ustanove. U osnovnim crtama, nije nepoznato kako bi taj sistem trebalo da izgleda, ako nika-ko drukčije onda na osnovu poređenja sa zemljama za koje se može reći da su uspele da ga uspostave, dakle pre svega sa razvijenim, možda najpre evropskim zemljama.

Reforme tržišta rada, finansijskih sredstava, proizvoda i usluga idu u tom smeru, a proces će biti podstaknut i ubrzan ukoliko se otvore pregovori o članstvu Evropskoj uniji. Na duži rok, to bi trebalo da obezbedi uslove za privredni napredak. No, time se ne rešavaju kratkoročni, ili problemi koji spadaju u domen privredne politike. Jer

čak i zemlje sa, u osnovi valjanim sistemom institucija znaju ne samo da prolaze kroz privredne cikluse, već i da se suočavaju sa ozbiljnom krizom, kao što je upravo slučaj. U krizi su uvek potrebne i dodatne strukturne reforme, ali je potrebna i odgovarajuća privredna politika kako se ne bi pogoršala sama kriza i zapravo ugrozile potrebne promene i tako i dugoročni izgledi.

Kako u tom kontekstu izgledaju predložene mere? One se uglavnom svode na poboljšanje fiskalnog bilansa, dakle na smanjenje fiskalnog deficita i tako na rast javnog duga. Dug teži da bude veći od 70 posto bruto domaćeg proizvoda (BDP) na kraju sledeće godine (po Međunarodnom monetarnom fondu). Štaviše, nastaviće da se povećava u odnosu na BDP i u narednim godinama. Ovaj je proces neodrživ ukoliko se ne ubrza privredni rast. Stoga je ključno pitanje da li mere fiskalne konsolidacije koje su predviđene obećavaju da će do privrednog oporavka doći. Jer, ukoliko ga ne bude, moraće se ići na dalje mere štednje, koje, same po sebi, neće imati pozitivan uticaj na privrednu aktivnost.

Odgovor je, za sada, negativan. Trenutno se predlaže smanjenje plate budžetskih korisnika i povećanje niže stope poreza na dodatu vrednost. Prvo ima za cilj smanjenje javne potrošnje, a drugo, povećanje poreskih prihoda. I jedno i drugo će imati negativne posledice na potrošnju, a sva je prilika i na ulaganja. Kada je reč o smanjenju plata, jasno je da to vodi manjoj privatnoj potrošnji. Može doći do preraspodele u okviru potrošačke korpe, pa da se manje kupuje sva druga roba osim najpotrebnije, a to je pre svega hrana. Tu sada dolazi to povećanje poreza na dodatu vrednost, koje će ili poskupeti upravo tu robu ili će, usled pada tražnje, pasti na teret trgovaca i konačno proizvođača. U prvom slučaju, smanjiće se potrošnja, a u drugom će se smanjiti ulaganja. Zbirni efekat je verovatno neka kombinacija pada potrošnje i smanjenja investicija. Kako je reč o relativno malom povećanju poreza, ukupne negativne posledice ne bi morale da budu značajne, ali nema sumnje da te mere nisu podsticajne.

Tih, pak, u trenutnim promena u privrednoj politici zapravo i nema. Računa se sa povećanjem izvoza, ali do toga može doći samo ako postoje ulaganja u izvozno orijentisanu proizvodnju. U ovom se času izvozi praktično sve što se može izvoziti, pa ako nema novih poslova i novih proizvoda, rast izvoza ne može da bude značajno

„Šešeljizmom” u duboke reforme

PIŠE: IVAN TOROV

ubrzan. Eventualno povećanje proizvodnje za izvoz zavisi od dostupnosti finansijskih sredstava, a ona su oskudna i skupa pre svega zato što su banke opterećene nenaplativim potraživanjima i cene da je rizik kreditiranja suviše veliki. Pozajmice iz inostranstva su praktično nemoguće usled visokog spoljnog duga, koji prelazi 80 posto bruto domaćeg proizvoda, a ukupne obaveze prema inostranstvu, dakle i one nekreditne, su svakako veće i prelaze 100 odsto. Tako da se sada odvija proces razduživanja, što se vidi po neto odlivu finansijskih sredstava iz bankarskog sistema.

Sve zajedno, mere privredne politike koje su trenutno zamišljene neće same po sebi dovesti do poboljšanja stanja u javnim finansijama, što im je zapravo i jedini cilj. Mere, opet, koje bi trebalo da poprave privredni sistem tek treba da se formulišu i eventualno prihvate i sprovedu, da bi dale rezultate u sledećih nekoliko godina. U međuvremenu će osnovni rizik biti kretanje privredne aktivnosti, pa ako oporavak izostane, kao što je verovatno, moraće se razmišljati o jednoj ili drugoj strategiji restrukturiranja javnih i stranih dugova. Sistem i politika kakvi sada jesu vode stanju kada se ti dugovi neće više moći vraćati. Mere koje se sada predlažu samo odlažu suočavanje sa time. Nada je da će do tada promena privrednog sistema omogućiti da zemlja i privreda ostanu solventni, ali izgledi za uspeh zavise od toga da li će strukturne reforme biti suštinske i sveobuhvatne i da li će biti sprovedene brzo kako bi mogle da podstaknu privredni oporavak na vreme. Bilo bi bolje i da privredna politika pomogne podsticajnim merama, ali to nije u planu.

Imajući u vidu stanje - niska stopa rasta, malo zaposlenih, ograničena ulaganja - ova strategija reforme neće, u najmanju ruku, bar na početku, ubrzati rast i povećati zapošljavanje, a neće dovesti ni do povećanih ulaganja. Hoće li potom reforme privrednih ustanova dovesti do povećanih ulaganja i tako do veće zaposlenosti i do privrednog oporavka zavisi mnogo od toga kako će ona tačno izgledati i da li će se izbeći kriza dugova i očuvati socijalna i politička stabilnost. Izgledi nisu veliki.

Jedni kažu da je to jeftina, pomalo komična priča bez uverljivijih naznaka da se zaista „nešto ozbiljno valja iza brda”, drugi, pak - valjda preterano nestrpljivi da zahuktalim naprednjacima vide leđa - kao da gube iz vida činjenicu da su „vučićevci” isuviše lako dospeli gotovo do apsolutne vlasti da bi tek tako dozvolili da im jedna, možda, usputna epizoda pokvari računicu. U svakom slučaju, „pobuna” Vladimira Cvijana, prebega iz DS u SNS protiv „radikalskog jednouljca” i „politički motivisanih hapšenja”, ne samo što nije otišla mnogo dalje od manifestovanja nezadovoljstva zbog neostvarenih ličnih ambicija jednog, u suštini, političkog marginalca, već je i pomogla da se višednevna tabloidna zabrinutost pretoči u učvršćivanje bedema zaštite stare-nove leaderske zvezde na srpskom političkom nebu, Aleksandra Vučića i njegove SNS. Politički nepouzdan i kao saradnik i kao svedok, sa imidžom kontroverznog advokata nekih mafijaških bosova, i ambicijom koja prevazilazi njegove stvarne skromne potencijale, Cvijan je, zapravo, postao boksterska vreća za isprobavanje snage i vlasti i opozicije. Uprkos tome što je u javnost ubacio pikantne teze (o autoritarnosti, jednouljcu i političkoj instrumentalizaciji tzv. borbe protiv korupcije i kriminala) koje zagovaraju i mnogo ozbiljniji i respektabilniji analitičari i kritičari „reformističke politike” naprednjaka i socijalista.

Cvijan će, najverovatnije brzo biti „disciplinovan” (isključen iz SNS) i zaboravljen, jer je, čini se, prerao istrčao na klizav teren partije, koja i dalje ređa triumfalne pobeđe na povremenim lokalnim izborima i koja je, zasad, prilično harmonizovana (i uspešna) u maniru da obilatop populističkom demagogijom osvaja naklonost razočaranog i socijalno upropašćenog biračkog tela, koje satisfakciju za sve svoje trume i očajnu situaciju traži u svakodnevnim hapšenjima i popunjavanju zatvora. Taj ambijent je - pokazalo se to na primeru Slobodana Miloševića - gotovo idealan za još jedno promovisanje kulta ličnosti, ovog puta u Aleksandru Vučiću. Nekadašnji mladi šešeljevski radikal, sad već iskusni naprednjak, kako se čini, efektno je procenio da će mu strategija

njegovog nekadašnjeg vođe, sad haškog pritvorenika, koja objedinjuje tezu da su za sve probleme Srbije isključivi krivci „žuti“ sa apsolutnom kontrolom nad državnim mehanizmima, omogućiti da nesmetano vlada.

Ta strategija će, naravno, biti uspešna sve dok se ne istroše argumenti zbog „priznavanja kosovske realnosti“ i „pljačkaške privatizacije“, a kad toga više ne bude nastaje pravi problem: kako uveriti narod da mu, i nakon godinu i nešto više dana vlasti udruženih naprednjaka i socijalista, i dalje nije dobro, reklo bi se čak, da mu je i gore „jer su računici u međuvremenu stigli na naplatu“, samo zato što su Tadićeve demokrate za sobom „ostavile pustoš“ kakvu nije moguće ukloniti ni za puna dva mandata. Pobednička euforija će polako ali stabilno ustupati prostor novom razočarenju i rezignaciji, što će se najpre manifestovati padom rejtinga SNS, ali i sve češćim sporovima i sukobima na samo unutar vladajuće koalicije, već i u okvirima same Srpske napredne stranke, u kojoj već sada tinja nezadovoljstvo zbog Vučićeve odluke da partijski plen podeli sa ljudima sa strane. Tako će se „novi, reformisani Šešelji“, koji sve zna, odlučuje (i pita) o svemu, kontrolišu sve, suočiti sa reperkusijama svog unutrašnjeg „šešeljizma“, odnosno frakcijskom razgradnjom partije, koja je prebrzo omasovljena, a, opet, nemoćna i troma da bi mogla da i dalje održava prived moderne proevropske političke grupacije.

Iako se i sam Vučić trenutno promovise kao političar koji misli da su restrikcije i stezanje kaiša neminovni, „jer je Srbija pred bankrotom“ (a do skora su tvrdili da su ga već uklonili), čak ubrzano dovodi ljude koji će nas surovima metodama divljeg kapitalizma dovesti u red, lideru SNS je savršeno jasno da postoje granice trpeljivosti, kad se žed za „revolucionarnom pravdom“ pretače u bes zbog neispunjenih očekivanja, okreće protiv njenih kreatora, postaje nepremostiva prepreka i hronično žarište svakojakih sukoba. Kad se revolt suoči sa posledicama političke autoritarnosti i kulta ličnosti, iza kojih ostaje dalje produbljivanje agonije srpskog društva, stvorice se pogodan teren za (ne) kontrolisano političko, državno i drugo nasilje, čije (neke) elemente već sada prepoznajemo. U ambijentu pretećeg haosa, naravno, vrlo je moguće da se naprednjaci vrate svojim izvornim, radikalnim korenima, a socijalisti miloševićevskim manirima.

Sadašnja vlast, lansirajući stezanje kaiša kao dominantne logike, kojom se, simptomatično,

gađaju imućniji, a gro radikalsko-naprednjačko-socijalističkog biračkog tela (penzioneri, uništeno radništvo, deo seoskog stanovništva) demagoškim parolama uverava da ga vlast štiti, gromoglasno najavljuje tzv. sistemske reforme. Pritom se svesno eskivira odgovor na pitanje, zašto se to nije učinilo odmah nakon prošlogodišnjih izbora, kad je rizik nepopularnih mera bio manji, nego sad kad je i delovanjem ove vladajuće ganiture u sferi ekonomije i socijalne politike vođa dospela do grla. Optimisti misle da je situacija takva da se od dubljih reformi, ma koliko bile bolne i teške, naprosto ne može pobediti, skeptici su, pak, ubeđeni da je priča o reformama puko kupovanje vremena i da od toga neće biti ništa sve dok su na kormilu države akteri koji su, zapravo, svojevremeno postavili temelje ekonomskog i socijalnog, bogme i civilizacijskog survavanja Srbije.

Stavu ovih potonjih ide u prilog tvrdnja znalaca istorijskih i političkih prilika na ovim prostorima: da Srbija nikad nije bila spremna za takve društvene, političke i ekonomske rezove koji bi suštinski promenili njen lik. Ako bi i kad god bi neka partija na vlasti, zbog nekih svojih razloga promovisala dublje reforme (serija neuspešnih, propalih reformističkih zahvata SK u bivšoj jednopartijskoj Jugoslaviji), uvek je ta ista partija sve te pokušaje opstruirala i rušila na samom početku, kako bi sprečila da neki novi politički, ekonomski i društveni vetrovi ugroze njen politički i ideološki monopol i odvuče je na kolosek nekakvog drugačijeg društvenog sistema. Politika je, dakle, istovremeno i inicirala i suzbijala reforme, a takva praksa je nastavljena i nakon formalnog uspostavljanja višepartijskog sistema, kad su na izborima pobeđivale partije čiji je ideološki predznak, u suštini, bio i ostao nepromenjen u odnosu na vreme jednopartijske vladavine SK. Težnja za političkim monopolom i privilegijama partijske oligarhije bila je i ostala glavni kamen-spoticanja svake reforme. Pa ako neko misli, dvadesetak godina od uvođenja višepartizma, da su „reformisani“ radikali (naprednjaci) i socijalisti drugačiji danas nego juče, različitiji od svojih prethodnika u bivšoj zajedničkoj državi, bilo bi mu najbolje da za potvrdu tog svog stava sačeka još neko vreme. A ono će, svakako, doći!

NADE I ILUZIJE

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Planirane uštede od ekonomskih mera Vlade Srbije, sada je već jasno, neće značajnije poboljšati raspolaganje budžetskim prihodima, ukoliko ne bude i drugih izvora. Jasno je da su namere novog ministra finansija i njegovog zaštitnika, prvog potpredsednika Vlade, Lazara Krstića i Aleksandra Vučića, bile ambicioznije, ali su im se isprečile populističko-partijsko-koalicione smetnje. Iz Vučićevog govora na proslavi pete godišnjice Srpske napredne stranke, jasno je poručeno da su ambicije u štednji bile veće, s posebnim osvrtom na stogodišnji hrast čije će čuvanje na autoputu koštati Srbiju dva miliona eura, kako kaže Vučić. Ministar finansija je javnosti rekao da bi, bez „solidarnog poreza“ država za dve godine bankrotirala. Ono gde i mladi kadar Mekinslija ostaje vezanih ruku, jeste najvažniji aspekt partijske politike u Srbiji: zapošljavanje stranačkih kadrova i fanova u javnom sektoru, posebno u atraktivnim birokratsko-administrativnim službama koje ne zahtevaju, prema našim kriterijima, nikakvu posebnu stručnost. Pošto je to već stari, ali i preterano otežali prtljag, njemu se oduzima procenat od plata koje su inače, za oko 30 odsto veće u proseku od privatnog sektora srpske privrede. Predstojeće, akcionim planom Vlade u nekoliko faza, predviđeno otkaćinjanje stotinak preduzeća u restrukturiranju, ostaviće bez posla više od 50.000 ljudi. A fabrika čipova nikako da dođe, zajedno sa arapskim parama, dok država preuzima dugove velikih privredno-političkih gubitaša. I to, naravno, nije kraj za nabrajanje. Laiku je i to dovoljno da shvati da je ekonomska situacija veoma teška i bez nekog, kako bi Vučić rekao, srpskog „Maršalovog plana“, taj bankrot nije uopšte daleko. Vučić kao jedini preostali „investicioni ledolamac“ ove Vlade, traži opet politička rešenja. Otud, uz kuknjavu zbog svekritikujuće opozicije, on priprema odstupnicu za SNS i samog sebe. Nakon dovođenja nekoliko poznatih imena iz inostranstva i međunarodne finansijske i političke oligarhije, od kojih neki kažu kako nema besplatnog ručka, a drugi da vole Srbiju odavno i besplatno će raditi za nju (jer bi inače došli u sukob sa zakonom u svojoj zemlji), sve je jasnije da oni nisu donosioci čarobnih štapića.

STARI SIMPTOMI

Ustvari, teško da se može reći da vladajuća koalicija, a naročito izuzetno popularna SNS, a još više sam Vučić, imaju nekih većih problema sa opozicijom. Njen bagaž loših poteza još se nije istopio, a njihov je ostao negde u maglama ratnih devedesetih i politike Haškog tribunala poslednjih godina. Sa svetom, problema imaju još manje, jer su prihvaćeni ne samo kao rezultat legalnih postizbornih kombinacija sa voljom građana, već i kao veoma konstruktivan i efikasan partner u obostrano važnim pitanjima, naročito.

Dakle, najveći protivnik aktuelne vlasti, ali i neke druge ako je bude u bližoj budućnosti je brema ekonomske propasti, nastalo vladanjem politike nad ekonomijom, koja je endemska bolest ovdašnjih društava i elita. Od vizije lepše budućnosti, jasno je Vučiću, da za njegovog mandata nema ništa, pa i da nađe više investitora nego što zaista može. Zato se on već okreće oprobanoj mehanizmu: političkim kombinacijama. Otuda razgovori sa predstavnicima opozicije koji su počeli sa Čedomirom Jovanovićem. I njihov dogovor o kome svedoči Jovanović, o raspisivanju vanrednih izbora posle otpočinjanja pregovora sa EU.

Posmatrano sholastički, Jovanović i njegova LDP, mogao bi biti poželjan partner SNS nakon prolećnih izbora. Prema analizama javnog mnjenja, Vučiću bi bio dovoljan manji partner da sa sadašnjom podrškom u biračkom telu formira neku narednu vladu. Za ono što bi on morao u skorijoj budućnosti da preduzme, a to su antipopulistički potezi, Jovanović je pravi partner koji, pri tom, pokazuje spremnost na kompromise koji se tiču Vučićeve političke prošlosti. Setimo se da je LDP podržala i prvu „neprincipijelnu“ koaliciju DS sa SPS još 2008, tako da ih sadašnja situacija sa defanzivom u još konfuoznoj Demokratskoj stranci, čini najaktivnijim i najpreduzimljivijim

opozicionim činiocem. Sa druge strane, to bi bila i velika opasnost za ovu stranku jer bi sa ulaskom u vlast mogla da izgubi birače. Sa svim tim kalkuliše i Vučić, gradeći imidž nacionalne veličine.

Sporovi unutar vladajuće koalicije su loše prikri- veni, a sve bi bilo lakše da Ivica Dačić nije lider par- tije sa sopstvenim koalicionim potencijalom od 16 odsto podrške, a da je pritom i navikao da bude u poziciji ne samo formalnog, kao što je sada, već fak- tičkog lidera, kao što je bio njegov prethodnik na čelu SPS. Dačić, naravno, razume „logiku situacije“ u kojoj SNS ima veliko preimućstvo ali, što zbog ličnih osobina i načina na koji se politički formirao, što zbog računice da članovi SPS kao i sadašnji i budu- ći njeni birači, vole jak govor i lidera sigurnog u sebe, rizikuje da potpuno ispadne iz Vučićevih kombinacija u skorijoj budućnosti.

Ta igra Dačićeva izgleda da je prvom potpred- sedniku i lideru SNS toliko dosadila da mu razgo- vor sa Jovanovićem izgleda nije predstavljao neku veću neprijatnost, pa da su se čak dogovorili i oko raznih refomi, pa i oko izbora. Što bi moglo da ne ostane samo na priči, jer su izbori za SNS sada važni koliko i ono udaljavanje od Šešeljeve politike 2008, i glasanje za SSP. Ako ih ne iskoriste, narav- no nakon zbrinjavanja daljih odnosa sa EU i ota- ljavanja Briselskog sporazuma, njihova popular- nost mogla bi krenuti nizbrdo, sa svim predstoje- ćim „stezanjima kaiša.“ Prolećni vanredni izbori, ne samo u Beogradu, sa izgledima za nova, ali „mala“ partnerstva na republičkom nivou, bili bi i tajmout pred građanima i prilika za nova obećanja i mar- šalovsko-maršalske planove. LDP kao partija koja je najviše gurala pitanje Kosova i koja bi podrža- la i inicijativu SNS za izmene ili donošenje novog Ustava (što bi bar kao podrška u početku napred- njacima bilo važno), učvrstila bi u uverenju zapad- ne partnere da sa njima mogu ići „napred“. Sa dru- ge strane, to partnerstvo za inicijativu za sasvim novi Ustava nije dovoljno, pa bi se u tom poslu morala tražiti i druga. Najverovatnije je, međutim, da SNS ne bi optirala za donošenje novog već za izmene postojećeg ustavnog stanja, što je lakše obezbediti.

I u samoj stranci, Vučić već ima problema, baš kao i Dačić. Za sada, sem slučaja Vladimira Cvija- na, to nije tako izraženo i teško da bi Cvijan povu- kao značajniji broj ljudi za sobom, taman da mu se omogući legalna frakcija, o kojoj teško da može biti govora. Niko ne beži iz stranke sa tolikim

rejtingom i sa velikom, a sutra verovatno još većim komadom vlasti. Ili potpunom vlašću u Srbiji. Zato je Cvijanova pobuna pomalo kontroverzna i znak je osebnosti i „liderske“ ličnosti, jer se kod nas o stra- načkoj demokratskoj kulturi gotovo i ne može govo- riti. Ali, to ne znači da neupitnog lidera naprednjaka ne čekaju veći unutarstranački izazovi za nekoliko godina. Uz sve to, čega je on kao političar na poprav- nom, sigurno svestan, Dačićevi apetiti su mu sasvim suvišni. Pogotovo što je Dačić nekoliko puta, što je u skladu sa zakonom, ali i više od toga, oslonac za svoje poteze tražio kod Tomislava Nikolića, „oca par- tije“, a možda i nacije. Sad, naravno, pitanje je na šta je spreman sam Dačić, sve više ugrožen iznutra i sve manje faktički premijer.

PREIGRAVANJE

Utišak je da je Vučić „marketinški“ izabrao lide- ra liberala za svog, navodno tek prvog stranačkog sagovornika. On hoće da preduhitri i samog Jovano- vića koji je sa malom partijom, na ivici cenzusa, stalno imao neke inicijative. Ali, izgleda da i Jova- nović nije bez vizije o budućem izgledu srpske političke i partijske scene. On, sa manjkom birača i viškom inicijativa, igra pod sloganom „ko reski- ra-profitira“ i prvo razgovara sa Draganom Đilasom oko eventualnog programskog opozicionog okup- ljanja, a nekoliko dana kasnije odlazi kod Vuči- ća, kao prvi u nizu. Cilj je, kao i uvek, bar verbal- no, interes građana Srbije. I to je u redu, da odnos snaga na političkoj sceni nije ovakav kakav je. Demokrate koji su, prema najnovijim istraživanji- ma, na 11 odsto podrške, shvataju da brzo mora- ju da se pokrenu i prihvataju razgovore, ali izgleda da Jovanović ima suviše radikalne predloge. Tako, na primer, izlazak na izbore na proleće, koliko bi odgovarao naprednjacima toliko ne bi demokrata- ma, iako njihov lider Đilas već duže vreme poziva na izbore na republičkom nivou. Sad će morati na beogradske i priprema se tako što pokreće peti- cijiju za direktan izbor gradonačelnika. Jer, ankete pokazuju da bi on te izbore mogao dobiti eventual- no na taj način. Mnogo teže stranačkim i eventual- no, koalicionim snagama. Vučiću su demokrati sad manje interesantni nego pre nekoliko meseci, jer je njegova politička snaga još veća, a u DS su još uvek kao „aristokrate bez novca“, ljudi sa starim političkim refleksima, i teško ih je odvići od toga da postavljaju uslove....

ODLAZAK DRUGARICE JOVANKE

PIŠE: SLOBODANKA AST

Priča o Jovanki Broz je okrutna priča o odsustvu dostojanstva: u Partiji i partijama, u Državi i državama, u postjugoslovenskim društvima.

Ovako je istoričarka Latinka Perović za Slobodnu Evropu lucidno i sažeto najtačnije prokomentarisla vest da je umrla supruga bivšeg predsednika Republike.

To odsustvo dostojanstva, svake mere pa i čovečnosti prate javnu scenu povodom bolesti, smrti i sahrane bivše „prve dame” Jugoslavije. Sa retkim izuzecima gotovo svaka reč koja je napisana o Jovanki Broz je medijska, lekarska, pa i politička pornografija i manipulacija. Željni svojih petnaestak minuta vorholovske slave na sceni defiluju aktuelni političari i njihovi visoki činovnici, lekari koji su prešli sva pravila svoje profesije, strasni eksperti za tajne službe, paranoici, kuvari, čuvari, advokati, jedan brbljivi i lažljivi unuk, šnajderi, šefovi kabineta, konobari, generali, a pre svega srebroljupci koji gledaju kako da lako i brzo zarade na jednoj ličnoj tragediji.

U ovoj trci da se ostvari neki čar, u ovom slučaju politički poeni, prednjači partija koja je do juče ignorisala činjenicu da je Titova udovica, građanka Jovanka Broz tri decenije bila lišena elementarnih ljudskih prava, bez ikakve zvanične optužbe, sudskog procesa i presude, da je godinama živela u morbidnoj izolaciji, u bedi, bez grejanja, bez ličnih dokumenata, zdravstvene zaštite, pa i penzije.

Priča o Jovanki Broz je i priča o jednom duboko razorenom i dehumanizovanom društvu. O nama.

Tabloidi, ali i neki elektronski mediji naravno ne posustaju: dok je Jovanka Broz bila priključena na aparate za veštačko disanje u nastavcima izlaze feljtoni iz novih i starih knjiga o „Ličkoj Pepeljuzi”, o „ženi koja je previše znala”, o našoj Eviti, „o poslednjem simbolu Jugoslavije”, o „Titovoj suvladarici”, o „najznačajnijoj ženi iz Titove senke” o „kraljici iz komunističke bajke kojoj je svet pod nogama”, o „ruskoj špijunki”, o simbolu specifične ikonografije

Titove Jugoslavije bratstva i jedinstvena, ali i glamura koju je voleo Zapad, a Istok nam toliko zavideo... Tu su naravno i priče o Jovankinim memoarima koje je ona navodno, poverila na čuvanje Indiri Gandhi ili Sirimavo Bandanaraike, ali i najpoverljivijim dokumentima iz Titovog sefa...

NJENA ISTINA

Trenutno u daleko najvećem tiražu se prodaje priča Žarka Jokanovića o Jovanki Broz „*Moj život, moja istina*”: najpre je Blic mesec dana, od juna do jula objavljivao feljton o Jovanki Broz pod indikativnim naslovom „Živim iz inata da bih ispravila nepravdu”, a onda je Jokanović pohitao u bolnicu i kako tvrdi, nastavio razgovore sa Jovankom Broz i u Urgentnom centru Srbije, pa je u saradnji s Blicom ekspresno objavio ispovest Jovanke Broz „*Moj život, moja istina*” (tiraž: 40.000!)

Šta sadrži ova ispovest Jovanke Broz „od rođenja do bolničkih dana”?

„Bog mi je dao divan život pored Tita. Ali koliko godina mi je bilo lepo - još više godina sam bila proganjana, mučena i zlostavljana.

O meni su širili strašne laži. Neki bi i danas hteli da se istina nikad ne dozna. A ja to neću da dopustim. I danas velike sile i njihovi agenti ne daju da se objavi istina, jer im to ne ide u prilog, i zato mene i dan-danas maltretiraju, jer znam istinu o raspadu Jugoslavije...”

Ovo je suština Jovankine poruke.

Mnogo je fotografija Jovanke sa Titom, sa gotovo svim svetskim državicima tog vremena, kraljevima, pionirima, carevima, glumcima... Šta novo saznajemo iz ove knjižice-slikovnice?

Saznajemo da potiče iz vrlo bogate porodice, da njena porodica, Budisavljevići, vuče korene direktno od Nemanjića, da joj je Nikola Tesla rođak po majci, ali i da su nesvrstani njena ideja, da su 300.000 Albanaca na Kosovo doseljavali Krcun i Ranković, da je Dolanc bio u Hitler-jugendu, ona je na vreme upozorila Tita... Hvali se Jovanka često: tvrdi da su naši generali bili slabi strelci, da su i ona, i Tito bili bolji strelci i da ih je jednom prilikom sve posramila, da je car Haile Selasije rekao da njen protokol bolje funkcioniše od onog na engleskom dvoru, pa je tražio da mu ona pronađe i osposobi ekipu za njegov dvor, da joj je Gadafi nudio pomoć kad je i do njega stigao glas da ima problema sa grejanjem, poručio je da njoj ništa ne sme da fali, da može da mu se obrati

LEKARSKA BRUKA

Dan kada je Jovanka Broz (89), 23. avgust 2013. godine, primljena u „polusvesnom stanju” u Urgentni centar Srbije nakon, navodno na nogama preležanog infarkta, ućiće u istoriju lekarskog, ali i medijskog beščašća.

Na ekspresno održanoj konferenciji za novinare direktor Urgentnog centra dr Zlatibor Lončar i direktor Kliničkog centra dr Miljko Ristić su otvoreno prekršili ne samo pravila svoje profesije, nego i elementarne pristojnosti i ljudskosti saopštivši da je Titova udovica primljena „u polusvesnom stanju sa dekubitnim ranama, zapuštena u svakom pogledu, izglednala...” Deo javnosti bio je zgrožen, a deo je bogami uživao u morbidnoj priči, mukama i stradanju nekada moćne Jovanke, vole ljudi „kad bogati plaču”...

Reagovao je srećom brzo Rodoljub Šabić, poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti; da nije tako bilo verovatno bi smo iz Urgentnog centra prartili direktan prenos serije o poslednjim danima Titove udovice. Na ovaj javni ukor nadležni u Kliničkom centru Srbije i

Urgentnom centru reagovali su krajnje licemerno: izdaju zvanično javno saopštenje da su „...izjave o zdravstvenom stanju i lečenju gospodje Broz dali uz njenu saglasnost...Neformalne izjave iz neimenovanih izvora, koje su proteklih dana obilato prenosili mnogobrojni mediji, nisu u našoj nadležnosti...”

Ova izjava zvaničnika je uvreda zdrave pameti: kako je Jovanka Broz, u bolnicu dovedena u polusvesnom stanju, jedva živa, dala saglasnost? I to da daju uvredljive detalje o njenom stanju? Kako mogu dr Ristić i dr Lončar da krive „neformalne izjave iz neimenovanih izvora” koje smo na televiziji čuli od njih lično?

Čim je Jovanka Broz prebrodila krizu i malo se oporavila direktor Urgentnog centra je okrenuo ploču: upravo on je „uvek uz nju”, a onda su krenuli bogougodni izveštaji da jedan gastarbajter iz Nemačke nudi Jovanki krov nad glavom, a država na izbor četiri kuće... Direktor bolnice poručuje da je soba Jovanke Broz zasuta cvećem, najboljim željama, pismima i telegramima i na kraju poruka: umrla je „kao prava dama...”

kao bratu svome, ali je ona iz ponosa to odbila... I možda najvažnije:

„Ja sam naslutila da će se desiti raspad Jugoslavije. Čak sam i pismeno upozorila Centralni komitet. Ali to pismo nikada nije ugledalo svetlo dana... Ja sam upozorila: ako budu Dolanc i Ljubičić ovakvu politiku vodili, kao što su je do tada vodili, da će naša zemlja doći na ivicu ponora... I došlo je do toga. Došao je Miloševićev rat.

I ja napišem pismo za CK. I nosila sam ga lično na sednicu CK jer sam se bojala da ću ako ga stavim u sanduče nestati. A novinari su me sačekali ispred. Oni su mi rekli: 'Ne možeš ti na Kongres. Ja sam rekla: neću na Kongres, nego samo da dam pismo'.

I onda me okruži 15 policajaca da ja ne bih nekome nešto rekla.

Bio je to veliki skandal”.

Ovo je Jovankina verzija tog događaja, a neki hroničari su zabeležili da je priča imala sasvim drugi tok: Jovanka Broz je, navodno želela da bude izabrana za člana CK SKJ za vreme X Kongresa SKJ. I sam Tito je navodno bio protiv toga, pa je Jovanka, zapazili su mnogi, bila vrlo neraspoložena.

Jovanka Broz u ovoj ispovesti u više navrata naglašava svoje etničko poreklo, što je izgleda trebalo da objasni njena stradanja. Navodno je za vreme Maspoka u Hrvatskoj, „atakovala na njih, bez pardona”:

„A umela sam ja njih i dobro da opaučim oko tog njihovog hrvatskog proleća. Ja sam njima otvoreno na jednom skupu, pred svima koliko ih je bilo iz hrvatskog rukovodstva rekla: 'A šta je ovo? Ovo vaše hrvatsko proleće? U šta je to uvod, pitam ja vas?' Dugo sam ja govorila.

I nema šta im nisam rekla! A posle toga - tajac. Čute. Svi do jednog. Niko ništa nije rekao.

A onda je ustao Tito i rekao: 'Ja se u potpunosti slažem s Jovankinom ocenom. Potpuno je u pravu.' „

Jovanka kaže u ovoj ispovesti i da je zbog toga što se dešavalo u Hrvatskoj i u Srbiji nešto moralo da se desi:

„Bez obzira na to da li su nešto bili krivi ili nisu, morali su da stradaju i ovi u Srbiji... Nikezić i njegova družina - a nisu baš krivi ništa bili. Bili su krivi zato što su došli na čelo partije u Srbiji. I što si bili novi ljudi sa novim idejama... ma, stvar je bila

SAHRANA

„Istorijske nepravde prema Jovanki Broz treba da budu ispravljene: biće udovoljeno njenoj želji da bude sahranjena pored Tita,” presudio je premijer Srbije Ivica Dačić, požurivši da i on iskoristi onih 15 minuta slave, ali i da dobije političke poene.

U javnosti je krenulo još za života Jovanke Broz krajnje neukusno nagađanje oko mesta sahranjivanja i formiranja svojevrsnih odbora za sahranu.

Uzaludna su bila upozorenja muzeologa, kustosa i istoričara da je Kuća cveća istorijsko-mauzolejski spomenik, deo Muzeja istorije Jugoslavije, i da se ne sme pretvarati u porodičnu grobnicu. „Moram reći da je to za mene blasfemično” (Latinka Perović), a istoričarka Branka Prpa kaže da ovakav rasplet treba gledati u kontekstu kompletne društvene estradizacije, celokupna istorija se pretvorila u petparačku priču...

Političari koji su bili akteri vlasti kad je Šešelj dolazio na Titov grob sa glogovim kolcem, pokušavajući na sve načine da ga izmesti u Kumrovec, kada se sa groba povlači garda, sada eto, „ispravljaju istorijske nepravde”!

Slučaj Jovanke Broz, primer je odnosa prema istoriji: „Kompromitovana prošlost je i naša kompromitovana sadašnjost, i budućnost”, ukazuje Branka Prpa.

Kao da licemerju u ovom društvu nema kraja. Mnogi su u poslednjim danima Jovanke Broz pokušali da speru svoju nečistu savest.

Na Kuću cveća neće pasti zaborav, snegovi i šaš: nju su poodavno, bez odluka političkih vrhova, počeli da zapljusku talasi jugonostalgije, ljudi se sećaju Jugoslavije, zemlje koja je imala značajan ugled u svetu, koja je uprkos mnogih deformiteta, dostigla stepen blagostanja koji će teško dostići u skorijoj, pa i eventualnoj, evropskoj budućnosti, sve državiće sa ovih prostora

u tome što je morala da se napravi ravnoteža sa Hrvatskom...”

Naravno, u ovoj ispovesti koju je Jovanka Broz, kako Jakanović tvrdi, njemu pričala, a diktafon beležio osam dugih godina, su i stare priče o 33 godine bez ostavinske rasprave, o nerešenom stambenom pitanju, prokišnjanju, provalama u kuću...

BELA KNJIGA

Jugoslavija puca po svim šavovima, „događa se narod” od Ljubljane do Novog Sada i Titograda, Milošević grmi od Kosova Polja, do Osme sednice, Tuđman po Kanadi i SAD raspiruje stare resantimane, počinje rat za političku prevlast.

Istraživači koji su se bavili ovom poglavljem naše novije istorije tvrde da je 1987. godine sastavljena svojevrsna „bela knjiga” o Jovanki Broz, u kojoj se na zahtev Službe za zaštitu ustavnog poretka Predsedništva SFRJ na 212 strana detaljno analizira „neprihvatljivo i destruktivno ponašanje drugarice Broz”. Knjiga je imala oznaku državne tajne.

Ovom „magnum opusu” tadašnjeg Predsedništva SFRJ i, naravno, nadležnih službi bilo je posvećeno, kako piše u Uvodnim napomenama, „sedam zajedničkih sednica ili sastanaka Predsedništva SFRJ, 9 sednica Predsedništva CK SKJ, 10 sednica Saveta za zaštitu ustavnog poretka, nekoliko sednica Saveznog izvršnog veća i drugih organa u Federaciji, na desetine časova razgovora i drugarskih ubeđivanja najviših rukovodilaca...”

I kao što je poznato, usledile su godine svojevrsne izolacije Jovanke Broz i svojevrsnog šikaniranja raznih „službi”, opšteg ostrakizma nadležnih političara, svih institucija, kratko rečeno, krajnjeg bezakona, voluntarizma, nečovečnosti.

ZNACI SA GALEBA

Neki hroničari beleže da je postalo vrlo uočljivo da Jovanka Broz želi da ima važniju ulogu od „obične supruge,” čija je funkcija jasno definisana protokolom, na velikoj turneji „Galebom” (1961) po zemljama zapadne Afrike i Magreba. Jovanka nije imala status člana državne delegacije, ali se izgleda tako ponašala: prema mnogim verodostojnim svedočenjima Veljko Mićunović i Lazar Koliševski su se otvoreno sukobili sa Titom oko Jovankine uloge prilikom ove velike političke turneje.

Sličnu ulogu Jovanka Broz je preuzela i za vreme Prve konferencije nesvrstanih 1961, pa i kasnije, prilikom mnogih Titovih međunarodnih susreta, osobito 1974, prilikom posete Bangladešu, Indiji i Siriji.

Čini se da je možda suštinu svih javnih slika iz života Jovanke Broz, ali i onoga što se događalo iza političkih kulisa na najvišem nivou najlucidnije uočio i zabaležio u svojim dnevničkim zapisima Koča Popović koji pod datumom 28. novembar 1968. zapisuje:

„ Sama J. onako divlje i grabljivo, razumljivo, svim se snagama probijala napred. To više nije pitanje nadmenog, ili nešto isforsiranog protokola. Supruga se svuda pojavljuje kao 'najviša druga ličnost', pa i tamo gde joj uopšte nije mesto: na kongresima (partijskim!), zborovima, međudržavnim razgovorima itd. To više nije samo 'prva dama' za koju je predviđen poseban program kao u drugim civilizovanim zemljama. Ona se probijala, prvo u isti red sa najvišim rukovodiocima države i Partije, posle korak ispred njih, posle, sve češće uporedo sa suprugom, kad god je mogla, uglavnom na kraju, javno izdvojena svuda i u svakoj prilici zajedno sa njim. Itd." (*Koča Popović - Duboka ljudska tajna*, Dušan Čkrebić, Službeni glasnik 2012.)

Budimir Lončar, poslednji šef jugoslovenske diplomatije ocenjuje ulogu Jovanke Broz diplomatski odmereno. On kaže da je čuo da je Titova supruga bila „pomalo opsesivna, preokupirana razmišljanjima ko su Titovi potencijalni neprijatelji i da je zbog toga izgubila svoju poziciju supruge. Došlo je dotle da je ona rekla 'ili ja ili oni'". Lončar smatra da je Jovanka ipak imala dobar predosećaj, jer je reč bila o Nikoli Ljubičiću i Stanetu Dolancu, o dvojici ljudi koji su pokušali da u Titovim poznim godinama njime manipulišu.

„Prema tome, Jovanka je imala dobar instinkt, ali nije imala dobar i opravdan postupak”, ocenjuje Lončar.

Hrvatski istoričar Tvrtko Jakovina smatra da se politički uticaj nekadašnje prve dame uveliko precenjuje. Cinici bi možda rekli da je u Jovankinim postupcima šezdesetih i sedamdesetih godina bilo više ludosti nego sistema.

Konačno, svi ti sastanci samog političkog vrha i posebnih komisija, zvanično ih je pobrojano ravno 59, nisu rezultirali nikakvom konkretnom optužbom o svojevrsnoj zaveri da se preuzme vlast, maltene vojnom puču da ta navodna Jovankina „lička veza” i ona preuzmu vlast.

Zasedale su komisije i partijski i republički vrhovi, sastavljena „bela knjiga” i na kraju ništa. U čemu je bio Jovankin „istočni greh” nikad ništa javno nije rečeno.

Jovanka Broz je vrlo zadovoljna knjigom *Maj život - moja istina*, javno se hvali autor. Jokanović tvrdi da je osam godina pričao sa Jovankom Broz i sve pažljivo beležio. Mnogi su do sada nudili Jovanki da govori, da se požali, da izabere stranu u jugoslovenskim ratovima. Ona je to odbijala. Kad je progovorila u ovoj Jokanovićevoj knjižici, rekli bi se, bolje i da nije. Ovo ogledalo-ogledalce ne daje zapravo lepu sliku o glavnoj junakinji, „ličkoj kraljici iz bajke”: ona ne skriva svoju volju za moć i neskomno ističe svoju „istorijsku ulogu”. Knjiga je i mučna slikovnica o zbivanjima na „dvoru” na kome je živela, njegovoj kamari i surovom progonstvu. U završnom poglavlju autor ove Jovankine ispovesti kaže da je to priča o svima nama. I jeste. Knjižica je zapravo strašno svedočanstvo o gotovo svim institucijama, ali i medijima i javnosti te nekad velike i ugledne zemlje. Knjiga je i potvrda o vrlo skromnim spisateljskim sposobnostima autora.

Ostaje na istoričarima da na bazi dokumenta i verodostojnih izjava savremenika rasvetle ovu „dvorsku priču”. Nadati se da će istorijska nauka rekonstruisati šta je bila suštinska motivacija sukoba Titovog vojnog i političkog vrha sa njegovom udovicom.

Valjda će istorijska nauka jednog dana objektivno rekonstruisati ovaj period, pa i mesto i ulogu Jovanke Broz. To vreme je već počelo: kroz biografije Josipa Broza Tita, ali i plimu jugonostalgije i „titostalgije” (Mitja Velikonja), ljudi iz svih bivših jugoslovenskih republika masovno dolaze u Kuću cveća.

Nadati se da nije u pravu književnik Miljenko Jergović koji predskazuje: „A sada će se po septičkim jama internetskih foruma, i među komentarijima anonimnog ološa po srpskim i hrvatskim web portalima, orgijati nad njezinim mrtvim tijelom”.

Jovanka Broz, nekadašnja prva drugarica Jugoslavije, 17-godišnja skojevka, borac Prvog ženskog partizanskog odreda, partizanka koja je u 22. godini imala dva ordena za hrabrost, nosilac Partizanske spomenice 1941, borac Šeste ličke divizije koja je 20. oktobra 1944, oslobađala Beograd, umrla je na taj dan ove, 2013. godine.

Bio je divan sunčan dan. Uveliko simbolično, kako je to rekao njen sestrić Goran Aleksić.

ŠAPUTANJE GLUVOM

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Međunarodna zajednica smatra da je zbrinula kosovske Albance. Dobili su državu, imaju novca koliko im je dovoljno, sigurno napreduju ka punom međunarodnom priznanju. Zato je danas sva pažnja međunarodne zajednice usmerena ka kosovskim Srbima. Njih međunarodna zajednica pokušava da zbrine, njih pokušava da zaštiti od osвете i odmazde, njima pokušava da obezbedi slobodu, posao i spokojan život, naravno, u okviru već „zacementirane“ države Kosovo

Zvanični Beograd i dalje ništa ne shvata i još uvek, kao i decenijama unazad nema jasnu i doslednu državnu politiku prema Kosovu, kao i ni prema čemu važnom, uostalom. Menjaju se vlade, pojedinci i partije na vlasti, ali i ovih dana, kao što se redovno događalo, na delu su nekakvi državno-muljatorski potezi, nekakvo polutajno šatrovačko sašaptavanje i namigivanje, nešto nedostojno odraslog čoveka, nešto što može da se oprostimo samo deci i mladim ljudima koji nisu odslužili vojsku i oženili se. Kao i uvek do sada i ovo što se ovih dana događa je veoma pogrešno, taman toliko pogrešno koliko i sve što je Beograd do sada učinio, a što još samo on zove politikom prema Kosovu. Reč je, naravno, o beogradskom projektu zvanom Zajednica srpskih opština koja se uvaljuje svim Srbima na svetu kao jedini spas za Srbe sa Kosova i jedini uslov za opstanak Srba koji žive na Kosovu.

A, ustvari, beogradski političari opet pokušavaju da prevare međunarodnu zajednicu, pokušavaju da im prodaju ono za ono. Još uvek aktuelne parapoličke, parapolijske i paravojne paralelne istutucije u kojima radi tridesetak hiljada kosovskih Srba, pokušava da preimenuje u Zajednicu srpskih opština (ZSO) koju će posle izbora da finansira Priština, a njom će da komanduje Beograd i njeni ne baš nadareni političari. Pri tome, zajednicu srpskih opština neće niko, a naročito je neće kosovski Srbi. Ona njima ne treba, kao što ne treba ni Prištini. ZSO treba jedino beogradskim političarima. Opet idu neki izbori, opet će kosovski Srbi biti pretvoreni u veliku glasačku kutiju koja može da pomeri jezičak na izbornoj

vagi. Ne znam koliko smo se puta do sada uverili u licemerje beogradskih političara i koliko smo puta ponovili da, a propo kosovskih Srba, beogradske političare interesuje jedino njihov glas. Suze, patnje i bol, pa i krv kosovskih Srba, ako hoćete, nimalo ih ne interesuju.

Ništa ne vredi to što kompetentni ljudi dolaze u Beograd i govore našim političarima kako stoje stvari sa Kosovom, šta je već odlučeno, gde ćemo se džabe truditi i bacati pare, a gde možemo očekivati dobitak. Mnoge bi dosad naučili, ali naše političare ne mogu. Oni su postojani kao stena u svojoj misiji da nama Srbima iz Srbije do kraja zagorčaju svaki naredni dan i učine da se još dugo stidimo što pripadamo tom narodu. Do skora, zbog nečovečnih zločina koje su podržavali i branili, a sad zbog gluposti naših političara koji neće da rešavaju ono što mogu, a petljaju se u ono u šta im svet ne da se petljaju.

Međunarodna zajednica budnim okom prati sve što se dešava u Beogradu. Ljudi koji vladaju svetom su prestali da se čude jeftinim trikovima kojima naši političari pokušavaju da ih prevare. Ponekad ih puste da veruju da je prevara uspela. A, onda ih sačekaju Nemci ili Britanci, ili, kao ovoga puta, zajedno.

Malo ko u Srbiji zna, pa čak i pretpostavlja koliko će se srpsko šibicarenje u odnosima sa međunarodnom zajednicom osvetiti malim beogradskim prevarantima. Britansko-nemački dodatni zahtev uvodi napredak u odnosima sa Kosovom u svako pregovaračko poglavlje. Drugim rečima, osim što će Kosovo biti zasebno pregovaračko poglavlje, trideset peto, sva ostala poglavlja moraju u svom delu da tretiraju normalizaciju i poštovanje činjenice da je Kosovo međunarodno priznata država. Tako, recimo, poglavlje koje tretira teritoriju države i njene granice neće moći da se zatvori dok država Srbija i država Kosovo ne potpišu sporazum o državnoj granici. Kad se sva poglavlja završe, Kosovo će biti od Srbije službeno priznata država sa preporukom Savetu bezbednosti

da Kosovo bude primljeno u OUN i druge međunarodne organizacije.

Vlada za sada brižljivo krije namere međunarodne zajednice kao što krije i krucijalni stav briselskih razgovora koji glasi da Srbiji nije dozvoljeno da dovede u pitanje status Kosova kao međunarodno priznate države. Uprkos kočopernim izjavama beogradskih političara, u Briselu razgovaraju dve međunarodno priznate države. Iako beogradski političari govore drugačije, oni ne mogu da pređu granicu sa Kosovom dok to zvanično ne zatraže i dok im to Priština zvanično ne odobri. Naravno, može se i krijući, kroz šumicu, kao onomad, za bruku, ministarski par.

Vlada još brižljivije krije okolnost da će pregovarački proces kome se svi toliko radujemo, Kosovo tretirati kao samostalnu i međunarodno priznatu državu na jugu od Srbije. Zato još više čudi mešanje Srbije u unutrašnje stvari susedne države i pokušaj organizovanja i krucijalnog uticanja na izbore u toj državi. Zato je međunarodna zajednica već odlučila da, koristeći pregovaračni proces i milijarde eura iz pristupnih fondova, Srbiji nametne rešenje i uveliko se priprema za taj pomalo neprijatni zadatak. Narodski rečeno, čorba je skuvana, samo još da vidimo ko će da je pokusa. Pre nego što to uradi, međunarodna zajednica mora da reši nekoliko problema i, iako beogradski nacionalisti narcisoidno veruju da su oni jedan od njih, to nije tačno. Stav Beograda, ovakvog kakav je, kleronacionalistički zadržt, svadljiv i vođen sevapom i inatom - nikog ne interesuje, pa Beogradu neće biti dozvoljeno da odlučuje o bilo čemu.

Prvi i jedini pravi problem međunarodne zajednice se nalazi na Kosovu. To su sami Albanci čije institucije, čak i da hoće, ne mogu da obezbede sprovođenje zakona, pa ni bezbednost Srbima (ni Albancima). Zato zajednica traži način da natera Albance da održivo obezbede paket zagarantovanih prava kosovskim Srbima i drugim manjinama u najmanje tri oblasti - centralnim institucijama, decentralizaciji i kulturnom i verskom nasleđu. Kažem, traži, jer je svima jasno da rešenje nije blizu. Kosovski političari, osim obećanja tipa „hoćemo, majke mi“, nemaju ništa uverljivije da ponude ni Srbima ni svojim inostranim mentorima. Problem je u tome što su se Srbi i Albanci toliko ubijali

između sebe da su antagonizmi i mržnja među njima dostigli neverovatne razmere, pa uvek i na svakom mestu može da dođe do konflikta. Dakle, međunarodna zajednica smatra da je zbrinula kosovske Albance. Dobili su državu, imaju novca koliko im je dovoljno, sigurno napreduju ka punom međunarodnom priznanju. Zato je danas sva pažnja međunarodne zajednice usmerena ka kosovskim Srbima. Njih međunarodna zajednica pokušava da zbrine, njih pokušava da zaštiti od osвете i odmazde, njima pokušava da obezbedi slobodu, posao i spokojan život, naravno, naravno, u okviru već „zacementirane“ države Kosovo.

Za razliku od međunarodne zajednice koja pokušava da kosovske Srbe tretira kao „ljude koji imaju pravo“, srpski političari već decenijama sve to upropašćuju, umesto rešavanja životnih problema i spokoja nudeći im prazna obećanja da nikada neće priznati Kosovo i tužne traktorske kolone ka Kraljevu, Nišu i Kruševcu. Prava je sreća da se u Beogradu, a propo Kosovo gotovo ništa ne odlučuje. Jer, iako su beogradski političari uvereni da oni varaju Evropu i svet, stvari stoje sasvim drugačije. Oni koji znaju gde da gledaju već vide da su mali beogradski prevaranti ti koji će na kraju biti prevareni

TRAGIKOMEDIJA U TEATRU APSURDA

PIŠE: BOJANA OPRIJANILIĆ

Koliko god da se srpski zvaničnici diče nedavnom pozitivnom ocenom u izveštaju Evropske komisije (EK) o napretku Srbije, primedbe na reforme u oblasti pravosuđa ozbiljan su izazov za približavanje Uniji. Taj treći stub vlasti u Srbiji je i dalje temeljno uzdržan jer se, uprkos ustavnoj garanciji o nezavisnosti, u mnogome oslanja na političku (samo)volju, posebno u načinu izbora sudija i tužilaca.

„Srbija i dalje mora posvetiti posebnu pažnju nezavisnosti ključnih ustanova, naročito pravosuđa”, ukazuje Evropska komisija, ističući da će „valjana primena strategija i akcionih planova na poljima pravosuđa i suzbijanja korupcije biti ispit spremnosti da ide napred”. Takođe, EK predočava da, „rezultati Srbije u efikasnoj istrazi, suđenjima i presudama krivcima za korupciju i organizovani kriminal moraju biti ozbiljno poboljšani”. Komisija je upozorila i da „postojeći ustavni i zakonski okviri još ostavljaju prostora za neprihvatljive političke uticaje, posebno kad je reč o ulozi Skupštine u imenovanju i razrešenju nosilaca pravosudnih funkcija”.

Ceh nakaradnih promena

Bez obzira na zamerke Evropske komisije i posledice iskustva o postavljanju i razrešenju delilaca pravde, novom Strategijom o reformi sudstva ne pominje se niti predlaže drugačiji način (re)izbora nosilaca pravosudnih funkcija već se ona odnosi na promene ustrojstva sudskog sistema. Činjenica je, međutim, da Srbija još nije (is)platila ni ceh prethodne reforme zbog koje veliki broj sudija i tužilaca nije prošao reizbor, ali su vraćeni na svoja mesta odlukom Ustavnog suda. Na osnovu njihovih tužbi, država će morati da plati visoke odštete čiji se tačan iznos još ne zna, a prema računici Društva sudija Srbije reč je o najmanje 17 miliona eura. Do sada je, inače, u korist sudija doneto oko 150 prvostepenih presuda, uz najniže odštete od oko milion i po dinara, do najvećih - oko tri miliona dinara.

Iako je ministar pravde Nikola Selaković najavio kažnjavanje odgovornih za državni dug oštećenim sudijama i tužiocima zbog neustavnog reizbora 2009. godine, pravni eksperti tvrde da te tužbe

nemaju izgleda za sudsku potvrdu. Oni naime, ukazuju na paragraf Zakona o Visokom savetu sudstva prema kom „niko ne može biti pozvan na odgovornost za izraženo mišljenje ili glasanje prilikom donošenja odluka Saveta”.

Nova mreža sudova

Nova reforma pravosuđa koja predstoji i koja treba da počne 1. januara 2014, odnosi se na reorganizaciju sudova, zakona o sudijama i javnim tužilaštvima, uvođenje novih profesija kao što su javni beležnici, posrednici u rešavanju sporova i povećanje broja privatnih izvršitelja. Ipak, u stručnoj javnosti najčešće se pominje uvođenje nove mreže sudova, tj. njihovih sedišta, što znači da će osnovnih sudova biti dvostruko više - 66, a tužilaštava 58, kako bi se rešila neravnomerna opterećenost sudija u gradovima i omogućila jednaka dostupnost građana sudskoj pravdi.

Predsednica Društva sudija Dragana Boljević, međutim, primećuje da će ovakvim rešenjem biti ugrožena nepremestivost, jer se „stvaraju uslovi da se bez ikakvog i prethodnog transparentnog postupka sudije premeštaju iz suda u sud, pa i iz višeg u niže sudove”. S druge strane, intencija reforme je da se, otvaranjem novih sedišta sudova i tužilaštva, nereizabranim sudijama i tužiocima koji su po odluci Ustavnog suda nezakonito ostali bez posla, omogući da se vrate na radna mesta bez obzira na sedište sudova i tužilaštava.

Povodom Nacionalne strategije reforme pravosuđa posebno interesovanje u pravosudnim ali i širim krugovima izazvala je promena Zakonika o krivičnom postupku (ZKP) po kojoj istrage, od 1. oktobra ove godine, vode javni tužiocima umesto istražnih sudija. Prema ovim odredbama, tužilac saslušava svedoke, nalaže veštačenje i sklapa sporazume o priznanju krivice i druge nagodbe s okrivljenima, uz manje - više pasivnu ulogu suda. Uspeh sprovođenja istrage i odbrane optužnice tokom celog postupka kao i teret dokazivanja je prvenstveno na javnom tužiocu, dok je se sud u neutralnoj poziciji, čime je povećana tužilačka odgovornost. Stručnjaci iz ove

oblasti upozoravaju da takvim modelom tužilačke istrage nije uzet u obzir rizik objektivnosti istrage zbog ustavnog i zakonskog položaja javnog tužilaštva. Naime, ukazuju iz Društva tužilaca Srbije, samostalnost tužilaštva vitalno je ugrožena rešenjem po kome javne tužioce na predlog Vlade bira Narodna skupština, kao i činjenicom da članove Državnog veća tužilaca bira parlament. Dakle, tužilaštvu potčinjenom izvršnoj vlasti, sad se još proširuju ovlašćenja u krivičnom postupku. Zamerka novim odredbama ZKP je i da se dobra ideja o tužilačkoj istrazi može pretvoriti u lošu za fer sudski postupak jer stranke same izvode dokaze, dok sud u to može, ali i ne mora da se meša. Uloga suda, odnosno sudije za prethodni postupak, u toku istrage svedena je na ovlašćenja da odlučuje o žalbama osumnjičenih u pogledu dokaza koje izvodi javni tužilac.

Predsednik Udruženja tužilaca Srbije Goran Ilić ocenio je da pojedina rešenja Zakona o krivičnom postupku mogu ugroziti efikasnost i dovesti do nepotrebnog odugovlačenja postupka, te „da treba imati u vidu primedbu stručnjaka da bogati i siromašni počinioци krivičnih dela u istrazi neće biti u istom položaju”.

Apsurdi, zastare, štete...

Zbog prethodne kompromitujuće reforme pravosuđa, ali i stanja u kom je i dalje, a o čemu uverljivo svedoči nova strategija, promena u ovoj oblasti je pod posebnom lupom Evropske unije. Uz već pomenuti izostanak autonomnosti sudova i tužilaštava - ili baš zbog toga - o funkcionisanju pravosudnih instanci svedoči veliki broj, u najmanju ruku, apsurdnih presuda, sudski postupci koji se otežu godinama, naslućujuća korupcija...

Ilustracija nakaradnosti u domaćem sudstvu i pravosudnom sistemu uopšte, moglo bi se u nekoj temeljitoj analizi naći u izobilju, a na stotine slučajeva verovatno nikad neće ni dospeti do javnosti. Ipak, neki od njih uskovitlali su prašinu - pojedini samo kad je reč o domaćem javnom mnjenju, a pojedini i u regiji. Najsvežiji primer je činjenica da jedna sudska presuda, potvrđena i u višem sudu, umesto izvršnosti ima epilog - na ulici, a na nju dopisima reaguje resorno ministarstvo, dakle - država. Pojednostavljeno, Ministarstvo se zalaže - uz ograđujućim kako se ne bi mešalo u rad nezavisnog sudije - da slučaj trogodišnje devojčice bude rešen u njenom najboljem interesu i duhu zakona, budući se u brakorazvodnoj parnici oca hrvatskog državljanina i majke državljanke Srbije, nakon nasilja u

porodici, devojčica našla između paragrafa, međunarodnih konvencija i konfuzije sudskih odluka. Epilog još nije na vidiku, ali apel ministra pravde da slučaj treba rešiti „u najboljem interesu deteta”, što su, uostalom i obavezujuća zakonska načela, pokazuje da srpsko pravosuđe itekako hramlje.

U prilog toj tvrdnji još jedan noviji primer, teško objašnjiv, ali drastičan - postupak protiv Jezdimira Vasiljevića, vlasnika piramidalne štedionice „Jugoskandik”, zastareo je nakon dve decenije otkako je oko 100.000 štediša oštetiо za 217 miliona nemačkih maraka. Vlasnik „Jugoskandika”, nekad čuveni gazda Jezda, sad ima pravo čak i da tuži državu Srbiju zbog vremena provedenog u pritvoru.

Još jedan slučaj za koji se javnost itekako interesovala bio je maratonski sudski postupak protiv sina Slobodana Miloševića, Marka Miloševića i petorice njegovih saradnika zbog premlaćivanja trojice „otporaša”. Proces je okončan zbog zastarelosti još u martu 2012. godine, a potom je usledilo rešenje osnovnog suda u Požarevcu po kome će troškove krivičnog postupka platiti pretučeni „otporaši” Nebojša Sokolović i Momčilo Veljković, ukupno oko 8000 eura.

Slučajevi poput ovih se mogu nabrajati u nedogled i sabirati sume koje moraju platiti oštećeni ili država, analizirati procesi i postupci nakaradnog shvatanja i prava i pravosuđa. Međutim, iznad svega toga lebdi činjenica da srpskom pravosudnom sistemu treba mnogo i vremena i volje da se udalji od politike i ispliva iz vlastitete konfuzije kako bi se približilo savremenim evropskim i svetskim normama.

DRŽAVA JESTE KAPITULIRALA, ALI PRED KIM

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Posmatrani kroz optiku opšte bezbednosti građana, ni ovogodišnji septembar, baš kao ni prva polovina oktobra (kada se ispisuju ovi redovi) nisu oskudevani tzv. vrućim političkim temama, iz kojeg smo se tematskog seta opredelili za - odjeke zabrane Parade ponosa u Beogradu. O toj zabrani danima su pisali i govorili oni koji su o suštini tog problema imali šta da kažu, i oni koji su o tome malo znali, i oni koji o tome pojma nisu imali, ovi potonji naročito. U tog gomili izgovorenog i napisanog nadmoćno se izdvojila tvrdnja - da je država kapitulirala pred huliganima, jer da je ustuknula pred njihovim pretnjama kako će oni i silom nasrnuti na „seksualno nastrane skotove“ bude li im se dozvolilo da paradiraju ulicama glavnog grada. Ma, kakva država, kakvi huligani, kakvi bakrač! Po našem dubokom ubeđenju, u rečenoj tvrdnji (da se izrazimo vojnom terminologijom) nisu ni približno tačno svrstane suprotstavljene snage: najpre, vrlo je diskutabilno da li je država (ono što u ovom slučaju, veoma uslovno podrazumevamo pod pojmom država) i bila na strani Prajda; drugo, huligani i uopšte fudbalsko-navijačke gomile i u ovom su neodigranom „boju“ predstavljali samo armiju kojom je iz duboke pozadine rukovodio i komandovao onaj tajanstveni kvazipatriotski ŠTAB kojeg je, istina pod drugačijim nazivom pominjala, recimo, i dramska spisateljica Biljana Srbljanović u emisiji „Kažiprst“, u ponedjeljak, 30. septembra; i treće, u svekolikoj toj fertutmi nije reč samo o tome da je gej populaciji uskraćeno jedno od osnovnih ljudskih prava koje joj je zagarantovano čak i Koštuničinim ustavom, nego je posredi perfidan atak na elementarna ljudska prava svih građana Srbije, odnosno na njihovu slobodu. Hajde, da makar pokušamo da razložimo ovu tvrdnju.

Šta je država, tačnije: ko je država koja je navodno bila na strani Prajda, pa kapitulirala? Vrlo pojednostavljeno i samo za potrebe ovog teksta: a) to je onaj deo aparata javne vlasti kojeg oličavaju i reprezentuju predsednik države Tomislav Nikolić, premijer Ivića Dačić i vicepremijer Aleksandar Vučić; b) iza tog

vladajućeg „trojstva“ stajala je sila koju su u toj prilici tvorili policija, žandarmerija, sve tajne službe iliti agencije i deo pravosudnih organa. No, pre nego što pokušamo da aktuelnu vlast (tj. njen vrh) razložimo na proste činioce, reći ćemo da je, sudeći prema informacijama koje su iz Evrope zasipale Srbiju uoči dana kad je trebalo da se održi Parada, birokratija Evropske unije očekivala ono za što ovdašnja vlast objektivno nije imala snage ni sposobnosti da uradi. Potom, ona grupa ovdašnjih birača koja se nije libila da aktuelnom vladajućem „trojstvu“ oda priznanje za neke respektabilne učinke tokom godinu dana vladavine, dakako, imajući na umu svest iz kakvog su ideološko-političkog mulja iskočile jedinke pomenutog „trojstva“ i domogle se vladajućih pozicija; dakle, ako taj deo ovdašnjeg elektorata od tog državnog vrha nije očekivao onoliki učinak koliki su očekivali i Evropljani, a ono je makar priželjkivao da se i u odnosu na srpsku Paradu ponosa pokaže u svetlu svojih (mada) neumerenih proevropskih zaklinjanja (možda bi primerenija reč bila - zaklanjanja). Eto, upravo su otud, verujemo, potekla čak i neka razočarenja. Međutim, ispostaviće se da su očekivanja bila - apsolutno nerealna. Srpska opozicija, pak, svaka stranka iz svog ideološko-političko-interesnog budžaka, priželjkivala je upravo onakav kraj ove više zakulisne nego javne, a loše izvedene predstave, kraj kakav je saopštio premijer Dačić u predvećernjim satima, u petak, 27. septembra.

U poslednjoj septembarskoj dekadi, kad se u Beogradu društvena temperatura izjednačavala sa visokom klimatskom, predsednik Nikolić se obreo u Njujorku u vrlo važnoj misiji, e, da bi iz tog megapolisa, i to sa sve suprugom mu Dragicom, otkrivajući spomenik Nikoli Tesli, svetskoj javnosti otkrio srpsko poreklo ovog genijalnog znanstvenika, a sve u čvrstoj veri da će tako, a uzgred i drugim državničkim aktivnostima u Americi, popraviti i dalje mršav ugled Srbije u svetu, naročito njen slabašan ugled glede demokratije u koju se vladajući korifeji takođe zaklinju. Zaokupljen valjda tom misijom, izgleda da baš i nije bio zabrinut zbog onoga što se događalo u otadžbini, pa ni zbog natezanja oko Parade ponosa.

Ali, kad se vratio kući i kad je saznao da je zabrana te manifestacije imala veoma negativan odjek u Evropi, naprasno se osvestio, te je njegov savetnički tim sročio sopštenje i odaslao ga. U poruci, osim drugih, stoje i znakovite misli: o tome, kako su „svi građani jednaki u pravima bez obzira“ i „na seksualnu

orijentaciju"; o tome, kako je u organizaciju Prajda trebalo „uključiti sve ključne činioce”, pa i „nevladine organizacije”. Budući da organizacija nije tako tekla, pisalo je dalje u saopštenju, to „može da ugrozi naš evropski put u koji smo tokom prošle godine investirali ogromne napore”, pa da stoga organizaciju te parade, čiji bi završni čin imao da se izvede dogodine treba početi već danas! A da se predsednik nije probudio tek nakon što je spuštena zavesa, da je na vreme saznao da se Parada u Srbiji zabranjuje kontinuirano veće nekoliko godina i da je umesto licemernog post festum saopštenja na vreme upozorio sve druge „odgovorne državne faktore” šta im je činiti, možda bi njegov glas imao stanovitu specifičnu težinu čak i na onom famoznom sastanku trusta srpskih bezbednosnih mozgova na kojem je rečeno, verovatno davno odlučeno - NE!

Tako je, dakle, odgovornost za sudbinu ovogodišnje gej manifestacije pala na dvojac Dačić - Vučić. Ali oni, ispostaviće se, za takav teret nisu imali ni intelektualne a kamoli moralne snage. Odgovarajući s indignacijom na sitnu novinarsku provokaciju o tome da li su spremni da osobno učestvuju u Paradi bude li je, obojica samo što nisu javno demonstrirali gađenje. Neuporedivo važnije od toga: kamare njihovih izjava svedočile su o tome da se nisu odmakli od svojih davno ukorenjenih ideoloških stavova, pa stoga nisu ni bili kadri da Paradu ponosa tumače u ključu osnovnih ljudskih prava i sloboda svih građana Srbije, već su je posmatrali kroz optiku interesa „seksualno nastranih”, kako ih je okarakterisao ser Winston Čerčil Dačić. Vicepremijer Aleksandar Vučić, pak, s neke superiorne visine je izjavio kako je on „promenio pristup i način vođenja politike u Srbiji”. Međutim, to ni iz daleka nije dovoljno: za profil političara kakvim se on predstavlja, udvarajući se ovdašnjoj proevropskoj, jednako tako i prekograničnoj javnosti - on bi morao da se i ideološki i moralno transformiše! Međutim, veliko je pitanje, može li on preko te lestvice. Istina, Vučić je sa mesta danas „najmoćnijeg političara u Srbiji” povukao neke hvalne vredne poteze, ali ga je zabrana Parade ponosa vratila možda čak na polazne položaje određene Koraxovom zarđalom kašikom.

Tobože hamletovsku dilemu - hoće li ili neće biti Parade - razrešio je Vučićev Biro za koordinaciju državnih organa bezbednosti. Objašnjenje kojim se pravdala zabrana izazvalo je ambivalentnu reakciju, dakako, makar u onom delu javnog mnjenja koje naginje ka Evropi. S jedne strane, bilo je smešno! Jer,

da li bi iko zdrave pameti mogao poverovati u nekakvu opasnost koju nam je servirala „bezbednosna procesna” državnih eksperata: službe su, jel'te, locirale gadove koji su pretili i učesnicima i organizatorima Parade, znalo se čime su opskuranti naoružani, poznata je bila i njihova taktika, i tako redom, ali, eto, oni nika-ko ne mogu da se privedu zakonu zato što su spremni na... pitaj Gospoda na šta su spremni. A, ustvari, iza svega je stajala (i stoji) nespremnost određenih državnih organa da urade ono što bi morali da urade ako je Srbija iole uređena demokratska država!

I, s tim u vezi i policija i žandarmerija su opterećeni raznim „pretnjama i rizicima niskog inteziteta”, a ni afera krupnog formata im ne manjka. Dačić je pet godina na čelu resornog ministarstva, ali krizu (ukoliko to nije prejak reč) ni za jotu nije pomerio ka svršetku. Otuda je više nego belodano da on s nagomilanim problemima ne bi mogao da se nosi, pa sve i da se odrekao jedne od dve krupne državne funkcije, a kamoli da to može iz pozicije u kojoj se tako čvrsto drži i ministarske i premijerske fotelje. Može biti da se tako čvrsto zalepio za obe fotelje iz onih istih razloga iz kojih mu je maestro Korax kao narukvicu prikačio čuveno koferče kojeg teško da će se osloboditi dok se ono makar prisilno ne otvori!

Tajne službe su takođe vrlo naporna, u neku ruku i riskantna tema. Priča o tome kako su Službe podvrgnute društvenoj kontroli - jalova je priča. Tajna (naročito državna i vojna) je tako moćna apstrakcija da se iza nje mogu zaklanjati i nerad i neznanje i javašluk i samovolja i korupcija; ukratko, svaka nesposobnost može se pravdati tom sve-moćnom rečju: tajna! Budući da se na sva usta govorilo o kapitulaciji držve, pa ako je to istina, nije kapitulirala pred huliganima već pred - Službama! Najzad, prema Akcionom planu za ispunjavanje preporuka Evropske komisije, na primer, Srbija se obavezala da do septembra ove godine otvori tajna dosijea svojih tajnih službi.

Na kraju, još jednom da ponovimo: u celoj ovoj društveno-političko-bezbednosnoj zavrzlami čak ni prvenstveno nije reč o gej populaciji nego o osnovnim ljudskim pravima svakoga od nas. Kako je „seksualno nastranim” osobama činom zabrane zaknut dobar komad slobode, tako se već sutra može dogoditi nekoj drugoj grupi, bez obzira na kriterij okupljanja njenih pripadnika. No, mi se ni tada nećemo uzbuđivati, osim ukoliko nas ruka zabrane pogodi direktno.

IZIGRANA VELIKA OČEKIVANJA

PIŠE: DAVOR GJENERO

Specijalno za Povelju iz Zagreba

U vrijeme dok je Hrvatska još pregovarala o članstvu u EU, a zemlju je vodila HDZ vlada Jadranke Kosor, tadašnja predsjednica Nacionalnog odbora za praćenje pregovora, a sadašnja ministrica vanjskih poslova, Vesna Pusić nadahnuto je govorila o tome da je za Hrvatsku članstvo u Uniji važno i zato što ono sprečava pojavu „ludih rimskih careva“. Vesna se Pusić, naime, kao sociologinja politike teorijski bavila problemom situacije kad autoritarne ili totalitarne političke opcije na izborima, dakle, s proceduralnim legitimitetom, preuzmu političku većinu i izvršnu vlast u nekoj zemlji, a onda uspostave iracionalne, totalitarne obrasce vladavine. Europsku integraciju, koja se zasniva na standardizaciji demokratskih procedura i demokratskoga unutarnjeg života u zemljama članicama, ona je i politički i teorijski nudila kao zaštitu od ovog paradoksa liberalne demokracije.

I doista, tijekom pregovora o članstvu činilo se da Hrvatska postaje boljom zemljom. Pretpristupni su pregovori bili definirani kao zajednički cilj svih političkih snaga koje pripadaju ustavnom luku u Hrvatskoj. Tu „koncentracijsku koaliciju“ formirali su pokojni Ivica Račan i bivši lider HDZ, Ivo Sanader. Sanaderova nasljednica Jadranka Kosor bila joj je do kraja lojalna, a Račanov nasljednik Zoran Milanović nije se previše iskazao doprinosom toj neformalnoj koaliciji. Međutim, u prošlom mandatu u njegovoj su stranci još uvijek prevladavali političari regrutirani u Račanovo vrijeme, koji su nastavljali politiku pokojnog lidera hrvatske socijaldemokracije, a naročito je važan bio politički doprinos Nevena Mimice, Račanovog ministra za europske integracije, iskusnog bivšeg državnog službenika i diplomata. Uz Mimicu, Vesna Pusić sigurno je bila „prvak europeizacije Hrvatske“, a sada je u političkom sustavu ostala „zadnji branitelj“ političkog napretka što ga je Hrvatska postigla u pretpristupnom razdoblju.

Tek ćemo vidjeti je li Vesna Pusić bila u pravu kad je tvrdila da će Europska unija spriječiti ozbiljne štete od pojave „ludih rimskih careva“ i hoće li njeni

mehanizmi doista pomoći Hrvatskoj da se zaštiti od iracionalnih uzurpatora javne vlasti, a argumenti rijetkih inteligentnih hrvatskih protivnika europske integracije kao da su dobili na vrijednosti. Oni su, naime tvrdili da treba odustati od članstva u EU, parafrazirajući pritom Marksa (Juliusa Henrija, dakle, Gruča, a ne Karla) kako valja s indignacijom odbaciti članstvo u klubu koji je spreman u svoje članstvo prihvatiti nekoga poput njeega. Nakon pristupanja nekih od deset novih članica 2004. godine, u Europskoj uniji znaju da je logika Gruča Marksa bila ispravna, a još ju je više potvrdio ulazak u Uniju Bugarske i Rumunjske. Prvi su mjeseci hrvatskog članstva u njoj, međutim, pokazali da Bugarska i Rumunjska nisu niti zadnje, a možda niti najveće europsko pregovaračko razočaranje.

Hrvatska je krajem 2011. dobila administraciju u kojoj sudjeluju ljudi, koji uglavnom ni na koji način nisu sudjelovali u pretpristupnim pregovorima, reformama i socijalnim naporima, što ih je hrvatsko društvo u razdoblju od 2005. do sredine 2011. ulagalo da bi postalo bolje i, kako bi se hrvatski društveni život uskladio s europskim standardima. U Vladi Zorana Milanovića europske su institucije i načela vođenja politike unutar EU razumjela tek dva člana kabineta: ponovno, Vesna Pusić i Neven Mimica. Mimica je pristupanjem Hrvatske Uniji napustio Vladu i prešao u Europsku komisiju, a Pusić je formalno potpredsjednica Vlade, ali stvarno je u njoj vrijednosno izolirana. Podršku za svoju politiku ne nalazi u sjedištu Vlade, nego na drugom brdu, na Pantovčaku, gdje je sjedište umjerenog i proeuropskog predsjednika Republike Ive Josipovića.

Vlada je od početka mandata izigravala preuzete obveze. Uz pomoć Ustavnog suda poništila je ključne dijelove Zakona o sprečavanju sukoba interesa i tako učinila irelevantnim neovisno tijelo za sprečavanje korupcije na najvišim političkim razinama, rastočila je sustav koji je trebao garantirati neovisnost javne uprave kao „četvrte“ grane vlasti i

kreiranje politike je iz uprava u ministarstvima, koje bi trebale biti formirane prema načelu kompetentnosti, vratila u nadležnost kabineta ministara i tako ih izručila političkom voluntarizmu i diskontinuitetu, koji se događa nakon svake smjene administracije. Europska je komisija u pristupnom razdoblju formalno obavljala monitoring u Hrvatskoj, ali je bila evidentno blagonaklona i izbjegavala je uočiti naznake demokratske regresije koje su se u Hrvatskoj događale u razdoblju prije nego što su sve zemlje članice ratificirale hrvatski Ugovor o pristupanju.

Situacija je postala dramatična tek u posljednja tri dana prije pristupanja. Tad je Hrvatska izmijenila Zakon o pravosudnoj suradnji u kaznenim stvarima, kako bi onemogućila da se na osnovi jedinstvenoga europskoga uhidbenog naloga šefove komunističke političke policije u Hrvatskoj izruči Njemačkoj, gdje se zbog ubojstava u političko-emigrantskim krugovima protiv njih vodi krivični postupak. Teško je racionalizirati motiv ministra pravosuđa, ali prije svega premijera Milanovića da po svaku cijenu zaštiti nekog Josipa Perkovića, jednog od šefova političke policije u komunističkom razdoblju i visokog obavještajnog operativca u vrijeme Tuđmanovog autoritarnog režima, neposrednog suradnika zloglasnog ministra obrane Gojka Šuška. Neki tvrde da se Milanović boji Perkovićevog svjedočenja o izravnim zapovijedima iz vrha Saveza komunista Hrvatske za egzekuciju političkih emigranata, što bi kriminaliziralo i tu organizaciju, ali i Račanov, odnosno sada Milanovićev SDP, kao slijednicu Saveza komunista. Drugi smatraju da se dogodilo upravo ono o čemu je govorila Vesna Pusić, spominjući „lude rimske careve“; naime, da je riječ o posve iracionalnom ispadu tvrdoglavog premijera, kojem se slučajno dogodila greška pri promjeni zakona, pa onda naknadno konstruirala argumente kako bi zaštitio svoj status nepogrešivog.

Budući da ne poznaje mehanizme Europske unije, Milanović niti ne zna da Hrvatska samim pristupanjem Uniji nije postala punopravnom članicom u punom kapacitetu. Članak 39. Ugovora o pristupanju, naime, definira trogodišnji svojevrstan pokusni rok članstva, u kome bez suglasnosti (konsenzusa svih članica) Europskoga vijeća Europska komisija (EK), kao čuvar Ugovora, može odrediti kaznene mjere novoj članici ako ne poštuje preuzete obveze iz zajedničke pravne baštine europskih zajednica (*acquis communautaire*). Prilikom pokretanja mehanizma uvođenja mjera (dakle, sankcija) EK se mora

konzultirati sa zemljama članicama, mjere prestaju kad članica otkloni problem, ali ne baš automatski, jer se s tim mora suglasiti Europsko vijeće, a kaznene mjere mogu trajati i dulje od tri godine.

Na osnovi pristupnog ugovora Europska komisija može novoj članici uvesti i postpristupni monitoring, kakav kroz mehanizam CVM (*Cooperation and Verification Mechanism*) i sedam godina nakon pristupanja imaju Bugarska i Rumunjska. Europska je komisija o sukobu s premijerom Milanovićem zemlje članice Unije obavijestila i najavila mogućnost uvođenja CVM i za Hrvatsku. Iako se činilo da je kompromis Komisije i hrvatskog premijera postignut, i to tako da je premijeru Milanoviću ponuđena strategija spašavanja obraza (*face saving*), još uvijek nije izvjesno hoće li način na koji je hrvatska Vlada provela tu strategiju zadovoljiti Europsku komisiju i utjecajne zemlje članice. Zato su „mjere“ Europske komisije ostale „pendentne“, one još uvijek vise Hrvatskoj nad glavom.

Sukob s Europskom komisijom najgori je vanjskopolički iskaz neuspješne politike vlade Zorana Milanovića. Nažalost, to je tek jedan iz serije njene neuspjele, a donedavno vrlo ambiciozne, politike. Unutarnjopolitički život Hrvatske obilježen je, s jedne strane, ekspanzijom „ideoloških borbi“ između, navodno, lijevo-liberalne administracije i konzervativne ili nacionalističke opozicije, i s druge, eksplozijom proračunskog deficita. Završetkom pregovora nestao je zajednički cilj koji je koliko-toliko sprečavao zaoštavanje ideoloških sporova, a unatoč maastrichtskim kriterijima, vladini su se financijaši pokazali posve nesposobnim poštivati čvrsto proračunsko ograničenje, pa se proračunski deficit, planiran na prihvatljivih 3,5 posto, praktički udvostručio. Tako Hrvatsku iduće godine očekuju ozbiljne mjere Europske komisije zbog prekoračenja deficita (kao i prevelikog javnog duga s obzirom na BDP), a iz projekcije proračuna za iduće razdoblje posve je vidljivo da se

Vlada Zorana Milanovića niti želi, niti je sposobna suočiti s problemima koji iz toga izvire.

Drugi je problem poraz regionalne politike. Svi su se nadali da će Hrvatska biti svojevrsan „*role model*“, poželjni obrazac ponašanja, zemljama u regiji. Poruka je trebala biti: uz fokusirane napore društva moguće je napredovati u europskoj integraciji i na osnovi toga ostvariti boljitak za društvo. Umjesto da susjedima bude uzor u ponašanju, Hrvatska je s Vladom Zorana Milanovića postala „zastrašujući primjer“ male prgave države, koja ne vodi računa o preuzetim obvezama i, ni na koji način ne doprinosi stabilizaciji svog susjedstva. Hrvatska je najavljivala da će s BiH riješiti pitanje razgraničenja, i to ratifikacijom sporazuma o granici, što su ga predsjednici Tuđman i Izetbegović postigli još 1999. godine. Ratifikacija tog sporazuma trebala je biti uvodom u provođenje drugog sporazuma ovog dvojca: Sporazuma Neum-Ploče. Naime, Hrvatska je trebala BiH omogućiti korištenje lukom Ploče (koja je nastala, prije svega, zbog potreba BiH i kapitalom bosansko-hercegovačkih poduzetaca) i nesmetani prolaz željezničkom prugom od Ploča do granice kod Metkovića, a BiH Hrvatskoj koridor kod Neuma. Na taj bi način otpala potreba da Hrvatska mostom kopno-Pelješac „zaobilazi“ BiH da bi se područje Dubrovnika povezalo s ostatkom Hrvatske. Milanović je, nažalost, i formalno odustao od ratifikacije sporazuma o razgraničenju, a povezivanje Dubrovnika s ostatkom Hrvatske mostom kopno-Pelješac postalo je strategijom aktualne vlade. U odnosu na njenu prethodnicu, razlika je tek u tome da bi Milanović i suradnici most htjeli graditi, prije svega, sredstvima iz europskih fondova. Katastrofalan rejting Hrvatske u Briselu i sukob Milanovićeve vlade s Europskom komisijom doveli su do toga da je taj projekat zaleđen na samom početku: iako je Europska komisija još ljetos trebala objaviti rezultate predstudije o izvodivosti mosta, proces je

„zaleđen“ i bez racionalnog objašnjenja u tom se pitanju ne događa ništa.

Paradoksalno je da o politici preuređenja BiH međunarodni predstavnici više komuniciraju s Tomislavom Karamarkom, šefom HDZ, nego s premijerom Milanovićem, te da je Karamarko zapravo dao veći doprinos stabilizaciji susjedne države nego premijer. Naime, on nastoji ujediniti dva bosansko-hercegovačka HDZ, koja se nisu podijelila samo zbog sujeta i međusobne nesnošljivosti lidera, nego i zbog politike Dragana Čovića, koji je više tražio savezništvo u Banja Luci kod zagovornika raspadanja BiH Milorada Dodika, nego li u Sarajevu. Karamarkova poruka Hrvatima u BiH istovjetna je nekadašnjoj Mesićevoj: Sarajevo je vaš glavni grad. Osim toga, jasno im je poručio da nema mogućnosti ni za kakav „treći entitet“, što bi Čović htio ostvariti, a Dodik ga potiče da tako dodatno podijeli Federaciju BiH. Istovremeno, u BiH nastoji djelovati i predsjednik Josipović i to vrlo slično Karamarku, ali nije moguće prepoznati nikakvu racionalnu politiku Vlade. Ambicija ministricе Pusić koja je bila prepoznatljiva, protekom je vremena nestala i svela se na opravdanje da u BiH nije moguće naći političke partnere za ozbiljan dijalog, pa da zato nije moguće ništa napraviti.

Osim BiH, Hrvatska je podbacila i kad je riječ o očekivanjima vezanima uz potporu procesima demokratizacije i europeizacije u Srbiji. Anegdotalno zvuči da Hrvatska ima ambicija doprinijeti pristupanju Srbije Europskoj uniji, a da je kao svog ambasadora u Beograd poslala aktera koji bi morao biti kažnjen zbog objektivne odgovornosti za sukob vezan uz Zakon o pravosudnoj suradnji u kaznenim stvarima. Na njegov prvi ambadorski mandat, naime, Milanovićeva je Vlada u Beograd poslala Gorana Markotića, diplomatskog činovnika koji je, kao pomoćnik ministra pravosuđa zadužen za međunarodnu suradnju, sudjelovao u pripremi promjena Zakona o pravosudnoj suradnji u kaznenim stvarima, čime je Hrvatska izravno prekršila obveze preuzete iz pretpristupnih pregovora i ušla u sukob s Europskom komisijom. Može li nova članica zemlji, koja tek otvara pregovore i koja ima ozbiljne probleme sa shvaćanjem načela vladavine prava i poštivanja preuzetih obveza, poslati goru poruku?

Naravno, daleko gori od neadekvatnog odabira ambasadora, izostanak je ozbiljne suradnje. Bilo je za očekivati da će nova administracija ubrzati

procesu izvansudskog poravnanja između Hrvatske i Srbije, vezano uz hrvatsku tužbu pred Međunarodnim sudom u Hagu. Izvansudsko poravnanje zagarovao je predsjednik Josipović, a za tu se opciju zalagala i ministrica Pusić. Čini se da je i službeni Beograd konačno shvatio da nema razgovora o balkanskoj mudroliji - povlačenju tužbe u zamjenu za povlačenje protutužbe koju je „tehničkom” definirao čak i njen tvorac, Miloševićev ministar pravosuđa Tibor Varadi. Ministar Mrkić je prošlog ljeta izjavio kako je sad sve u rukama Hrvatske, a kako će Srbija povući svoju protutužbu nakon što Hrvatska povuče tužbu. Iako je izjavom ostavio dojam „tvrdooga stava Beograda”, zapravo je napravio iskorak kojim je otvorio manevarski prostor za pregovore o izvansudskom poravnanju, a zna se da Hrvatska traži povrat odnesenog umjetničkog blaga i arhivskog gradiva, razjašnjenje sudbine svih nestalih i priznanje agresije Miloševićevog režima. U procesu „tihe diplomacije” napravljeni su iskoraci u utvrđivanju sudbine dijela nestalih, a pitanje umjetničkog blaga i arhiva uglavnom je riješeno. Međutim, diplomatska i politička odlučnost da se problem efikasno okonča za sada je izostala, a za to odgovornost ne snosi samo službeni Beograd. Dapače, veći dio odgovornosti je na strani onog tko je u povoljnijoj pregovaračkoj poziciji, dakle, Zagreba.

Najgore što je Vlada Zorana Milanovića napravila regiji nije, međutim, izostanak agilnosti u pokretanju europeizacijskih procesa na Zapadnom Balkanu, nego činjenica da je svojim prvim koracima u EU upravo ta vlada počela ostvarivati najgoru noćnu more skeptika prema integraciji Balkana u Uniju. Hrvatska je pregovore provela prema novim pravilima, daleko zahtjevnijim od onih koja su bila primijenjena za zemlje obuhvaćene Ugovorom iz Nice. Za otvaranje i zatvaranje važnih pregovaračkih poglavlja morala je ispuniti jasno definirana pravila, uglavnom precizno mjerljiva. U Europskoj su komisiji bili uvjereni da se neuspjeh, koji se dogodio s Bugarskom i Rumunjskom, prema novim pravilima ne može ponoviti. U samo tri mjeseca hrvatski ih je premijer razuvjerio, pa je Europska

komisija zapravo vrlo glasno priznala svoju pogrešku. Najprije je predsjednik Komisije Hose Manuel Baroso u godišnjem izvještaju o stanju Unije jednostavno prešutio srpanjsko pristupanje Hrvatske, kao da se ono i nije dogodilo, a onda je Komisija izvijestila zemlje članice da ipak razmatra mogućnost uvođenja postpristupnog monitoringa za Hrvatsku.

Političari u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji marljivo rade u korist štete svojih vlastitih zemalja. Srbija nije spremna osigurati zaštitu za pripadnike manjinskih zajednica, koji žele deklarirati svoju manjinsku pripadnost (zabrana Parade ponosa), političari u BiH nisu spremni provesti presudu Europskog suda za ljudska prava, a makedonska politička elita nije sposobna pregovarati s Grčkom o imenu (ali time i o definiciji nacije i države), i to čak ni u uvjetima kad je grčka politička klasa, pritisnuta krizom i niskim ugledom u EU, željna nekakvog dogovora i dokaza svoje sposobnosti za funkcioniranje sukladno europskim pravilima.

Međutim, loša usluga, što ju je susjednim državama učinila Milanovićeva administracija u prva tri mjeseca hrvatskoga članstva u EU, u rangu je štete što je političke klase ovih zemalja same čine svojim zemljama. Nakon neuspjeha s Bugarskom i Rumunjskom i nakon toga što postaje sve očitiije da je, unatoč povećanim naporima u pregovaračkom postupku, i integracija Hrvatske završila kao neuspjeh, bitno se smanjuju šanse susjednim državama da ozbiljno započnu pregovore s EU. Hrvatsko društvo dobilo je priliku da angažira svoje potencijale i da uz pomoć pregovora iz sebe izvuče ono najbolje, da kroz taj proces bitno napreduje. Dramatična regresija koja se dogodila u protekle dvije godine, nakon završetka pregovora, a postala je očita kad je Hrvatska trebala početi ispunjavati obveze članice i pozitivno utjecati na susjedstvo, paradoksalno, više će štetiti zemljama koje još nisu zaštićene članstvom u EU, dakle, Crnoj Gori, Srbiji, Makedoniji, Albaniji, Bosni i Hercegovini te Kosovu, nego li samoj Hrvatskoj, koja je „pod krovom”, ali se sama definirala kao članica Unije, eufemistički rečeno, „druge brzine”, a bolje reći drugorazrednog značenja.

Hrvatski građani za sada ne znaju je li u pretpristupnom razdoblju bila u pravu Vesna Pusić koja se nadala da će EU biti zaštita od „ludih careva”. Mehanizmi te zaštite, naime, još nisu profunkcionirali. Oni, koji su parafrazirali Gruča Marksa, danas su uvjereni da su bili u pravu.

U ZEMLJI SVATOVA IZ ŽITORAĐE

PIŠE: DRAGAN VELIKIĆ

1.

Zamislite da na mesec dana utihnu sve one tv stanice i štampani mediji koji svojim sadržajem truju građane prostaštvom i lažima. Šta bi se u tom slučaju dogodilo? Verovatno bi veliki deo društva doživeo trenutnu ovisničku krizu. Jer, naš život ne može da opstane bez svakodnevnih doza primitivizma. U suprotnom, naciju bi snašli problemi kakve imaju narkomani kada se skidaju sa heroina.

Posle četvrt veka života u ludilu mi smo se navikli na taj život. Laži su naše istine. Čitave generacije veruju da je to što žive normalno stanje, oduvek i svugde. Da bi se razumelo koliko nam je svakodnevica zagađena, koliko smo daleko od normalnosti, potrebno je imati iskustvo života u uređenim društvima. Zato starije generacije prizivaju vremena socijalizma. Jer, šta god mislili o Jugoslaviji, ne može se osporiti da je to bila uređena država sa stabilnim sistemom vrednosti, u kojoj je postojala kulturna politika. Njenim nestankom naše *područje* (za Srbiju svakako preciznija odrednica nego pojam „država“) postaje legat razbojničke bande koja nas je uvukla u ratove, izvršila temeljnu pljačku društvene i privatne imovine, uništivši srednju klasu, to vezivno tkivo svakog društva. Godinama se već vrtimo u krug, nemoćni da na ruševinama izgradimo novo društvo, jer to ne ide bez kulturnog modela i sistema vrednosti.

Srpsko društvo je bolesno. Diagnoza nije patriotska, ali je nesporna. Prvi korak je suočavanje sa bolešću. Drugi je terapija. Međutim, ne može je odrediti diler, makar obukao beli mantil. Naravno, vreme je da se u Srbiji prekine večno vraćanje istog, da se stranke na vlasti i u opoziciji ne bave ideologijama, već konkretnim životom. Onog, koji je to pokušao, ubili smo. I ne želimo više da se sa njim suočavamo čak ni u pozorišnim predstavama.

Koliko god situacija bila beznadežna, na svakom pojedincu je da odluči da li će zauvek ostati zatočnik ludila, ili će pokušati da nešto promeni na sebi. Za početak, iskoračiti iz prvog lica množine. Da bi se to desilo, potrebno je pribeći mentalnoj radnji koja

se zove: razmišljanje. Kad se sa time krene, uvek se nešto pojavi, o čemu se onda misleće biće zapita. Tako se polako stvara ličnost. Ona obitava u prvom licu jednine.

2.

Gde bi Srbija bila da su oni koji su sada na vlasti, pre četvrt veka bili ono što su, navodno, danas? Svako ima pravo na promenu, posebno u politici. Jednom se mora zaustaviti vrzino kolo jalovog optuživanja, međutim, ne tako što će se porazbijati ogledala. Bez suočavanja sa vlastitim likom nema suštinskih promena.

Verujem u napore Aleksandra Vučića da se obračuna sa korupcijom. Uostalom, ta odluka mu je pribavila ogromnu popularnost i poverenje kod građana. I ma koliko to jeste zgodan populistički metod - siromašni lakše podnose vlastiti usud ukoliko stradaju i bogati - Vučić ne može bez konkretnih rezultata daveka jahati na tom talasu.

Naprednjaci i socijalisti uporno ponavljaju kako je poslednja dekada vladavine demokrata bila presudna za aktuelno katastrofalno stanje srpske privrede. Nimalo ne braneći demokrate, i njihovu neodgovornu politiku koja je omogućila povratak na vlast *jahača Apokalipse* iz devedesetih godina prošlog veka, ne mogu a da ne primetim ono što svako normalan u Srbiji zna: raspad našeg društva, pljačka narodne imovine i najava ratova nije počela sa Petim oktobrom, već sa Osmom sednicom 1987. godine. Dakle, rodonačelnik propasti Srbije je mentor današnjeg premijera Ivica Dačića. A, predsednik Nikolić, i prvi potpredsednik Vlade Vučić, predvođeni Šešeljem, složno su tercirali u tom horu koji je našu zemlju odvlačio u ambis. I zato, ukoliko žele da im verujemo da su se promenili, i revidirali ne samo svoju politiku prema EU i Kosovu, već usvojili i vrednosti civilizovanog sveta, trebalo bi da javno priznaju svoje zablude.

Premijer Dačić je povodom najave moguće saradnje LDP i DS nedavno izjavio da nema ništa protiv tog udruživanja, ali je poručio da ne mogu oni imati monopol na evropsku opciju, kao da jedino oni drže

barjak demokratije u Srbiji. Kada je reč o evropskoj opciji, DS i LDP su „starosedioci“ u Evropi. To trijumvirat na vlasti dobro zna, međutim, uzda se u kratko pamćenje građana. Poniženima i gladnima lako je manipulirati. U tome srpske službe bezbednosti imaju dugu i uspešnu tradiciju još od vremena *događanja naroda*. Isuviše je zainteresovanih da narod u Srbiji što duže zadrži status neprosvećenog. Nišči duhom tako dobro žive.

A da bi se to stanje ne samo održalo, već i „poboljšalo“, koalicija na vlasti zna da je potrebno izvršiti potpunu zamenu kadrova. Zato su u Beogradu smenili Đilasa, i kidišu na Vojvodinu. Obaviti transfuziju do kraja. Ne bi trebalo sumnjati u njihov vampirski staž. Na red su došli čak direktori osnovnih škola u Srbiji. Svuda dovesti svoje ljude. Nije problem što naprednjaci nemaju dovoljno sposobnih i školovanih, kad je svakog dana sve više prebega iz drugih stranaka, kao i mladih karijerista. Takvi su na lokalnu najzahvalniji. Uostalom, tečni karakteri i ljudi sa mrljom čine temelj svake nedemokratske vlasti.

Svuda u svetu je zdrav razum u manjini, u Srbiji pogotovo. Jedva da ga ima u naznakama. Zato i jesmo jedno propalo, anahrono društvo, nesposobno da se prilagodi novim okolnostima u geopolitici, da nađe svoje mesto u svetu. Mnogo je lakše ukopati se u stereotipima, živeti u idealizovanoj prošlosti, ne suočavati se sa izazovima, odlučno odbaciti principe evolucije. Bardovi nas naši uče da je prilagođavanje karakteristika mekušaca, a mi smo tvrdi i dostojanstveni. Radije ćemo izumreti nego se promeniti. U stvarnosti, za promenu je potrebna hrabrost i pamet. A mi smo takvi samo u mitovima koje smo o sebi stvorili. U životu smo „malo“ drugačiji.

3.

Strah od modernosti je u Srbiji endemskog karaktera. Otud valjda otpor prema železnici. Imati dobre pruge, znači biti povezan sa svetom. U Zapadnoj Evropi se vozovima stiže do svakog grada, do svakog zabačenog mesta. Katastrofalno stanje „Železnica Srbije“ najbolje svedoči gde je Srbija u odnosu na ostatak sveta: na slepom koloseku.

Svake godine, sa novim redom vožnje, gubimo po neki direktan polazak iz naše prestonice prema evropskim gradovima. Tako je pre četiri godine ukinuta linija za Beč, a od prošle godine, umesto dotadašnjih pet svedeni smo na jedan polazak za Ciri. Ukinuti su i direktni polasci za Zagreb

i Sarajevo. Putovati vozom po Srbiji znači suočiti se sa pravim stanjem našeg društva. Jad i čemer na sve strane. Dotrajali i neispravni vagoni, viščasovna zakašnjenja, flekava, smrdljiva sedišta, nebriga i neodgovornost. Zbog čestih krađa delova za signalizaciju ugroženi su životi putnika. To je Srbija danas.

Pa, iako situacija izgleda beznadežna, mi drugu zemlju nemamo. Patriotizam je dati svoj prilog da se takvo stanje promeni. Već sama činjenica da u svim generacijama postoje pojedinci koji istražavaju u punom formatu imenice *čovjek*, i da su prisutni u svim profesijama i u svim socijalnim slojevima u mnogo većem broju nego što to na prvi pogled izgleda, jeste početni kapital. Važno je takvima dati mogućnost delovanja. Međutim, baš su oni izloženi konstantnoj medijskoj obradi čim se nađu na mestima sa kojih mogu da utiču na važne odluke i procese. Setimo se šta su sve centri moći preduzimali u demonizaciji rano preminule Verice Barać. Takvih primera je mnogo.

I zato je za Srbiju izuzetno važno da postane članica Evropske unije. Jer, samo tako će se vratiti poštovanju civilizacijskih vrednosti i pravila bez kojih nema uređenog društva. Naš pravosudni sistem nije sposoban da sankcioniše kriminal – tu važnu privrednu granu u Srbiji. Koliko puta su tokom poslednje decenije apelacioni sudovi bili sigurne kuće za kriminalce.

Nedavno su fudbalerima Crvene zvezde polupani prozori automobila na ograđenom parkingu njihovog kluba. Navijači su uzeli „pravdu“ u svoje ruke. To je logičan nastavak priče na čijem početku fudbaleri tog kluba oblače dresove sa natpisom „Pravda za Uroša“. Ne samo što je Apelacioni sud u Beogradu poznatom kriminalcu prepолоvio kaznu sa deset na pet godina, već je Crvena zvezda finansirala njegovu odbranu. A kad je prošle jeseni, nakon usvojenog zakona o amnestiji oslobođeno 3600 osuđenika, prvi su iz zatvora izašli Uroš Mišić i Miladin Kovačević. Uroš je slavu sticao na domaćim terenima, dok je Miladin branio boje prestupničke Srbije u inostranstvu, u Americi.

4.

Proradili su pacovski kanali Ministarstva spoljnih poslova. Miladini će biti bezbedni i ubuduće. Jatak haškog osuđenika Ratka Mladića imenovan je za ambasadora u Ukrajini. Četvrti sprat Ministarstva ima na lageru mnogo takvih likova. Uostalom, ni prethodna demokratska vlast nije

bila gadljiva na ambasadore bliske atentatorima na Zorana Đinđića.

Za proteklih četvrt veka ko nas sve nije predstavljao u svetu. Iako u Ministarstvu spoljnih poslova postoji dovoljno izvrsnih profesionalaca, stranačke kvote nameću kandidate koji su često bruka za diplomatsku profesiju. Profil osobe koju šaljemo za ambasadora je direktna poruka Srbije kakvu će politiku voditi. Biti profesionalac podrazumeva ne samo stručnost, već i moralni kapacitet. Ta stavka u srpskoj diplomatiji ne nosi mnogo bodova, pa smtu gde jesmo. Jer, iz iskustva znam kako se u svetu diplomatije, posebno u zemljama zapadne demokratije, gleda na diplomate severnokorejskog stajlinga. To su oni koji još uvek nisu obavešteni da je pao Berlinski zid. Na prijemima se prepoznaju po brežnjevskom „sveznajućem” pogledu. Nemaju ni pamet, ni znanje, već podatke. Ukratko, krimogena prošlost nije prepreka za makar savetničko mesto u našim diplomatsko-konzularnim predstavništvima.

Od fanova Farme i ostalih rijalitija, za stanje duha nacije pogubniji su oni koji u tajnosti konzumiraju prostačke sadržaje, a javno su protiv njih. Vide-lo se to dobro na Arkanovoj i Cecinoj svadbi, medijskom događaju od državnog značaja, kome je prisustvovao i sadašnji premijer Srbije. Nije bio jedini političar. O novinarima da ne govorimo. Da li se otad nešto promenilo u kulturološkoj matrici Srbije? Jeste. Sada je prostaka mnogo više.

Jedna moja poznanica, iz pozorišnog miljea, dobila je tada poziv na razgovor od organizatora Arkanove i Cecine svadbe. Bila je zapanjena kad joj je ponuđeno da osmisli venčanje. Na preliminarnom razgovoru iznela je neke svoje ideje. Posle je više nisu zvali. Neke od svojih ideja prepoznala je u scenariju venčanja, koje su prenosile tv stanice. Onaj ko je bio plaćeni ubica UDB, a u slobodno vreme pljačkao banke na Zapadu, sigurno nije imao problem sa autorskim pravima. Međutim, u toj priči je simptomatična sama odluka osobe, koja ne pripada zoni sumraka da uopšte ode na razgovor. I da u tome ne vidi problem. Jeste Željko Ražnatović Arkan osoba iz sveta kriminala, međutim, on je bio narodni poslanik i persona grata srpskog društva. Dovoljan alibi za moju poznanicu. Ili je u pitanju bila radoznalost? Svejedno, svojim činom pokazala je pripadnost svatovima iz Žitorade.

NOVI ADUT SRPSKIH NACIONALISTA

PIŠE: DRAGOLJUB TODORVIĆ

Celo leto ove, 2013. godine traje kampanja afirmisanja lika i dela do sada prilično zaboravljenog Aleksandra Rankovića. U situaciji kad su mnogi mitovi i nacionalizmi potrošeni i iscrpljeni (Miloševićev, ibeovski, četnički, monarhistički, crkveni i drugi), srpski nacionalisti lansiraju mit o Principu i Rankoviću kao srpskim herojima, koji su se borili i žrtvovali za srpstvo i Srbiju. O Rankoviću su objavljene dve knjige koje su feljtonizirane u dnevnim listovima (koji nisu tabloidi) i koje predstavljaju panegirik Rankoviću, objavljuju se slavopojke Rankovićevom jugoslovenstvu, poštenju, zaslugama. Ide se tako daleko da se konstatuje da je raspad Jugoslavije počeo smenom Rankovića, piše se povodom 30-godišnjice njegove smrti, o 100.000 ljudi prisutnih na sahrani koji su skandirali, izvikivali parole i aplaudirali.

Na dan 30-godišnjice smrti Aleksandra Rankovića, venac na njegov grob položio je akutelni srpski premijer Ivica Dačić i održao, za predsednika vlade malo neuobičajenu besedu u kojoj iznosi proivzvoljne i nedokumentovane tvrdnje. Iz besede navodimo jedan deo:

„Ranković nikada nije doživeo političku rehabilitaciju, a suštine njegove smene nisu bile lažne optužbe o prisluškivanju Tita, nego politika usmerena protiv srpskog naroda i Srbije.”

Dačić je iskoristio i intervju o političkoj i ekonomskoj situaciji u zemlji, koga je dao za Dnevnik RTS, da, nakon što mu je novinarka zahvalila na razgovoru, čestita RTS 55 godina postojanja i onda potpuno van konteksta kaže:

„Čestitao bih vam i više kada bi objavili do sada neobjavljen snimak sa sahrane Aleksandra Rankovića koji je pod embargom.”

Imajući u vidu ovako neočekivan publicitet dat Rankoviću i to, kako u knjigama i štampi, tako i jednog od trojice najviših političkih funkcionera u Srbiji, nameće se potreba malo detaljnije analize biografije Aleksandra Rankovića.

Aleksandar Ranković Leka ili Marko dugo vremena je važio kao čovek broj 2 partizanske revolucije (odmah iza Tita). Bio je neprikosnoveni, nedodirljivi, surovi i okrutni šef tajne policije (Uprave državne bezbednosti - UDB) i istovremeno, organizacioni sekretar partije. Tu funkciju lapidarno je definisala istoričarka Latinka Perović:

„On je bio organizacioni sekretar partije, to je ključna uloga u partiji, u kadrovskoj politici i svemu drugom...”

Dakle, Ranković se de facto nalazio na čelu dva najvažnija stuba na kojima je počivala Titova autokratska vlast: partija i UDB.

Drug Marko je bio boljševik par ekselans. Niko u jugoslovenskom rukovodstvu nije bio u toj meri boljševički orjentisan i posvećen centralizmu, administrativnom upravljanju privredom, planskoj proizvodnji, kolektivizmu, komunističkoj ortodoksiji, revolucionarizmu, uravnilovki i drugim sovjetskim specijalnostima. To mu nije smetalo da kao šef tajne policije posle Rezolucije Informbiroa, formira logor Goli otok za informbirovce, u koji je većina upućena bez suđenja i sudske presude. Ranković je kao šef UDB posle rata bio glavni čovek u sprovođenju revolucionarne pravde i likvidaciji kvislinga, saradnika okupatora, funkcionera fašističkih i monarhističkih režima i marionetskih država koje je formirao okupator. Međutim, vrlo često i nedopustivo mnogo ljudi stradali su od Rankovićevog mača revolucije, a da su bili samo članovi porodica kvislinških oficira, vojnika ili političara, ili samo ideološki protivnici komunista, partizana i partizanske revolucije.

Posle raskida sa Rusima, Tito je hteo-ne hteo morao da se okrene Zapadu, posebno Americi. Pedesetih godina prošlog veka uticaj Zapada na zbivanja u Jugoslaviji bio je u velikoj ekspanziji. Amerika je Jugoslaviju pomagala finansijski, u oružju, u hrani. Otvorene su granice prema Zapadu, liberalizovano dobijanje pasoša, naši gastarbajteri su počeli da rade u evropskim kapitalističkim zemljama. Zapadna potrošačka civilizacija masovno se širila Jugoslavijom. Po novim istraživanjima nekih istoričara, Amerikanci su angažovali Tita da formira i pokrene pokret nesvrstanih država, da afričke i azijske zemlje oslobođene kolonijalnog ropstva ne bi potpale pod ruski uticaj. Osnovani su prvi radnički saveti, stidljivo se krenulo sa decentralizacijom, pre svega u privredi. U drugoj polovini pedesetih godina dolazi do pomirenja sa Rusima i tada, krajem pedesetih i početkom šezdesetih

u Jugoslaviji su se iskristalisale dve političke struje, jedna Rankovićeva i druga Kardeljeva.

Jedno vreme Kardelj je bio u Titovoj nemilosti. Boravio je duže u Londonu, čak je pod sumnjivim okolnostima ranjen u glavu u jednom lovu. Titu kao autokratskom vladaru odgovarao je Ranković, sovjetski model, centralizam i unitarizam.

Glavna karakteristika Rankovićevog modela vladanja je unitarizam, integralno jugoslovenstvo i centralizam, što u uslovima kad u Jugoslaviji Srba ima tačno koliko svih ostalih, predstavlja svojevrstu majorizaciju. UDB je osnovala spoljnotrgovinska preduzeća „Geneks” i „Progres” i držala pod kontrolom druga kao što je „Ineks”. Kompletna spoljna trgovina, promet i priliv deviza bio je direktno i pod strogom kontrolom UDB. Devizni režim je bio takav da je koncentrisanje deviza bilo u Beogradu na nivou federacije. „Ineks” i „Geneks” su imali hotele na moru i znatna devizna sredstva od turističke privrede slivala su se u Beograd. Zbog deviznog režima, srpskih hotela na moru, zbog monopola Beograda u spoljnoj trgovini, uvozu radi izvoza (tzv. reeksporteri), stalno su stizale primedbe iz Hrvatske i drugih republika što je konačno i dovelo do tzv. Hrvatskog proljeća 1971.

Osim tog ekonomskog nacionalizma, Ranković je insistirao na jugoslovenstvu u nacionalnom opredeljenju, što nije ništa drugo nego velikosrpstvo. Poznata je polemika iz 1961, između Dobrice Ćosića i slovenačkog intelektualca Dušana Pirjevca Ahaca. Ranković je podsticao Ćosića da uđe u polemiku. Naime, Ćosić je dao intervju zagrebačkom *Telegramu* 20. januara 1961, u kome je, između ostalog, rekao da će pasivnost u međurepubličkim kontaktima biti akutelna dokle god postoje republike. Ovakvim odgovorom Ćosić implicira ili, preciznije rečeno, nagoveštava, najavljuje vrlo brzo ukidanje republika. Na ovo reaguje Pirjavec u slovenačkom kulturnom časopisu „*Nova sodobnost*” tekсом „*Molim, kako ste rekli?*”. Na insistiranje Rankovića, Ćosić ulazi u polemiku sa Pirjecom o jugoslovenstvu, republikama, nacionalizmu. U polemici, Ćosić koristi sintagmu „*srpski, slovenački i hrvatski vampiri nacionalizma*” pa mu Pirjavec odgovara:

„Kad već govorimo o vampirima bilo bi pravilno da govorimo o svima a ne samo o nekima - zbog toga bi trebalo poneku reč kazati i o unitarističkim i integralističkim vampirima, o bradatim i obrijanim

centralistima koji ne znaju ni šta su republike ni šta su narodi."

Polemiku je prekinuo Tito 1962, pošto je ponovo prihvatio Kardeljevu decenralističku struju u najužem rukovodstvu. Kardelj je radio na novom ustavu koji je donet 1963, i koji nije odgovarao unitaristima. U vreme Rankovićevog unitarizma na Kosovu su UDB i policija sprovodili državni teror nad kosovskim Albancima. Ranković je svom političkom, nacionalnom i ideološkom istomišljeniku Dobrici Ćosiću rekao da je on organizovao, koordinirao i pratio akciju oduzimanja oružja Albancima. Posle Četvrtog plenuma ispostavilo se da je u toj akciji ubijeno, ranjeno i maltretirano mnogo Albanaca. Neki šefovi UDB i policije na Kosovu su posle Četvrtog plenuma odgovarali pred sudom za te zločine.

Dakle, unitarizam je najviši stadij srpskog nacionalizma. Jugoslovenstvo (kako su ga shvatali Ranković i Ćosić), unitarizam, centralizam i integralizam samo su maska za najcrnji srpski nacionalizam što će se kasnije, od 1963, pa sve do sada višestruko potvrđivati i potvrditi. Prema tome, Aleksandar Ranković nije nikakav Jugosloven, kako pišu neki današnji analitičari, već čisti i nepatvoreni srpski nacionalista.

Posle donošenja Ustava 1963, i uoči Osmog kongresa SKJ 1964, došlo je do izvesnog zahlađenja odnosa između Tita i Rankovića, koji su još više pogoršani na Osmom kongresu. O Osmom kongresu Ćosić govori svom biografu, novinaru Đukiću i u intervjuu poljskom intelektualcu Mihnjiku:

„Pouzdamo znam da je posle Osmog kongresa između Tita i Rankovića došlo do zahlađenja, čak i do prekida u odnosima... Kada je proglašavan izbor partijskog rukovodstva, tada je prvi put za svakog navedena nacionalnost... Tada je izvestilac izborne komisije za Tita rekao - Hrvat. Nastala je nelagodnost u kongresnoj dvorani. Mi Jugosloveni koji smo to gledali i čuli bili smo razočarani. Jer Tito se uvek dotle izjašnjavao kao Jugosloven..."

Tito se odrekao jugoslovenstva. Progovorio je u njemu Hrvat, zaigrala srbofobija, austrougarski kompleks".

Na osnovu ovog citata vidi se kakve je prirode Rankovićevo i Ćosićevo jugoslovenstvo: da niko ne sme da kaže da je Hrvat, Slovenac ili, ne daj bože, Albanac, pa čak ni Tito.

Posle Ustava iz 1963, Osmog kongresa partije 1964, i, naročito, privredne reforme 1965, Ranković je uvideo da se Tito definitivno opredelio za Kardeljevu viziju budućeg razvoja Jugoslavije. Zbog toga je počeo da preduzima mere u cilju organizovanja smene Tita sa mesta gde se donose ključne državne odluke. Računao je da će uz pomoć Rusa i UDB uspeti da izvede puč i sme ni Tita. Tito je, po pučistima, trebalo da bude neka vrsta počasnog, formalnog predsednika, bez suštinskih ovlašćenja šefa države, da se bavi nesvrstanim i protokolarnim poslovima u spoljnoj politici. Da bi izveo puč Ranković je postavio prislušne uređaje u stambene i radne prostorije predsednika Tita, čak i u spavaću sobu. To je utvrdila i dokumentovala partijska komisija na čelu sa Krstom Crvenkovskim. Sama činjenica da su tajno postavljeni prislušni uređaji u Titove prostorije jasno i nedvosmisleno svedoči o tome da je Ranković hteo da izvede puč, jer druga svrha i logika prisluškivanja Tita jednostavno ne postoji. Osim toga, ima mnogo privatnih, relevantnih i nepisanih svedočenja savremenika tih događaja koji ukazuju na puč. Tito je bio veći majstor od Rankovića, otkrio njegove pučističke namere i 1. jula 1966, organizovao Četvrti plenum CK SKJ na Brionima i smenio Rankovića. Iako do sada niko nije uspeo ni delimično da ospori nalaz partijske komisije Krste Crvenkovskog o prisluškivanju Tita, navodimo svedočenje iz prve ruke apsolutno meritorne ličnosti. Naime, slovenački političar Marko Vrhunec koji je u periodu od 1967, do 1973, obavljao niz dužnosti u Kabinetu, a na kraju, od 1970, do 1973, šefa Kabineta predsednika Republike, objavio je u Zagrebu 2001, knjigu sećanja „Šest godina s Titom (1967-1973) pogled s vrha i izbliza" u kojoj piše šta mu je rekao tadašnji načelnik Kabineta vrhovnog komandanta oružanih snaga SFRJ maršala Tita, Petar Babić, general pukovnik, narodni heroj, prvoborac NOR, predratni komunist:

„Na putu sam upoznao i general pukovnika Petra Babića koji je bio na čelu Vojnog kabineta vrhovnog komandata. U njegovoj su nadležnosti bili ponajprije sigurnost i kontakti s armijom. U šetnji za vrijeme odmora u Topuskom isprano mi je pričao o postavljanju i pronalaženju prislušnih uređaja kod Tita i o

dramatičnim zbivanjima koja su prethodila Četvrtom plenumu CK SKJ. Situacija je bila tako ozbiljna da je Babić s Generalštabom ograničio tajni odlazak Tita iz Beograda na Brijune. Prijetila je naime opasnost da Ranković s UDBOM internira Tita...

Informacije iz prve ruke o aferi prisluškivanja dobio sam od generala Babića, koji je već tada radio kod Tita te je bio očevidac i akter tih događaja. Isričao mi je da su prislušne naprave doista bile montirane u rezidenciji u Uzičkoj 15, a da Tito i Jovanka o tome nisu ništa znali. Otkrivene su pukim slučajem kada su se odnosi između Tita i Rankovića zaoštrili. Babić mi je to potanko ispričao ne samo da bi me informirao nego da bi me upozorio kako je sada režim tonskog snimanja u kući vrlo strog..."

Predsednik sadašnje srpske vlade dužan je da javnosti objasni na osnovu čega, na osnovu kojih dokaza tvrdi da su optužbe o prisluškivanju Tita bile lažne.

U prilog Rankovićevih pučističkih namera ide i njegova izjava koju obelodanjuje Dobrica Ćosić u svojoj knjizi „Promene“:

„U jednom razgovoru sa Aleksandrom Rankovićem o Titu, koji ga je od svih njegovih bliskih saradnika najbolje poznao, on je Tita poredio sa Fušedom doslovce citirajući nekog francuskog pisca, koji je o Fušeu rekao - 'Savršena izdajica, a ne prigodna, on je genijalna izdajnička priroda jer izdaja nije u tolikoj meri njegova namera, njegova taktika, već njegova priroda'“.

Ovim rečima Ranković, ustvari naknadno objašnjava zbog čega je hteo da izvrši puč i smeni izdajnika Tita. Svi pučisti pravdaju svoj čin time da smenjuju izdajnika.

Posle Četvrtog plenuma u Srbiji se preduzima čitav niz akcija da se Ranković rehabilituje i ponište odluke plenuma. Tako list *Književne novine*, čiji je glavni i odgovorni urednik bio Tasa Mladenović revnosni član Ćosićevog klana, godinu i po dana iz broja u broj pišu protiv privredne reforme, protiv uvođenja elemenata tržišne privrede i robne proizvodnje, protiv samoupravljanja i decentralizacije, protiv smene Rankovića, a za administrativno upravljanje privredom, za plan, unitarizam i centralizam.

U *Književnim novinama* broj 319 od 20. januara 1968. godine objavljene su „Teze gradskog komiteta SKS Beograda o idejno-političkoj poziciji *Književnih novina*“. U tim tezama između ostalog se konstatuje:

„Nacionalni odnosi posmatraju se sa pozicija birokratskog centralizma. U svojoj osnovi to je koncepcija jugoslovenskog unitarizma, koja gubi iz vida da je Jugoslavija zajednica dobrovoljno udruženih naroda, a ne teritorija koja je administrativno podeljena na republike i pokrajne. Osnovna preokupacija Književnih novina je duhovno ujedinjavanje svih Jugoslovena, a ne takav razvitak koji narodima i narodnostima omogućava punu ravnopravnost i pravo na razvitak svih njihovih materijalnih i duhovnih potencijala i vrednosti“.

Ova teza je prava i tačna definicija unitarizma i jugoslovenskog integralizma i pokazuje da Aleksandar Ranković nije bio Jugosloven, već je pod parolom i mimikrijom jugoslovenstva bio autentični srpski nacionalista.

U nastavku kampanje za Rankovića i njegovu koncepciju vlasti i razvoja Jugoslavije, Dobrica Ćosić je kao član CK SK Srbije na XIV sednici CK SKS 29. maja 1968, održao izrazito nacionalistički i velikosrpski intoniran govor. Govorio je i o nekim podacima o iseljavanju Srba sa Kosova. Naknadno, sećajući se tog govora, svom biografu novinaru Đukiću, na njegovo pitanje zašto se preko pitanja o iseljavanju Srba ćutke prelazilo Ćosić odgovara:

„Zato što partijsko vodstvo nije dozvolilo da taj argument stigne do javnosti i politički ugrozi vladajuću nacionalnu politiku SK Jugoslavije prema Srbiji i srpskom narodu. To bi poništilo ili dovelo u pitanje političke manipulacije vezane za likvidaciju Aleksandra Rankovića. Da se taj antisrpski kurs drastično iskazan Četvrtim plenumom, ne bi doveo u sumnju, učinjene su po Srbiju i Jugoslaviju sudbonosne greške“.

Ovaj Ćosićev odgovor dosta liči na besedu aktuelnog srpskog premijera iz avgusta 2013, na Rankovićevom grobu. Cenimo da je reč o slučajnoj podudarnosti i da Ćosić ipak ne utiče na sadašnju vladu Srbije.

Dobrica Ćosić je bio odani, iskreni i, moglo bi se reći, fanatični pristalica Aleksandra Rankovića. Dok je Ranković bio na vlasti, Ćosićev uticaj na politička zbivanja u Jugoslaviji bio je ogroman. Bio je u specijalnoj misiji na Golom otoku po nalogu Rankovića i to kad ni mnogi visoki funkcioneri nisu znali za njegovo postojanje. Takođe, po Rankovićevom nalogu odlazi u Mađarsku u vreme sovjetske oružane intervencije u toj zemlji. Po povratku sa oba ta izuzetno poverljiva zadatka podnosi izveštaj najvišim državnim i partijskim rukovodiocima. Dobrica Ćosić je imenovan za

člana Komisije za izradu Programa Saveza komunističara Jugoslavije, kao član državne delegacije putovao je sa Titom brodom „*Galeb*” u posetu afričkim zemljama. Neposredno pre Četvrtog plenuma, Dobrica Ćosić piše oštro, preteće pismo Titu u kome Rankovića imenuje Titovim budućim naslednikom i u kome preti da Srbija neće mirno prihvatiti Rankovićevu smenu. Posle Rankovićeve smene Ćosić preko *Književnih novina*, svog istupa na XIV sednici CK SKS i studentskih demonstracija pokušava da rehabilituje Rankovića i njegovu politiku.

Junske studentske demonstracije koje su počele 2. juna 1968, četiri dana nakon Ćosićevog govora na sednici CK SKS, imaju čitav niz povoda kao i raznih tumačenja njihovog nastanka. Demonstracije su bile odjek sličnih zbivanja u svetu, bile su jedina mogućnost pobune protiv Titovog režima, bile su dominantno levičarske i vodili su ih profesori praksisovci koji su Univerzitet u Beogradu nazvali „*Crveni univerzitet-Karl Marks*”, mada su ih podržavali i neki intelektualci građanske orijentacije. Međutim, demonstracije u Beogradu bile su uperene i protiv privredne reforme, samoupravljanja, decentralizacije, a za egalitarizam, uranilovku, centralizam, plansku privredu, punu zaposlenost, dakle za sve ono što je Titov režim odbacio demokratskim promenama, od Ustava 1963, Osmog kongresa 1964, Privredne reforme 1965 do, i naročito, Rankovićeve smene 1966. Prema tome, junske demonstracije studenata 1968 imale su i dimenziju vraćanja na staro i povratka politici iz vremena Rankovića.

Istaknuti političar i visoki politički funkcioner tog doba Draža Marković u svojoj knjizi „*Život i politika*” o studentskim demonstracijama 1968, koje naziva akcija, piše:

„...ja sam ubeden da postoji neposredna veza između *Gedžinog* (Dobrica Ćosić) istupanja na Plenumu (XIV sednica CK SKS 29. maja) i ove akcije. Čuo sam (i siguran sam da je to tačno) da je bio plan da za vreme CK SK Srbije (29. maj) dok D.Ćosić govori na Plenumu - Lj. Tadić govori na mitingu u parku kod Skupštine. Plan im nije uspeo i onda su dobro iskoristili incident sa brigadirima na Novom Beogradu.

D.Ćosić je za vreme ovih događaja stajao po strani. Na, to ne znači ništa. On je svoj zadatak ispunio na sednici CK i nije oportuno eksponirati ga više”.

U Zagrebu grupa sveučilišnih profesora, među kojima su bili ugledni jugoslovenski filozof Vanja Sutlić, Dušan Čalić, Nikola Filipović, Marko Veselić i drugi, ocenili su da u našem društvu postoje

progresivne snage koje su za samoupravljanje i birokratske koje su potučene na Četvrtom plenumu, ali još imaju veliku vlast i da je tu poprište glavne bitke u našem društvu, kao i da se ona ne bje frazama. Tačno je da postoje društveno ekonomske posledice birokratizirane strukture našeg društva i neophodan je radikalni obračun sa birokratijom, ali ne sa ultra lijevih i kvazinaučnih pozicija praksisovaca.

Kad se izloženo poveže sa Ćosićevim svedočenjem o junu 1968, iz knjige Slavoljuba Đukića „*Čovek u svom vremenu*”, analizira i posmatra u logičnoj vezi, jasno je da su slučaj „*Književne novine*”, govor Ćosića na sednici CK SKS 29. maja 1968 i demonstracije studenata koje su počele u noć između 2. i 3. juna 1968, povezani i bili u izvesnoj vezi ili korišćeni u svrhu pokušaja rehabilitacije Alksandra Rankovića i politike koju je on simbolizovao. To proizlazi iz sledećeg:

1. *Književne novine* su u potpunosti na platformi politke koja je poražena na Četvrtom plenumu CK SKJ 1. jula 1966. Glavni i odgovorni urednik *Književnih novina* je Tasa Mladenović, Ćosićev čovek par ekselans.

2. Dobrica Ćosić drži govor 29. maja, a demonstracije počinju 2. juna, posle samo četiri dana, što je vrlo uočljiva koincidencija.

3. Ćosić se u Grockoj 2. juna sastaje sa glavnim akterima demonstracija koje počinju istog dana, što nikako ne može biti slučajno.

4. Sve vreme demonstracija, Ćosića u Grockoj posećuju profesori koji vode demonstracije, što je zaista upadljivo.

5. Policija brodovima, čamcima i helikopterima kontroliše Ćosića u Grockoj, a naše ambasade su obavestene da je Ćosić organizator demonstracija. Titove tajne službe nisu bile nimalo naivne. Naprotiv, bile su izuzetno efikasne i vrlo dobro obavestene, tako da ne bi bez razloga preduzimale mere koje Ćosić navodi.

6. Draža Marković je bio političar takvog ranga da bi mu okolnosti o kojima svedoči mogle biti poznate.

7. Zagrebačkim profesorima, pogotovo jednom od najuglednijih jugoslovenskih filozofa Vanji Sutliću sigurno su bile dobro poznate političke prilike u tadašnjoj Jugoslaviji, pa se njihove ocene moraju respektovati.

Dakle, Ćosić ne uspeva u svojim namerama, Tito opet trijumfuje i Ćosić prelazi u opoziciju

SKRIVENI TRAGOVI GENOCIDA

PIŠE: IRENA ANTIĆ

Specijalno za Povelju iz Sarajeva

Kad je prvih dana septembra počela ekshumacija posmrtnih ostataka žrtava iz masovne grobnice Tomašica, malo ko je mogao pretpostaviti da će, treća po redu ekshumacija iz primarne grobnice na lokalitetu tamošnjeg rudnika otkriti tako stravično svjedočanstvo o razmjerama zločina nad nesrpskim stanovništvom prijedorskog kraja, počinjenog tokom 1992. godine, i da će to, kako sada stvari stoje, biti početak rasplitanja klupka sudbine najvećeg broja svirepo ubijenih stanovnika naselja na području lijeve obale Sane. Tokom protekla dva mjeseca iz masovne grobnice Tomašica ekshumirano je više od 250 kompletnih i isto toliko nekompletnih tijela Prijedorčana, ubijenih tokom organiziranog, sistematskog etničkog čišćenja, koje su, nakon silom preuzete vlasti, realizirale civilne, policijske i vojne strukture samoproglašene srpske republike BiH, uz podršku bivše JNA.

Nadomak civilizacije i prvih kuća najjasniji tragovi zločina; mučan prizor: bačena tijela, odjeća, zemljom uprljani i već izbljedjeli lični dokumenti i dragi predmeti sa kojima su ti nevini ljudi odvedeni u smrt: još mučnija spoznaja da tu leže više od 21 godine, da su ih izdali i tu ostavili bivši prijatelji, komšije, radne kolege, da ih je ljudska mržnja, osim u smrt, gurnula 10 metara ispod zemlje, i da ih je, osim zemlje, toliko dugo skrivala i šutnja onih, koji su u njihovim ubistvima i skrivanju tijela učestvovali, nijemo posmatrali ili bilo šta čuli za sve ove godine. Neko je ipak morao progovoriti. Nadležnim institucijama informaciju je dao nekadašnji pripadnik Vojske Republike Srpske.

Na ovom lokalitetu ekshumirano je 2004. godine 26 kompletnih i nešto više nekompletnih tijela ubijenih Bošnjaka i Hrvata. Dvije godine kasnije tu je pronađeno još 10 tijela žrtava. DNK analiza pokazala je da su i 373 žrtve ekshumirane 2001. godine iz sekundarne masovne grobnice Jakarina Kosa, također, na području prijedorske opštine, prvobitno bile pokopane u masovnoj grobnici Tomašica, tačnije u njenom površinskom dijelu, odkud su, radi

prikrivanja dokaza uklonjene. Od prethodne ekshumacije na ovom lokalitetu prošlo je sedam godina. Još dva puta toliko godina duga je patnja Fikreta Bačića, koji traga za posmrtnim ostacima članova svoje porodice strijeljanih u prijedorskom naselju Zecovi. Njegov pogled pun nade prati svaki pokret istražitelja i svaku narednu kašiku bagera, koji svakodnevno rade na grobnici, koja se prostire na 3000 metara kvadratnih... možda će baš naredno malo tijelo biti tijelo njegovog djeteta, neka cipela, jakna možda...

„Ja očekujem i mislim, svaka ona bijela vreća kad u nju stave kosti, i kad je pronesu pored mene, da će neko biti moj”, kaže Fikret. Agresija na BiH zatekla je Fikreta u Njemačkoj, gdje je radio godinama.

Nije bilo načina da u proljeće 1992. svoju suprugu, 12-godišnjeg sina Nermina i 6-godišnju kćer Nerminu izbavi iz ratnog pakla. Nažalost, smrt je bila mnogo brža. Oni su sa još 10 članova porodice Bačić, 25. jula 1992, strijeljani na kućnom pragu. Bio je to posljednji dan nemilosrdnog etničkog čišćenja osam naselja na lijevoj obali rijeke Sane, nadomak Prijedora, u kojem je za samo pet dana, uglavnom na isti način kao i porodica Bačić, ubijeno 1850 civila, uglavnom žena i djece. Preživjelo stanovništvo tih naselja odvedeno je u zloglasne prijedorske logore, u kojima je njih stotine također ubijeno.

Refik i Nermin, Fikretovi sinovi iz drugog braka ove jeseni krenuli su u prvi razred srednje škole u Prijedoru. Njihovo rođenje bilo je velika radost roditeljima i razlog njihovom ocu da nastavi život. Dolaskom na ovaj svijet ponijeli su imena svog ubijenog amidže Rifeta i ubijenog brata Nermina. Ponijeli su i teško breme tragične prošlosti porodice, koje je ispreplelo i njihovih 15 mladih godina. Rođeni su nakon rata i svoje prve korake, prva slova učili su na zgarištu kuće, na zgarištu prošlog života njihovog oca, uz sjenke godina rata, smrti i stradanja, sjenke onih, čije duše još nisu i neće naći svoj mir, sve dok im kosti krije ova zemlja. Rasli su uz obale rijeke Sane, u kraju čiju su ljepotu i pitomost pregazili mržnja i tenkovi, gdje je u zraku zauvijek ostao zaleđen krik na smrt uplašene djece. O agresiji i genocidu izvršenom

u proljeće 1992. godine u Prijedoru i drugim krajevima BiH, nažalost, u školskim udžbenicima nisu mogli čitati. O tome se u školama u manjem bh entitetu ne govori. Nažalost, Refikov i Nerminov udžbenik prošlosti je ono sa čim žive svakoga dana; uporna borba njihovog oca da odgovorni za smrt toliko nevinih ljudi u Zecovima i okolnim naseljima za zločine odgovaraju, tračak nade da će pronaći kosti ubijenih članova svoje porodice, istrajnost da se istina ne zaboravi, njegova tuga uz svaki Bajram kad fale najmiliji, bolna tišina kad krenu sjećanja, pustoš u njihovoj i svakoj drugoj kući, porodici, mahali i ulici iz koje je neko odveden, ubijen, otrgnut iz nečijeg života.

„Etničko čišćenje i ubistvo tako velikog broja ljudi od 20. do 25. jula 1992. godine u prijedorskim naseljima Zecovi, Hambarine, Rizvanovići, Biščani, Rakovčani i Čarakovo, u kojem su živjeli Bošnjaci i naselje Briševo, sa većinskim hrvatskim stanovništvom, jasno svjedoče o tome da je i ovdje izvršen genocid. Lijeva obala Sane je „prijedorska Srebrenica“. Kaže to Sudbin Musić, prisjećajući se stradanja naroda u njegovom kraju, koje je počelo u proljeće 1992, kad je napunio 18 godina, i kao najstarije od četvoro djece u njegovoj porodici, umjesto nezaboravnih, sretnih trenutaka najljepše mladosti, preko noći morao sazreti i pružiti najbližima čvrstu, sigurnu ruku.

„Vidimo se iduće godine, ali, ko preživi...“ Bile su to, prisjeća se Sudbin, riječi njegovog profesora, Srbinna, inače kućnog prijatelja njegovog oca, na posljednjem školskom času, u maju 1992. godine, kad je, zaklopivši dnevnik kazao da je školska godina završena. „Sve što možda u tom trenutku nismo mogli ni naslutiti, niti shvatiti iz profesorovih riječi, vrlo brzo nam se samo reklo“, kaže Sudbin. Srpska paravojska zagospodarila je Prijedorom i okolnim naseljima. Neko vrijeme, stanovništvo se zatvaralo u kućama i čekalo neko rješenje. Tokom maja i juna probuditi se i zanoćiti u prijedorskim selima značilo je živjeti jedan neopisiv strah i neizvjesnost. Ljudi su se plašili vlastitih sjena. Kuće više nisu smjele biti zaključane. Srpski vojnici upadali su u njih u svako doba dana i noći. Nasumice su pucali, palili kuće, odvodili ljude,

ubijali ih na kućnim pragovima. Novouspostavljena srpska vlast izdala je 30. maja naređenje da se u znak lojalnosti novoj vlasti, na svim kućama u kojima nije živjelo srpsko stanovništvo, izvjesne bijele zastave ili čaršafi. Nepodnošljiv strah i neizvjesnost nagnali su narod da od sredine juna više ne spava u svojim kućama. Nakon noći provedenih po okolnim šumama, u zoru bi se spuštali do svojih kuća, kako bi prehranili stoku, uzimali preostale zalihe hrane i drugo što im je bilo neophodno, a sa prvim mrakom, ponovo bi odlazili; tako je bilo sve do 20. jula, kad kreće najžešća ofanziva i, u pravom smislu te riječi, dovršava etničko čišćenje lijeve obale Sane.

„Bio je 23. juli, četvrtak, to nikada neću zaboraviti“, prisjeća se Sudbin. Sa majkom, dvjema mlađim sestrama i mlađim bratom boravio je u kući. Otac je sa komšijama obrađivao njivu, jer do tog trenutka tinjala je nada da svoje domove neće morati napuštati. „Pogledao sam kroz prozor i ugledao da cestom ispred moje kuće prolazi stotine srpskih vojnika. Vikali su i pucali nasumično.

Jedan od njih uperio je ručni bacač prema našoj kući. Rekao sam majci da iziđe van sa bijelim čaršafom i kaže da smo tu. To je i učinila. Vojnik je spustio cijev, a nedugo zatim, na naša vrata došla su trojica vojnika. Pretresli su cijelu kuću i pitali me, koliko imam godinna. Slagao sam da mi je 17 i to mi je možda spasilo život. Naredili su nam da do 12 sati ne izlazimo iz kuće i otišli“.

Narod je već bježao iz okolnih kuća, čuli su se krikovi, plač i pucnjava.

„Vidio sam da iz Mujine kuće preko puta, izbežumljeni istračavaju njegova supruga i troje male djece. Bježali su niz put. Rekao sam tada majci, bratu i sestrama da je ovo vjerovatno posljednji dan da smo ovdje skupa, da ne paniče i da šta god da se desi, pokušat ćemo se čuvati skupa. Sestre su počele da plaču. Ona tri vojnika ponovo su ušla u kuću. Glavni među njima sada je bio posebno drzak. Vidjelo se da je došao sa zadatkom da dovrši posao u kući koja je došla na red, a to je bila naša. Opsovao nam je balijsku majku i istjerao nas napolje. Tada se obratio mojoj majci, rekavši: 'Kučko, gdje si ono rekla da

ti je muž'? Mama je kazala: 'Rekla sam ti, brate, da je na njivi, kose travu, evo, ako hoćeš, poslat ću jednog sina po njega'. Obrušio se na nju tada psovka i rekao: 'Oni eno, kose nas'. Repetirao je pušku prema nama i rekao: 'Sad ću ja pokosti svo tvoje'. Majka nas je sve četvoro okupiula i rekla: 'Nećeš, nećeš'. Odgovorio je: 'Hoću, hoću', i to se ponovilo nekoliko puta. Pored naše kuće nalazio se njihov štab i taj vojnik je u jednom trenutku upitao, 'šta ćemo s ovom dvojicom', misleći na brata i mene. Pogledali su nas i rekli mu - 'tjeraj to dole niz put'".

Sudbin i njegov 17-godišnji brat Adnan obuli su patike i krenuli u neizvjesnost, ostavljajući iza kapije rodne kuće majku i sestre od 14 i 12 godina. Samo su mogli slutiti da je na njivi iza kuće njihov otac sa komšijama možda već bio mrtav.

„Krenuli smo polako, a onda sam osjetio stravičan udarac u leđa. Iznad moje glave prosuo se rafal i povikali su - 'šta čekate, trčite!' Trčali smo koliko su nas noge nosile cestom prema Prijedoru, kroz masu od nekoliko stotina vojnika. Tukli su nas dok samo se probijali, udarali nas... Mi smo padali, a oni su nas tjerali da ustanemo i da opet trčimo, dok su njihovi udarci pljuštali sa svih strana. Brata su u jednom trenutku povukli, i ja sam se jedva izborio da ga vratim. Dalje sam ga vukao i držao za ruku. Trčali smo dalje, a onda nas je zastavio jedan krupan vojnik sa šajkačom, kokardom i dugom crvenom bradom i naredio nam da se idemo kupati u Sani. Znao sam šta znači to „kupaње”. Išli smo prema vodi, držeći se za ruke. Vidio sam da Sanom plutaju leševi mojih komšija. Onih, koje sam gledao dok su ih tog jutra odvodili. Počeo sam da se molim... da se molim samo da što kraće traje, da završi sve... Odjednom sam čuo psovke upućene onom, koji je u nas uperio kalašnjikov. Neko mu je naredio da ne puca. 'Šta radiš od djece, đubre jedno!' vikao je. Spustio je kalašnjikov i rekao da trčimo prema autobusu koji bio parkiran u blizini. Tada sam vidio da nam je život spasio vozač autobusa, radni kolega moga oca, Ranko Dronjić, koji nije mogao dozvoliti da nas onaj vojnik ubije. I još jednom nam je sapsio život, jer je rekao da ne ulazimo u prvi, već u drugi autobus. Kasnije sam saznao da su svi oni, koji su ušli u prvi autobus istu noć ubijeni u zloglasnoj hali 3 logora Kera-term". Sudbin i Adnan odvedeni su u logor Trnopolje. Tamo su saznali da im je otac ubijen na povratku sa njive, 23. jula, onog popodneva kad su oni iz kuće protjerani. Na putu prema logoru, dok su ih

vozili autobusima, vidjeli su sestre, koje su se čvrsto držale za ruku dok su sa ostalim narodom pješaci preme Prijedoru. One su, skupa sa majkom i drugim ženama i djecom bile zatočene i na razne načine maltretirane u jednoj kući. Njih je od sigurne smrti spasila Sudbina, a to je ime Sudbinove mlađe sestre. Kad je vojniku koji je došao u kuću rekla svoje ime, shvatio je da su to sestre i majka njegovog druga, njenog brata, i on im je pomogao da dio puta prema Prijedoru i logoru, u koji su morale doći, pređu bezbjednije. Neko vrijeme u svojoj kući krila ih je i Dragica Jujić, dok to nije postalo previše opasno, a onda je njihova naredna adresa bila logor Trnopolje, gdje su se sreli sa Sudbinom i Adnanom. Tu su ostali neko vrijeme, svjedočeći najstrašnijim torturama i poniženjima zatočenika. Jednim od konvoja, napustili su logor. Najprije su deportovani u Travnik, a potom, posredstvom Međunarodnog crvenog križa, van BiH.

Nakon godina izbjeglištva, Sudbin se sa majkom i dvjema sestrama vratio u rodno Čarakovo. Za brata Adnana teški logoraški dani i traume bili su dovoljan razlog da njegova nova adresa bude daleko od teške bosanske zbilje. Godine kakvog-takvog mira obojenog brojnim nepravdama nije dočekalo više od

3000 Prijedorčana. Na tom području pronađeno je 445 grobnica, od kojih je 97 masovnih. Još se traga za 1200 žrtava sa tog područja.

Lokacija masovne grobnice Crni vrh, na području zvrničke opštine sve do nedavno bila je grobnica sa najviše pronađenih žrtava, 629, ubijenih tokom 1992. godine. Međutim, iako će ekshumacija žrtava iz grobnice Tomašica kod Prijedora još potrajati, već sad je jasno da je riječ o masovnoj grobnici koja skriva najveći broj do sada pronađenih posmrtnih ostataka na jednom mjestu. Pretpostavka je da bi u toku ove, treće ekshumacije trebalo biti pronađeno oko 600 tijela. Sudbin Musić je tijelo svoga oca i komšije sa kojima je ubijen pronašao bačene u bunaru, u blizini svoje kuće. Nada se da će u grobnici Tomašica biti pronađeni posmrtni ostaci velikog broja njegovih komšija, prijatelja, rođaka ubijenih u genocidu 1992. godine, i da će i oni koji su preživjeli, a za njima tragaju, osjetiti tu gorku sreću, kakvu je osjetio i sam kad je pronašao oca i okončao agoniju razmišljanja o tome, gdje su njegove kosti. Ako iko, osim onih, koji su, kao i Sudbin po jamama, bunarima, na smetlištima i u bosanskim rijekama tražili svoje najdraže, taj osjećaj uopšte može razumjeti.

KRVAVI MODUS OPERANDI

Država Srbija preko svog pravosuđa nastavlja državni zločin - čutanjem i zataškavanjem zverstava počinjenih u ime građana koji, ponosni na svoje uniformisane bandite i desperadose, ne žele istinu, odgovornost i pravdu za žrtve

PIŠE: BOJAN TONČIĆ

I četvrti dosije o dejstvima srbijanskih vojnih jedinica - na red su došli zločini u zoni odgovornosti 125 Motorizovane brigade VJ - donosi niz šokantnih svedočanstava o svirepim ubistvima i progону kosovskih Albanaca 1998, i 1999. godine, dokazanih zločina počinjenih planski, u okviru velikog državnog projekta etničkog čišćenja Kosova. Nijedna masovna egzekucija nije realizovana u vreme bilo kakvih borbi sa pripadnicima Oslobođilačke vojske Kosova, a zona odgovornosti 125. Motorizovane brigade bila je 1998, u opštinama Zvečan, Kosovska Mitrovica, Zubin Potok, Srbica, Vučitrn, Glogovac, Klina, Istok, Peć i Dečani, a po početku intervencije NATO iz nje je izuzeta opština Zvečan.

Dokument predstavljen 11. oktobra u Beogradu sadrži, između ostalog, sistematizovana svedočenja članova porodica žrtava, sa kojima su razgovarali istražitelji Fonda za humanitarno pravo (FHP), inostranih nevladinih organizacija i medija, i iskazime oficira VJ pred Haškim tribunalom, date uglavnom u procesu *Šainović i drugi*. Višeznačnu dragocennost saznanja o zločinima Fond je pretočio i u krivičnu prijavu Tužilaštvu za ratne zločine Srbije protiv šestorice pripadnika Vojske Jugoslavije i srbijanske policije, zbog sumnje da su ubili 78 kosovskih Albanaca 1999. godine u selu Kraljane, kod Đakovice.

Među prijavljenima su tadašnji komandant i načelnik štaba 125. motorizovane brigade, Dragan Živanović i Đorđe Nikolić, tadašnji komandant 24. odreda Posebnih jedinica policije Žarko Braković i zamenik komandanta Pete borbene grupe 125. motorizovane brigade Robert Šmajcelj.

Fond je u saopštenju naveo da su tela 17 muškaraca ubijenih u ataru Kraljana 4. aprila 1999, nađena 2001, u masovnoj grobnici kod jezera Perućac, tela osam žrtava ekshumirana su sa groblja u selu Brekovac, pored Đakovice, dok se za telima 53 muškarca traga. Među 78 ubijenih muškaraca, 11 je bilo

maloletno, a dvojica najmlađih dečaka imala su po 15 godina.

O događaju koji je prethodio njihovom ubistvu na promociji Dosijea potresno je govorio **Malići Krueziju**, čiji je sin Mentor jedan od nestalih.

„To su bili jako teški trenuci kad smo gledali ljude koji su se kretali ka Albaniji, a mi smo čekali smrt. Stigla je grupa od desetak vojnika i počeli su da govore ljudima - 'ti ustani, ti ustani, ti ustani...' Mentor je bio blizu mene i rekao sam mu: 'Mentor, nemoj da ih gledaš, spusti glavu'. Spustio je glavu. Trajalo je to kratko sve dok nama nisu rekli - idite prema Abaniji. Mentor je prebledeo, uhvatio me za ruku, a jedan od vojnika je trčao. Uhvatio je Mentora, prema meni je okrenuo automatsku pušku, a njemu je rekao 'Ideš sa nama!'. Nisam imao snage da ga zaustavim, nisam mogao. Otišao sam u Albaniju, a Mentor je ostao tu u Kraljanima. Čekam i nadam se da će ljudi koji su ubijali nevine biti suočeni sa pravdom”, rekao je Krueziju.

Sandra Orlović, izvršna direktorka FHP, konstatuje da strogo poverljivi vojni izveštaji koje je Srbija ustupila Tribunalu, govore o tome da su „jedine dve jedinice oružanih snaga Republike Srbije, odnosno Savezne Republike Jugoslavije, koje su tog dana, odnosno tih dana, bile u selu - 125. motorizovana brigada i 24. odred Posebnih jedinica policije”.

U zoni odgovornosti 125. Motorizovane brigade tokom 1998, i 1999, ubijeno je 1813 civila (na Kosovu je tokom 1998, i 1999, ubijeno, ili je prisilno nestalo 7914 albanskih civila), od kojih 236 dece i 327 žena, a u Dosijeu je obrađeno deset masovnih likvidacija u kojima je ubijen 301 civil (sedam žena i devetnaestoro dece). Nijedan pripadnik Brigade nije ni na koji način odgovarao za počinjene zločine, a pred Višim sudom u Beogradu - Odeljenje za ratne zločine, u toku je krivični postupak protiv počinilaca

masovnih zločina u selima Ćuška, Ljubenić, Zahać i Pavlan. Njih su počinili pripadnici Vojno-teritorijalnog odreda Peć, potčinjenog 125. Motorizovanoj brigadi.

Državni posao progona i istrebljena Albanaca imao je prepoznatljivi ritam zločina, krvavi modus operandi, gotovo identičan u svim masovnim likvidacijama koje su na Kosovu realizovale vojno - policijske snage. „Gotovo svi zločini počinjeni 1999. godine izvršeni su po istom obrascu. Vojnici bi ušli u selo i isterali meštane, kosovske Albance, iz njihovih domova. Potom bi odvojili muškarce od žena, dece i starijih. Isterivanje iz domova i razdvajanje muškaraca bili su praćeni zlostavljanjem, uvredama, pljačkom i uništavanjem imovine. Nakon što bi izdvojili muškarce, ženama, deci i starijim bilo bi naredeno da idu u Albaniju. Zadržani muškarci streljani su u grupama. Njihova tela su potom spaljivana, ili odvožena na skrivene lokacije”, navodi se u Dosijeju.

Ostali su zabeleženi neki toponimi i zločini u kojima su ubice pokazivale posebnu svirepost, kao u ataru sela Gornje Obrinje, opština Glogovac, prilikom likvidacije četrnaestorice civila, uglavnom iz porodice Deliu, od kojih je najstariji Fazli Deliu bio rođen 1908, a najmlađa Antigona Deliu, 1984. Oni su bili ubijeni vatrenim oružjem i noževima, potom osakaćeni. O ovom zločinu izveštavali su *Njujork tajms*, *Gardijan*, *Rajters*, *Tajm* i *Dejli telegraf*, a dokumentovali su ga i Hjumen rajts voč i OEBS. Interna istraga i izjave oficira pred Haškim tribunalom ukazuju na to da su zločin, najverovatnije, počinile policijske jedinice kojima je Brigada davala borbenu podršku u osvajanju sela Gornje Obrinje.

I u zločinima poput onih u gradu Srbica, selima Dubovac, Ošljane (opština Vučitrn), Starodvorane (Istok), postupanje vojnika prema manjim grupama civila imalo je obeležja neljudskosti; zabeleženi su

ubijanje trudnih žena, likvidacija očeva pred decom, podrazumevala se pljačka novca i dragocenosti, često i paljenje kuća i pomoćnih objekata.

Za počinjene zločine Brigada je odlikovana Ordenom narodnog heroja, a ukazom predsednika SR Jugoslavije Vojislava Koštunice iz aprila 2002, komandant Brigade Dragan Živanović postavljen je za načelnika Štaba Beogradskog korpusa. Penzionisan je u martu 2006, u činu general-majora.

„Na slobodi su i oni koji su bili direktni počinioci, oni koji su povlačili obarač, na slobodi su i naredboдавci ovih zločina, oni koji su zločine tolerisali, prećutkivali, sakrivali tragove. Mnogi od njih su danas u institucijama Republike Srbije, uživaju veliki ugled, uživaju u privilegijama i učestvuju u donošenju odluka koje se tiču naših života, naše bezbednosti, pa i vladavine prava u ovoj državi”, naglašava Sandra Orlović.

Ona ističe da će Fond zatražiti od Vojske Srbije i MUP podatke o tome da li su oficiri protiv kojih je podneo krivične prijave i dalje u aktivnoj službi. U Tužilaštvu za ratne zločine Srbije Radiju Slobodna Evropa rečeno je da se postupa po krivičnoj prijavi koju je za zločin u Kraljanima podneo Fond. Tužilaštvo, međutim, dosad nije pokazivalo bilo kakvu nameru da pokreće istrage na osnovu saznanja iz dokumenata vojnih jedinica koja su dostavljena Haškom tribunalu i sa kojih je skinuta oznaka poverljivosti, kao ni iz iskaza svedoka, iako brojni zaključci direktno optužuju visoke oficire tadašnje Vojske Jugoslavije, sada aktivne u Vojsci Srbije, ili penzionere.

Država Srbija preko svog pravosuđa nastavlja državni zločin - ćutanjem i zataškavanjem zverstava počinjenih u ime građana koji, ponosni na svoje uniformisane bandite i desperadose, ne žele istinu, odgovornost i pravdu za žrtve.

Istorija Jugoslavije kao otvoren proces

Povodom knjige Mari-Žanin Čalić *Istorija Jugoslavije u 20. veku*. Preveli s nemačkog Ranka Gašić i Vladimir Babić. Beograd: Klio, 2013, 490 str.

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

O iskustvu pisanja istorije jugoslovenske države. U vreme postojanja jugoslovenske države (1918-1991) napisano je više njenih istorija.

Između dva svetska rata: Stanoje Stanojević, *Istorija Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1928; Isti, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, Zagreb 1929; Vladimir Čorović, *Istorija Jugoslavije*, Beograd 1933; Ferdo Šišić, *Jugoslovenska misao: istorija ideje južnoslovenskog ujedinjenja i oslobođenja od 1790. do 1918*, Beograd 1937. Sve su one, sem jedne, objavljene u Beogradu i svaka od njih odražava razdoblje u kome je pisana.

Posle Drugog svetskog rata: Ivan Božić, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, *Istorija Jugoslavije*, Beograd, 1973; Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Jugoslavije: glavni procesi 1918 - 1985*, Zagreb 1985; Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije I-III*, Beograd 1988; Milorad Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790 - 1918 I - II*, Beograd 1989. Tri od ova četiri istoriografska dela objavljena su u Beogradu.

Iako su se pojavili gotovo istovremeno, u toku četiri godine neposredno posle smrti Josipa Broza Tita 1980, kad je zaokruženo jedno razdoblje istorije jugoslovenske države, nijedan od ovih uistinu velikih individualnih poduhvata nije imao značajniji odjek ni u historiografiji ni u široj javnosti. Svakome se, prećutno ili poluglasno zameralo nedovoljno poznavanje delova celine, odnosno njeno posmatranje iz sužene - nacionalne perspektive.

U isto vreme, ni kolektivni poduhvati, kakvi su bili *Istorija naroda Jugoslavije* i *Istorija Komunističke*

partije Jugoslavije/ Saveza Komunističke Jugoslavije, uprkos tome što su u radu na njima bili angažovani istoričari iz svih nacionalnih historiografija - nisu mogli biti dovedeni do kraja.

Zašto nije bilo jednostavno napisati istoriografsko delo o državi južnoslovenskih naroda koje bi bilo „prihvatljivo” pre svega za intelektualne i političke elite u svim tim narodima? Da li je, kao uslov da se istorija Jugoslavije može posmatrati kao otvoren proces, bez determinizma i emocija, bilo nužno da ona nestane sa geografske i istorijske mape? Može li se, već sada, makar na analitičkom nivou, njen raspad (tendencija karakteristična za višenacionalne istočnoevropske države na kraju XX veka) posmatrati odvojeno od načina na koji se dogodio? Najzad, može li savremeni istoričar biti siguran, kad nesigurnost ne proizlazi iz njegove ličnosti već iz složenih i protivrečnih istorijskih procesa kroz koje su se, najpre u težnji za zajedničkom državom a zatim u njoj, kao u kakvoj laboratoriji južnoslovenski narodi kristalilisali u ratzličite nacionalne zajednice, kad su se njihova unutrašnja integracija i dezintegracija zajedničke države pokazale kao dve etape te kristalizacije?

Značajan pokušaj rekonstrukcije istorije Jugoslavije nakon njenog raspada. Mari-Žanin Čalić, nemačka istoričarka, profesorka istorije Istočne i Jugoistočne Evrope na Univerzitetu „Ludvig Maksimilijan” u Minhenu preuzela je težak zadatak da za ediciju *Evropska istorija 20. veka*, koju je pokrenuo C. H. Beck iz Minhena, napiše *Istoriju Jugoslavije u 20. veku*. Otuda u naslovu knjige: „u 20. veku”, iako je u tom veku jugoslovenska država jedino i postojala. Izričita u stanovištu da se Jugoslavija neće obnoviti, Čalićeva naglašava da je naslov njene knjige proizašao iz okvira pomenute edicije, odnosno iz intencije njenih pokretača da se istorija XX veka posmatra u povezanosti evropskog i nacionalnog. Jer, kako kaže Ulrich Hebert u Predgovoru *Istorije Jugoslavije u 20. veku*: „Evropa je naša stvarnost, ali naša istorija ostaje ukorenjena u nacionalnom... Međutim, nacionalni okvir nije dovoljan da bi se razumela istorija 20. veka, jer se važni događaji već pri drugom pogledu ispoljavaju ne kao nacionalni već kao opšteevropski fenomeni”. Čalićeva je uglavnom sledila glavnu intenciju pokretača pomenute edicije, posmatrajući državu južnoslovenskih naroda, koja i jeste predmet njene knjige, kao specifičnu manifestaciju povezanosti evropskog i nacionalnog.

Nemačko izdanje *Istorije Jugoslavije u 20. veku* (*Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhundert*) objavljeno je u Minhenu 2010, a srpski je prevod objavio beogradski Klio 2013. godine. Međutim, ovo nije prvo delo Mari-Žanin Čalić na srpskom jeziku. Čitaocima u Srbiji i izvan akademske javnosti ona je postala poznata po svojoj prerađenoj doktorskoj disertaciji *Socijalna istorija Srbije 1815-1941, Usporeni napredak industrijalizacije* (srpski prevod: Klio 2004). Ova studija - zajedno sa *Istorijom Srbije od 19. do 21. veka* (srpski prevod: Klio 2008) Holma Zundhausena, takođe nemačkog istoričara, i njegovom neprevedenom fundamentalnom knjigom iz 1989. godine *Historische Statistik Serbiens 1834-1914* (*Istorijska statistika Srbije 1834-1914*) - predstavlja najpotpuniji uvid u „totalnu” istoriju novovekovne Srbije.

Od dela Mari-Žanin Čalić koja su bila od značaja za njen rad na *Istoriji Jugoslavije u 20. veku* treba pomenuti njenu neprevedenu knjigu *Der Krieg in Bosnien-Herzegovina. Ursachen - Konfliktstrukturen - internationale Lösungsversuche* (*Rat u Bosni i Hercegovini: Uzroci - strane u sukobu - međunarodna intervencija*), koja je objavljena 1995. u Frankfurtu na Majni. Na osnovu zbivanja, naročito u Bosni i Hercegovini, koje je opisala u ovoj knjizi, Čalićeva je u *Istoriji Jugoslavije u 20. veku* dokumentovala svoja stanovišta o uzrocima i karakteru ratova devedesetih godina, „etničkim čišćenjima” kao njihovom cilju a ne sredstvu, nacionalnim podelama koje su - dovedene do krajnosti - razorile celinu države ali i njene segmente: demografski, kulturno-istorijski i psihološki zauvek su uništene čitave multietničke zajednice. To nije rezultat ratne stihije već plana da se one više nikada ne obnove.

Izvori na kojima se temelji Istorija Jugoslavije u 20. veku i *previdi njene autorke*. Kao i svi pisci sinteza, Mari-Žanin Čalić se ne oslanja na vlastita istraživanja primarnih izvora već prvenstveno na brojne radove drugih autora. Pri tom ona u pomenutoj sintezi više citira strane autore na čemu joj treba biti zahvalan, jer je o nacionalnoj istoriji južnoslovenskih naroda i o njihovoj zajedničkoj državi napisano mnogo više nego što je u nacionalnim historiografijama poznato, a pogotovo uzeto u obzir. Ali, nije reč o proporciji stranih i domaćih autora već, pre svega o nedostatku uvida u dela nekih važnih autora sa celog jugoslovenskog prostora, u prvom redu slovenačkih i hrvatskih. Na primer, u Hrvatskoj dela Mirjane Gros i Iva Banca i u Sloveniji Janka Pleterskog i Jože Pirjevca, koji je već

1995. objavio delo *Jugoslavija 1918-1992* (*Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*). Zbog toga su interpretacije nekih važnih fenomena i u prvoj i u drugoj Jugoslaviji često generalne do svođenja brojnih različitosti na „zajednički imenitelj”, a ponekad i pogrešna. To se, primera radi, odnosi na početak XX veka u Srbiji kao prologu rata 1912-1914. godine. Snažan nacionalizam, akumuliran od 1878. godine, od sticanja državne nezavisnosti, koja, iako u proširenim granicama, nije zadovoljavala Srbiju, dostigao je kulminaciju u dinastičkom prevratu 29. maja 1903. godine, u kome je vojska odigrala ključnu ulogu. Da bi učvrstili poziciju stečenu prevratom i osigurali dominaciju i nad kraljem i nad civilnim vlastima, oficiri - zaverenici stvorili su tajnu revolucionarnu organizaciju *Ujedinjenje ili smrt*, poznatiju kao *Crna ruka*. Oslobođenje i ujedinjenje, središnja ideja nacionalne ideologije, postalo je prioritet nacionalne politike u operativnom smislu: njen ratni cilj. Percipirano kao egzistencijalno pitanje, kao *raison d'être* države Srbije (Nikola Pašić 1894: „Odsečena od drugih srpskih zemalja, Srbija nema razloga da postoji”) - ono je isključivalo svaku alternativu. Pre svega, orijentaciju na unutrašnje reforme mlade srpske nezavisne države po uzoru na zapadne države. Tu je orijentaciju zagovarala malobrojna zapadnjački orijentisana inteligencija. U agrarnom društvu bez gradova i građanskog sloja, ta je orijentacija nemilosrdno zatirana. Na razne načine: oružanim pobunama (1883); političkim terorom nad njenim zagovornicima - „veliki narodni odisaj” - ubijanje, zlostavljanje, ponižavanje, uništavanje imovine (1887); odbacivanjem modernizatorskih zakona (o železnici, stajaćoj vojsci, zdravlju naroda i stoke). Ali i obesmišljavanjem institucija moderne države (parlamentarizma, na primer) putem prihvatanja zapadnoevropskih formi uz odvajanje od njihovog izvornog sadržaja. Nedelotvornost normi zbog nepostojanja ekonomskih, socijalnih, kulturnih i političkih pretpostavki za njih dovodila je do frustracije naročito malobrojne i često nedoučene inteligencije, koja se iscrpljivala u međusobnim borbama na, u suštini, istom političkom programu. Srbija ima teškoće svakog predmodernog društva u njegovom susretu sa modernim društvom. Ali i jednu karakteristiku, koja će se pokazati kao trajna. Mari-Žanin Čalić, kaže, da su sve partije u Srbiji imale politički program, ali nijedna i ekonomski program. Ta se programska neceovitost manifestovala kao

provalija između norme i stvarnosti. U suštini, u pitanju je odnos između slobode i razvoja, odnosno poimanje slobode.

U vreme kad srpski narod živi podeljen između dve imperije, Osmanskog carstva i Austrougarske, primat ima njegova sloboda kao „etničkog kolektiva” od drugih i prema drugima. Sa tog stanovišta je individualna sloboda, kao temelj državne i društvene organizacije, ne samo od sekundarnog značaja nego i opasnost ravna izdaji za oslobođenje srpskog naroda kao „etničkog kolektiva”: „Srbin je čovek koji ako nije Srbin nije ni čovek” (Dobrica Ćosić). To isto važi i za odnos prema drugim narodima. Sa stanovišta prioriteta slobode srpskog naroda kao „etničkog kolektiva”, ti su narodi uvek, potencijalno ili stvarno, njegovi protivnici ili neprijatelji. Takvo poimanje slobode ima nivo dogme, inače se ne bi održalo u svim državnim okvirima koje je novovekovna Srbija imala i u svim istorijskim konstelacijama, uključujući i onu koja je stvorena na razmeđu XX i XXI veka. „Tradicije i žrtve”, kaže Mari-Žanin Čalić, „stalno iznošene u kolektivnom prvom licu (‘srpski narod’) svedočile su o nameranom gubitku empatije. One su bile implicitno antidemokratske a eksplicitno antijugoslovenske”.

Snažan nacionalizam koji se u Srbiji akumulirao od 1878. godine, da bi uoči ratova 1912-1914, dostigao kulminaciju (po intenzitetu sa njim je uporediv samo onaj nacionalizam koji je, naizgled nenadano, eksplodirao na kraju XX veka) doživeo je metamorfozu posle bilansa pomenutih ratova. Ogromnim materijalnim i ljudskim gubicima (53 odsto muškaraca između 18 i 55 godina izgubilo je život, 264.000 su ostali invalidi) koje je Srbija imala na kraju Prvog svetskog rata trebalo je dati smisao: „Srpsko javno mnjenje je, u nadi za ponovnim vaskrsnućem i veličinom nacije, tražilo ventil”. Državne i društvene institucije su heroizirale, sakralizovale i mitologizovale ratnu istoriju. Rat je podignut „do osnivačkog mita nove jugoslovenske države”, a srpski narod stilizovan kao „ratnički i žrtveni narod”. Mari-Žanin Čalić izvršno rekonstruiše stvaranje te nove kulture sećanja kao zajedničke kulture. Ali, doživljaj rata nije bio isti, ta kultura nije mogla delovati ujedinjavajuće. Naprotiv, njome je polagana osnova za nepoverenje, otpor i sukobe. Na toj su se osnovi i otvorila pitanja identiteta južnoslovenskih naroda: „Da li su Jugosloveni bili jedan narod (s različitim imenima), ili je takav narod tek trebalo stvoriti?” Odgovori na ova pitanja odslikavali su ne samo različit doživljaj

rata nego i nejednaka očekivanja koja su se izrazila u dva principijelno različita koncepta nove države: unitarna centralizovana država (nacija država) i savezna država južnoslovenskih nacija (federacija).

U Završnom razmatranju *Istorije Jugoslavije u 20. veku*, naglašavajući da Jugoslavija nije bila veštačka tvorevina, Mari-Žanin Čalić kaže da su, pre stvaranja Jugoslavije, Srbi, Hrvati i Slovenci bili konstituisani kao moderne nacije, a da je u njoj dovršeno konstituisanje Makedonaca, Crnogoraca i Muslimana kao nacionalnih zajednica. U isto vreme, ona ističe: „Unutrašnje linije podelile nisu bile predodređene etničkim, kulturnim ili verskim identitetima, već su na prvom mestu proizlazile iz međusobno suprotnih interesa, ispoljavanja različitih pogleda na svet i političkih orijentacija. Između ostalog, bile su podstaknute i napetostima koje su bile rezultat dinamike socijalno-kulturnih preoblikovanja, u opštem, i periodično nastupajućih kriza modernizacije, u posebnom smislu. Zato se nisu obavezno Srbi i Hrvati, već na prvom mestu građanski liberali, desni nacionalisti, komunisti, sporili oko toga koji je poredak bolji. Nekada su se borili separatisti protiv unitarista, nekada federalisti protiv centralista. *Najtrajniji je bio sukob između onih koji su branili Ustav i onih koji su hteli da ga reformišu* (Pod. L. P). Linija sukoba išla je posred naroda, regiona i republika. U uslovima masovnog i medijskog društva koje se razvijalo u 20. veku politizacija razlika postala je glavni element političkog sukoba”.

Ova opširno citirana napomena Mari-Žanin Čalić na kraju *Istorije Jugoslavije u 20. veku* je protivrečna. Ali, njome u celini Mari-Žanin Čalić protivreči sama sebi. U središtu njene knjige, kao i u stvarnosti i prve i druge Jugoslavije su dva, a gotovo da bi se moglo reći i samo jedno pitanje: kako urediti multietničku državu da ona ostane jedinstvena i da istovremeno bude efikasna naročito u smanjivanju velikih ekonomskih razlika koje generišu i etničke napetosti. Odgovor je kompleksan i ne nalazi se na jednom mestu. Otuda uvid u dela autora sa celog južnoslovenskog prostora nije samo pitanje njihove formalne zastupljenosti u literaturi Mari-Žanin Čalić: na svoj način to osvetljava i njen pristup državi južnoslovenskih naroda. Više fenomena druge Jugoslavije ona je interpretirala isključivo iz perspektive Srbije, odnosno Beograda. Čak i neke zajedničke poduhvate kao što je, na primer, bio časopis *Praxis*. Iako

su objavljena izabrana ili sabrana dela većine „praksisovaca“, neki od njih napisali memoare, a o grupi, napisane knjige, Čalićeva ne govori ni o razlozima razlaza zagrebačkog i beogradskog dela grupe, kao ni o krajnjem efektu *kritike svega postojećeg*, koja je obuhvatala i orijentaciju na tržišnu privredu i konfederalizaciju Jugoslavije. To je, međutim, vrlo bitno za tranziciju. Većina pristalica ove škole, naročito učesnici masovnih studentskih protesta 1968. godine, ulaskom u političke strukture posle promena, morala je da „sprovodi“ ono protiv čega je zapravo bila. Norma i praksa ostale su u raskoraku. Čuveni „raskorak između reči i dela“ pokušava se prevladati traženjem neposrednog „krivca“ i „lovom na veštice“. Tako je odnos između slobode i razvoja postavljan na glavu. Na prvom otvorenom protestu posle 1945. godine, kako piše i Mari-Žanin Čalić, studenti su, reagujući na konsekvence privredne reforme (1965), pozivali komuniste da se vrate na izvorna načela revolucije: pravdu i socijalnu jednakost. U srpskom društvu je (i to je karakteristika protesta u Beogradu) oko toga postignut vrlo širok konsenzus. Čalićeva, na osnovu toga, lucidno zapaža da Titov govor studentima nije bio nikakav politički manevar: on je bio suštinski saglasan sa njihovim protivljenjem tržišnoj privredi, kapitalizmu, raslojavanju društva, „crvenoj buržoaziji“.

Svi sukobi u Partiji tokom čitave decenije (1962-1972) u ovom su ključu. Međutim, Mari-Žanin Čalić ih je posmatrala sa „spoljašnje“ strane, prvenstveno kao tehnologiju obračuna. Usput, ovaj pristup zamagljuje suštinu sukoba i posledice ne samo namera nego i dela svake od strana u sukobu, pretvarajući gubitnike isključivo u žrtve. Po njoj, kao što je već rečeno, linija sukoba ide „posred naroda, regiona i republika“, a ne između njih. U prilog tog tvrdnji Čalićeva navodi polemiku između slovenačkog intelektualca Dušana Pirjevca i srpskog književnika Dobrice Ćosića 1961/62. godine. Međutim, nekolicina i slovenačkih i srpskih istraživača je već dokazala da svaki od polemičara zastupa stanovišta političkog rukovodstva u svojoj republici, koja su jedinstvena svako u svome shvatanju Jugoslavije. Zbog spomenutog shvatanja sukoba 1962-1972. godine, Čalićeva je, na primer, uklanjanje Aleksandra Rankovića iz političkog života (1966) pomenu la kao „nerazjašnjen“ slučaj prisluškovanja, ne analizirajući ga kao udar na svemoćnu Službu državne bezbednosti, koji je bio od dalekosežnog značaja. Došlo je do „otopljanja“ u političkom životu;

reformi u ekonomiji, društvu i naročito u Partiji (Teze za reorganizaciju SKJ, koje je 1967, uradila komisija na čijem čelu je bio Mijalko Todorović); liberalizacije u kulturi i umetnosti; do razobličavanja terora nad kosovskim Albancima i početka višegodišnjeg rada (1968-1974) na ustavnim promenama. Ubrzo je došlo do kontraudara. Dobrica Ćosić, član CK SK Srbije i pisac, kako kaže Mari-Žanin Čalić, „monumentalnog dela“, izneo je svoj pleoaje za promenu nacionalne politike u Jugoslaviji, koja je od 1945. godine bila na štetu Srbije i Srba.

Sukob u Jugoslaviji 1971-1972, takođe je interpretiran sa stanovišta političke tehnologije: jedni su otišli, drugi su došli, iako ih je i u Hrvatskoj i u Srbiji, a zatim i u svim drugim jugoslovenskim republikama, bilo uklonjeno više hiljada: privrednika („tehnokrati“), državnih i partijskih funkcionera, kulturnih radnika, novinara. Tada je, zapravo, započelo uništavanje kritične mase za promene koje je dovršeno uoči ratova, bekstvom mladih i najobrazovanijih iz zemlje. U ishodu tog sukoba Čalićeva ne vidi kraj desetogodišnje borbe između dve koncepcijski profilisane struje u Partiji, odnosno, prevagu dogmatske struje koja je postavila osnove za razdoblje posle Tita. Na osnovu uvida u diplomatske izvore, sad se zna da je Sovjetski Savez u tome imao aktivnu ulogu. To sigurno nije bilo moguće i bez arbitražne uloge koju je u sukobima dveju pomenutih struja imao Josip Broz Tito. To je bila njegova poslednja uloga te vrste, sa trajnim efektom: izvršen je zaokret ka tvrdoj restalinizaciji.

U svojoj knjizi *Tito in tovariši* koja je objavljena posle nemačkog izdanja *Istorije Jugoslavije u 20. veku*, slovenački istoričar Jože Pirjavec, citirao je poruku koju je u svojim zadnjim danima Kardelj uputio Titu. U toj poruci Kardelj je rekao da je pitanje kako se odbraniti pred sovjetskom opasnošću najteži zadatak, ne samo savremenog trenutka nego i budućih generacija.

U tom kontekstu se možda lakše mogu razumeti istorijska magla i igra senki posle 1971/72. godine. Nakon uklanjanja, do koga je tada došlo, pripadnika one struje koja je zagovarala udaljavanje od sovjetskog modela putem unutrašnjih reformi, došlo je do „zamrzavanja“ u političkom životu, masovnih čistki i represije u političkom životu, medijima, kulturi i umetnosti. Sve je to pripisano „sovjetofoanima“. Kasnije je prevladao jedan drugi izraz: „takozvani liberali“. Za razliku od onih koji su docnije morali da „sprovode“ ono protiv čega su

nekada bili, ovaj izraz obuhvatao je samo one koji su odbili da rade protiv onoga za šta su bili. O tome su objavljeni izvori i napisane knjige, koji su važan prilog razumevanju involucije do koje je tada došlo.

Sadržaj knjige Istorija Jugoslavije u 20. veku i njen cilj. Mari-Žanin Čalić je, držeći se hronološkog principa, kroz šest međusobno povezanih delova, od kojih je svaki jedno zaokruženo istorijsko razdoblje, slagala celinu kao jednu moguću istoriju države južnoslovenskih naroda: od ideje o njihovom ujedinjenju, preko nastanka i postojanja njihove zajedničke države do njenog definitivnog sloma. U naslovima delova knjige sažet je čitav taj proces: *I deo Južnoslovenski pokret i osnivanje države (od 1878. do 1918); II deo Prva Jugoslavija (od 1918. do 1941); III deo Drugi svetski rat (od 1941. do 1945); IV deo Socijalistička Jugoslavija (od 1945. do 1980); V deo Posle Tita (od 1980. do 1991); VI deo Propadanje (od 1991. do danas).* Pomenute delove zaokružuje *Završno razmatranje* na kraju knjige.

Predgovor za nemačko izdanje *Istorije Jugoslavije u 20. veku*, koji je preuzet i u njenom srpskom prevodu, napisao je već pominjani Ulrich Herbert. Pogovor pod naslovom *Zajednica južnoslovenskih naroda kao istorijska pojava 20. veka* napisala je Ranka Gašić, koja je, uz Vladimira Babića i jedan od prevodilaca knjige sa nemačkog na srpski jezik. Ocenjujući historiografiju jugoslovenske države, Gašićeva kaže da ona deli sudbinu države.

U iscrpnom Dodatku knjige su: Skraćenice; Hronologija; Stranke, političke organizacije i savezi; Literatura; Tabele i Karte.

Glavni cilj knjige postavljen je s obzirom na bilans i prve i druge Jugoslavije. Mari-Žanin Čalić nije prvi istoričar države južnoslovenskih naroda koji ističe da je Jugoslavija 1918. godine bila najsloženija država na mapi Evrope (vera, kultura, jezik, tradicija, istorija). U isto vreme, i jedna od najzaostalijih evropskih država (ukupna zaostalost, velike ekonomske razlike između regiona, teško nadoknadivi gubici u Prvom svetskom ratu). „Prva Jugoslavija”, kaže Čalićeva, „nikada nije bila u stanju da se učvrsti kao država”. Ipak, Jugoslavija se 1941. godine nije, po njoj, raspala već je bila okupirana i podeljena.

Druga Jugoslavija razlikovala se od prve. Uostalom, i stvarana je sa ambicijom da na nju ne liči: „Ni u jednom periodu Jugoslavija se nije toliko promenila kao u dvadesetogodišnjem periodu posle 1945”. To razdoblje Čalićeva označava kao „izuzetno doba”, kao „zlatno doba” u istoriji zajedničke

države južnoslovenskih naroda uopšte. Pre svega, „privredno čudo”: visoke stope rasta industrijske proizvodnje (impozantnih 13,83 odsto godišnje, ispred Japana). Takav privredni uspon zemlje čiji je start 1945, a zatim 1948, posle sukoba sa Staljinom bio obeshrabrujuće nizak, Čalićeva ne objašnjava samo stranom pomoći i kreditima. Za Čalićevu je važan generator toga uspona bila i unutrašnja koncentracija i mobilizacija na razvoj kao pretpostavku nezavisnosti i izvor legitimiteta. A zatim, promena socijalne strukture i prelazak iz agrarnog u industrijsko društvo; revolucija u obrazovanju; nezabeležen razvoj nauke, kulture i umetnosti; otvorenost zemlje (sloboda putovanja, masovni odlazak na rad u inostranstvo, turizam). Najzad, veliki međunarodni ugled zemlje koji se temeljio na: antifašističkoj borbi, sukobu sa Staljinom 1948; samoupravljanju kao obliku participacije koje je imalo značajnu rezonancu i u svetu; balansiranju između Istoka i Zapada u hladnom ratu i liderstvu u Pokretu nesvrstanih. Sve je to, prema tadašnjim istraživanjima na koja se Mari-Žanin Čalić oslanjala, uticalo na veću toleranciju u religijskim i nacionalnim odnosima. U nacionalnoj politici učinjeni su krupni koraci. Postojao je dvostruki identitet: jugoslovenski (državni) i nacionalni (pripadnost etničkoj zajednici). Konstituisanjem tradicionalno verske muslimanske zajednice u modernu naciju završen je proces koji je trajao decenijama: „Muslimanska nacija nije nikakav komunistički proizvod, kako su tvrdili protivnici federalizma i reformi. BiH je kao 'srce Jugoslavije' imala ključnu ulogu u stabilnosti ove višenacionalne države”. Za Mari-Žanin Čalić takav „proizvod” nisu ni madeonska ni crnogorska nacija: ona čvrsto stoji na stanovištu da je Jugoslavija od nastanka do raspada višenacionalna država. Čalićeva veruje u primarnu snagu razvoja. Na primeru uspona Jugoslavije šezdesetih godina, ona dokazuje da smanjenje zaostalosti i velikih razlika u razvijenosti između regiona, ako nije u stanju da supstituiše odnose između nacionalnih zajednica, može da ublaži napetosti koje iz njih proizlaze. Nesigurna je, međutim, koje je od dva rešenja (centralizam ili federalizam) efikasnije sa stanovišta razvoja, možda čak i sklonija prvom.

„Nijednoj od dve Jugoslavije”, kaže Čalićeva, „nije uspeo pokušaj, iako s potpuno različitih polazišta, da izglađe te različitosti”. Taj pokušaj da se „izglađe te različitosti” nije, međutim, mogao biti više od utopije, jer su te različitosti (u religiji, jeziku, kulturi,

tradiciji, istoriji] ono po čemu se jedan narod razlikuje od drugoga: suština njegovog identiteta, koji, da bi bio očuvan i dalje se razvijao traži i politički okvir. Ovo drugo određuje prioritete. Mari-Žanin Čalić kaže: „Dok su separatističke republike i pokrajine u nezavisnosti videle neophodnost bez alternative, Srbi su u raspadu države videli opasnost po svoje osnovne prioritete”. U međunarodnom priznanju nezavisnosti „separatističkih republika” - a sve su jugoslovenske republike po Ustavu imale pravo na samoopredeljenje, nudeći prethodno konfederalno rešenje - Mari-Žanin Čalić vidi grešku koja je verifikovala raspad Jugoslavije. Ali, cela njena *Istorija Jugoslavije u 20. veku* svedoči o neprestanom traženju „formalne održivosti” ove višenacionalne države. U prvoj Jugoslaviji, Sporazum Cvetković-Maček, 1939. U drugoj Jugoslaviji, počev od odluka AVNOJ 1943, preko čestih ustavnih promena 1953, 1963, od 1968. do 1974. godine. Osim dve ideje o zajedničkoj državi (centralizovana i federalna, odnosno konfederalna) drugih ideja nije bilo. Ako je u obe Jugoslavije narušen kompromis, oba puta u interesu srpskog prioriteta, šta je bila alternativa? Istoričar može lično biti skloniji jednom od rešenja, ali svako od njih mora posmatrati sa stanovišta njegovih posledica po mogućnost očuvanja različitosti i napredak svakog od naroda kao osnove održivosti zajedničke države, a ne putem bilo koje vrste prisile.

Prirodno je da se pitanje odnosa razvoja i slobode ponovo postavilo 1961/62, kad je Jugoslavija u okviru mogućeg dostigla maksimum. Kako prestati sa davanjem odgovora na pitanja koja se više nisu postavljala (odbrana od spoljnopolitičke opasnosti, očuvanje nezavisnosti, nastavljanje industrijalizacije)? Kako održati razvoj u brzim promenama svetske privrede i, uz to, sačuvati politički monopol? Kako odgovoriti na sve snažnije zahteve za većim individualnim i kolektivnim pravima? O svemu ovome vođene su rasprave u društvu, koje su doprinele i profesionalnom organizovanju i autoritetu profesionalizma. Glavne rasprave vođene su ipak u najvišem partijskom rukovodstvu u zemlji i otuda, preko polemika intelektualaca, prodirale u javnost (Dobrica Ćosić i Dušan Pirjevec 1961/62). U partijskom rukovodstvu profilisale su se dve struje koje su različito označavane: personalno (Edvard Kardelj i Aleksandar Ranković), regionalno (razvijeni i nerazvijeni), nacionalno (Slovenci i Srbi). U suštini, bila je reč o izboru strategije još od 1948. godine: postepeno udaljavanje od boljševičkog modela

socijalizma, ili nezavisnost zemlje uz zadržavanje organskih karakteristika toga modela (monopol Komunističke partije i državni model privrede). Te su struje bile paralelne, povremeno je jedna, a povremeno druga imala premoć. Neki istraživači to vide kao Janusovo lice druge Jugoslavije. Ali, one su ideološki bile u stalnom sukobu. Tito je imao ulogu neprikosnovenog arbitra: i jedna i druga struja su težile da ga imaju na svojoj strani, nikako protiv sebe. Iako mu je ideološki bila bliža struja koja se oslanjala na model socijalizma koji je oblikovan u ruskoj revoluciji, nasuprot zapadnoevropskoj socijaldemokratiji, njegova svest da taj sukob nije bez reperkusija po jedinstvo jugoslovenske Partije, odnosno višenacionalne zemlje, njegov snažan instinkt za vlast, nikada ga nisu doveli u iskušenje da se opredeli za napuštanje sovjetskog modela (1953, 1962, 1971/72). On to nije mogao, a da ne učini zapravo nemoguće: promeni ideologiju, odrekne se uloge arbitra i garantta jedinstva Jugoslavije, odbaci poistovećivanje njegove sudbine i svoje sudbine kao istorijske ličnosti - poistovećivanje koje je već postalo mit i preraslo u iracionalan odnos prema Titu kao „ocu” i „strateglju” naroda Jugoslavije.

Upozorenja da je nakon velikog uspona Jugoslavije na paradigmi državnog socijalizma, potrebna nova paradigma, i da Tita ne može zameniti jedna ličnost već demokratski sistem koji bi stvorio institucionalne kanale za slobodnu unutrašnju komunikaciju i povećao energiju društva - delovale su subverzivno.

Edvard Kardelj je, prema Joži Pirjevcu, smatrao da Jugoslavija nikada više ne sme dozvoliti da ima Tita. Teško bolestan, da bi mu se mogla prebaciti pretendentska motivacija, on je na sednici Predsedništva CK SKJ (9. oktobar 1978) „upozorio na sve kandidate za nasleđe koji hodaju po Jugoslaviji i predstavljaju se kao 'mali Tito' i hteli bi da imaju istu društvenu moć koju ima on, pri čemu nemaju ni njegove osobine ni njegove sposobnosti”. Tito je tada imao 86 godina i Kardeljevo upozorenje više je iritiralo brojne pretendente na nasleđe - njima je i bilo upućeno - koji su se bili namnožili u senci Titove već oslabljene moći. Ali Koča Popović je, mnogo ranije, neposredno posle uklanjanja Aleksandra Rankovića iz političkog života, koje je podržao, tumačeći ga, a zapravo sugerisući da se ono tako shvati, kao važan korak u emancipaciji Jugoslavije od sovjetskog modela, u intervjuu listu *Politika* (29. novembar 1966) rekao: „Zadatak koji

dajemo partiji je teži od vladanja pomoću discipline, bilo policijske ili vojne, vladati kao južnoamerički general. Za to nije potrebna nikakva ideja” (J. Pirjevec, *Tito in tovariši...*) *Politika* nije objavila ovaj intervju. Ali, Popović je to i direktno rekao Titu. Kada mu je Tito povodom Hrvatske (1971) rekao da pomišlja na državni udar, Popović mu je uzvratilo: „To može svaki južnoamerički general, ja od tebe očekujem državničko rešenje” (L. Perović, *Zatvaranje kruga*, 1991).

Govoreći o diktaturi kralja Aleksandra Karađorđevića, Mari-Žanin Čalić kaže da je, „umesto da donese mir unutar zemlje i da ujedini naciju, uvođenje diktature samo ... otvorilo nove frontove”. Ona napominje da je od 1922, do 1939. godine, od ukupno 28 država, demokratija održana samo u 11. Po njoj, ni posle Drugog svetskog rata nije bilo moguće bez nekog oblika diktature. Čalićeva citira jednog tadašnjeg britanskog diplomatu koji je govorio o tendenciji masa u Srednjoj i Istočnoj Evropi ka diktaturi „i to ne zato što su ubeđene da je komunizam dobra forma vladavine već zato što su zbog iskustva u ratu ljudi spremniji da prihvate režim koji obećava red i sigurnost po cenu lične slobode i političkog odlučivanja”. Jugoslovenski režim je, po samodefiniciji bio diktatura proletarijata iako je najveći broj stanovnika živeo na selu. U Jugoslaviji je poljoprivredno stanovništvo počelo da se smanjuje tek 1948, kasnije nego u Evropi. Razvoj industrije u Jugoslaviji počeo je tridesetih godina XX veka, a u visoku industriju ona je ušla tek 1945. godine. Tito je „ideološko jedinstvo i socijalnu pravdu stavio iznad političkog pluralizma”. U tom pogledu, ni u vreme otvaranja zemlje prema Zapadu posle sukoba sa Staljinom 1948. godine, nije bilo ustupaka, a samoupravljanje nije bilo zamena za jednopartijski sistem već *diferentia specifica* jugoslovenskog socijalizma u odnosu na sovjetski model. U razgovorima sa Milovanom Đilasom, uoči plenuma CK SKJ (1953) na kome je raspravljano o njegovom slučaju i jasno postavljena granica do koje se, bez obzira na Staljinovu smrt (1953), može ići u destaljinizaciji, granica koja će važiti u svim potonjim pokušajima liberalizacije - Tito je Đilasu rekao: „Kod nas za demokratiju još nije zrelo - još je potrebna diktatura” (J. Pirjevec, *Tito in tovariši*). I Mari-Žanin Čalić Titovu diktaturu vidi u funkciji razvoja zemlje, odnosno njenog jedinstva. Otuda, zajedno sa više istoričara, ona u većim pravima republika i pokrajina, u decentralizaciji do koje je došlo posle Ustava iz 1974, vidi glavni

generator raspada Jugoslavije. Ali, šta je onda alternativa? Neki oblik trajne diktature: „I posle Tita - Tito”? Drugim rečima, svaka je Jugoslavija bolja nego *Ono što je od Jugoslavije ostalo*, kako glasi naslov poslednjeg poglavlja *Istorije Jugoslavije u 20. veku*. Da li je bila moguća drugačija Jugoslavija? To nije teorijsko pitanje: ono je duboko utemeljeno u istorijskom iskustvu i prve i druge Jugoslavije.

U postavljanju cilja knjige *Istorija Jugoslavije u 20. veku* Mari-Žanin Čalić se kretala između ideje o zajedničkoj državi južnoslovenskih naroda, koja je vrhunila u drugoj Jugoslaviji i njene „ostavštine” posle raspada. Ali, najpre o ovom drugom, jer se u pogledima autorke vidi i određeno razumevanje raspada. Čalićeva na „ostavštinu” gleda veoma pesimistično, gotovo mračno. Kao na narode, jer nije reč samo o teritoriji, zatvorene istorijske perspektive. Ceo proces „od 1991. do danas” ona vidi kao nezaustavljivo *Propadanje*, kako glasi i naslov poslednjeg dela njene knjige. Pre svega: „na prostoru čija je izrazita odlika vekovima bila jedan jedinstveni etničko-kulturni pluralitet” stvoreno je „sedam država naslednica” (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Makedonija i Kosovo). Ove nacionalne države su, kako kaže Čalićeva, stvorene po visoku cenu: desetine hiljada mrtvih, više od četiri miliona izmeštenih, civilizacijski pad. A, samo su Slovenija i - s izvesnim ograničenjima - Hrvatska i Crna Gora „iz sukoba izašle s teritorijalno konsolidovanom zajednicom”. Odgovor na nacionalna pitanja Srba, Bosanaca, Albanaca i Makedonaca nije pronađen, a oblasti naseljene Srbima i Albancima mogu jednoga dana poželeti „da se ujedine u nacionalne države”. Mogućnosti za sukobe, dakle, i dalje postoje - *Nedovršeni mirovni poredak*. Međutim, ključno pitanje Čalićeva ne pominje: da li je politika „prekomponovanja Balkana” napuštena ili se još uvek vodi, samo drugim sredstvima?

Za razliku od prve Jugoslavije koja je okupirana i podeljena, a zatim obnovljena na novim osnovama, druga Jugoslavija se raspala u brutalnim ratovima i, poput razbijenog jajeta ne može se rekonstruisati. Ali, Čalićeva ne vidi rešenje ni u asocijacijama kao što je Evropska unija: „Pored ujedinjene Evrope sa svojih 500 miliona stanovnika, postjugoslovenski prostor početkom 21. veka predstavlja rupu na političkoj mapi”. Šta je onda prioritet za „države naslednice” Jugoslavije? Nastaviti sukobe oko teritorijalnih

pitanja, ili „zatvarati” pomenutu rupu uz neophodnu pomoć Evrope i postati kompatibilan sa razvijenim okruženjem, sa tom istom Evropom? Ako se ovo drugo razume kao egzistencijalni interes nacije, onda perspektiva ne mora bezuslovno biti izgubljena. U tom pogledu, orijentacija „država naslednica” već je različita.

„Nijedna evropska zemlja”, kaže ne i bez emocije Mari-Žanin Čalić, „nije bila toliko živopisna, raznolika i komplikovana kao Jugoslavija... Ko je, zašto, pod kojim uslovima i kako od etničkog identiteta i diverziteta napravio predmet sukoba stoga je centralno pitanje ove knjige”. Međutim, u središte jedne istorije Jugoslavije može se staviti i drugačije pitanje: da li se raspad Jugoslavije mogao izbeći, kad ni u prvoj ni u drugoj Jugoslaviji nije uspeo pokušaj, iako različito motivisan, da se realno postojeći identiteti i diverziteti svedu na jedan imenitelj?

Iskustvo prve Jugoslavije: centralizam i federalizam ili pitanje o nacionalnom identitetu. U zaključku poglavlja Prva Jugoslavija (od 1918, do 1941.) Mari-Žanin Čalić kaže da ova mlada višenacionalna država nije propala „usled unutrašnjih suprotnosti već usled spoljne agresije”. Možda je rano već na ovom mestu zapitati se: zašto je onda propala druga Jugoslavija koja ne samo da nije bila izložena agresiji, nego je do njenog raspada došlo na kraju hladnog rata i, za razliku od prve Jugoslavije, nakon njenog velikog napretka? Da li su njene „unutrašnje suprotnosti” bile savladane, smanjene ili samo ukroćene? Upoređenje iskustva druge sa iskustvom prve Jugoslavije - za šta knjiga Mari-Žanin Čalić daje dobar povod - potrebno je ne samo da bi se razumela prošlost te države već i da bi se sagledala perspektiva država koje su iz nje proizašle. Da li je ta perspektiva za sve njih ista i od čega to zavisi?

Sama Mari-Žanin Čalić o „unutrašnjim suprotnostima” govori kao o glavnom obeležju prve Jugoslavije. U suštini, ona ih tačno tumači kao proces dugog trajanja i polazi od jedne njegove faze: od promena koje su se dogodile na prelomu XIX i XX veka „kada je sebi utro put *jedan nepovratni proces transformacije* (podv. L.P), koji nije samo izvršio opsežne promene socio-ekonomske realnosti već se od tada problematika nacionalnosti istakla na vrh agende”.

Zahvaćeni pomenutim procesom, južnoslovenski narodi su još u Prvom svetskom ratu, upravo s obzirom na ujedinjenje, otvorili pitanje nacionalnog

identiteta. Iz toga su proizišla tri koncepta države. Srpska vlada u egzilu bila je pobornica centralističke države, kojom bi dominirala Srbija, dok bi joj Slovenci i Hrvati samo pristupili. (U raspravi sa Stojanom Protićem o Ustavu 1921. godine, Nikola Pašić je govorio: „Mi nismo želeli da oni (Slovenci i Hrvati - prim. L. P.) budu sluge, ali smo im morali staviti do znanja da smo mi Srbi bili ti, koji smo izvojevali slobodu i omogućili ujedinjenje”. *Kosta Novaković u radničkom pokretu Srbije i Jugoslavije*, 1989). Jugoslovenski odbor u Londonu tražio je federalni ustav koji bi se temeljio na pravu na samoopredeljenje, čime je izjednačavao tri udružena naroda. Srbi, Hrvati i Slovenci u Jugoslovenskom klubu tražili su ujedinjenje u okviru Austrougarske. Kako je ovaj koncept eliminisan propašću Austrougarske ostali su centralistički i federalistički koncept kao glavna „unutrašnja suprotnost” prve Jugoslavije, jer su se temeljili na principijelno različitim osnovama.

Za Srbe je Jugoslavija bila konačno ostvarenje sna o oslobođenju i ujedinjenju srpskog naroda, nagrada za njegove žrtve u oslobodilačkim ratovima, ali i neka vrsta „ratnog plena” koji se, ni po koju cenu ne sme ispustiti. To, međutim, nije moglo biti prihvatljivo za ostale aktere. O tome je još u ratu postignut „istorijski sporazum” između političkih elita Srbije i Hrvatske.

Nagodbom sa Ugarskom (1868) Hrvatska je dobila sopstvenu upravu, pravosuđe i kulturni suverenitet, ali ne i zemaljsku vladu. Posle sloma Austrougarske, Hrvati nisu hteli, kako je govorio August Cesarec (1919), da umesto Pijemonta imaju Prusku. Očekivali su da buduća država bude zajednica tri ravnopravna naroda i zahtevali federaciju. Za Srbe je, međutim, federalizam, iako su ga imali u političkoj tradiciji, bio habzburški anahronizam. Jugoslavija je, po njima, morala biti, kao i druge evropske države, centralistička, a na osnovi državne tradicije Srbije.

Stvorene na početku, „unutrašnje suprotnosti” su narastale i izoštravale se. Kralj Aleksandar je 1. decembra 1918, prejudicirao rešenje u korist monarhije, centralizma i unitarizma. Čitav proces donošenja Ustava bio je oktroisan, a Ustav je donet tesnom većinom (53 odsto), čime je izigran pomenuti „istorijski sporazum” elita u Prvom svetskom ratu. „Mlada država je već na početku imala problem legitimiteta što su”, po Čalićevoj, „njeni protivnici stalno koristili”. Ali, nova država sa nedostatkom legitimiteta dovela je do razočaranja

i njene pristalice. I među Srbima (Stojan Protić i Milan Grol u Srbiji, Svetozar Pribićević u Hrvatskoj) javljala su se upozorenja da način na koji se pokušavaju savladati „unutrašnje suprotnosti” podriiva poverenje u državu i vodi daljem zaoštavanju i pribegavanju krajnostima.

„Iznervirana, srpska elita je”, kako kaže Čalićeva, „dvadesetih godina došla na ideju da problem reši teritorijalnom 'amputacijom'... Zašto ne bi neka jedinstvena 'Velika Srbija' bila u svakom pogledu jača od heterogene države Srba, Hrvata i Slovenaca?” U strahu od krvoprolića, kralj Aleksandar je odbacio ovu ideju. A Stjepan Radić, vođa hrvatske opozicije, upozorio je na cenu koju bi mogao imati ovaj pokušaj.

„Mi smo izmešani”, rekao je tom prilikom Stjepan Radić, „da se moramo ujediniti (...) i da ni građanskim ratovima ne možemo očistiti svoje oblasti sem ako ne želimo da se istrebimo i potpuno uništimo”. Mari-Žanin Čalić dodaje: „Danas ovo zvuči kao proćanstvo”. Ali, ni ovo Radićevo upozorenje, kao ni upozorenja pomenutih Srba, nije moglo imati odjeka u političkoj kulturi „u kojoj je svako ko drugačije misli obeležen kao neprijatelj, a svaki kompromis kao slabost”.

„Unutrašnje suprotnosti” nastavile su da se zaoštavaju, da bi svoju kulminaciju dostigle u atentatu na Stjepana Radića (20. jun 1928). Na njega je, u parlamentu, pucao Puniša Račić, poslanik Radikalne stranke iz Crne Gore. Ranjen, Radić je posle dva meseca umro od posledica ranjavanja. Kralj Aleksandar je opet gasio vatru uljem: 6. januara 1929. proglasio je diktaturu čiji je cilj bio jedinstveni jugoslovenski identitet. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca preimenovana je u Kraljevinu Jugoslaviju, koja je bila podeljena na 9 oblasti od kojih su Srbi u 6 bili većina.

Šta su bili efekti diktature? Podsticaj su dobila „nacionalistička, delom paravojna udruženja uvek sklona nasilju”. Sve organizacije i udruženja na etničkoj osnovi bili su zabranjeni. Zabranjena je nacionalistička hrvatska agitacija, njeni vođi su emigrirali i u egzilu osnovali ilegalnu organizaciju ustaša na čijem je čelu bio advokat Ante Pavelić.

Pod najvećim udarom bili su komunisti. Na izborima 1920, treća pralamentarna partija, zabranjeni su već 1921. godine (Obznana). Osim vođa, hapšeni su, podvrgavani teroru, osuđivani na višegodišnje robi-je i ubijani brojni članovi i simpatizeri KPJ. U otporu diktaturi, na kraju te decenije izrasli su u čvrsto

organizovanu partiju, koja je imala „strogi kodeks vrednosti i ponašanja” u čijoj su srži bili spremnost na žrtve i unutrašnja solidarnost. Važnim političkim subjektom učinila ju je, međutim, njena nacionalna politika. Kroz debatu (1923) u Nezavisnoj radničkoj partiji Jugoslavije, preko koje je delovala kao zabranjena, KPJ je postavila osnove svoje politike u nacionalnom pitanju, koju je usvojila na svojoj Trećoj zemaljskoj konferenciji (1924). Ta se politika temelji na sledećim stanovištima: Srbi, Hrvati i Slovenci su različiti narodi; Makedonci, Crnogorci i bosanski muslimani imaju poseban identitet; pravo na traženje rešenja za Albance na Kosovu. Sa ovim stanovištima suprotnim unitarizmu i separatizmu - KPJ je postala jedina opštejugoslovenska snaga. Tokom pomenute debate ideja federalizma izazivala je podelu samo među srpskim komunistima, iako je tu ideju poznavala srpska politička misao. Prvo, zagovarali su je srpski socijalisti u XIX veku, okupljeni oko Svetozara Markovića, po Čalićevoj „jednog od najznačajnijih intelektualaca Srbije u 19. stoleću”. Marković je smatrao da i država srpskog naroda posle oslobođenja, zbog činjenice da je srpski narod živeo u različitim državama i civilizacijama treba da bude uređena na federalnim osnovama, inače će morati da bude vojna i policijska država. U XX veku federaciju u jednoj modernijoj varijanti zagovarali su srpski socijaldemokrati. Kritikujući politiku ratova, imali su u vidu privredno jedinstvo balkanskih naroda.

Posle ubistva kralja Aleksandra (1934) vlada Milana Stojadinovića (1935-1939), „koji se predstavljao kao modernizator”, nastavila je politiku centralizma i unitarizma. Uprkos stvarnosti: „Društvena praksa je pokazala da je zajednička jugoslovenska kuća samo velikosrpski dekor, i čak su bila izneverena i vrlo ograničena očekivanja u vezi s privrednim razvojem”. Da bi, uoči Drugog svetskog rata, ublažio „unutrašnje suprotnosti”, knez Pavle je vladu, u koju je ušao i hrvatski političar Vlatko Maček - poverio Dragiši Cvetkoviću. Ubrzo je (29. avgusta 1939), došlo do Sporazuma Cvetković - Maček, po kome je Hrvatska postala Banovina. To je imalo domino-efekat: Srbi, Slovenci i bosanski muslimani tražili su sopstvene banovine.

Mari-Žanin Čalić smatra da je u deceniji između diktature kralja Aleksandra i Sporazuma Cvetković - Maček unitarizam postao mrtav, i da je većina čak i među Srbima bila za federalizam i verovala „da je i

najgora Jugoslavija bolja nego nikakva". U poređenju sa dnevničkim beleškama profesora Pravnog fakulteta u Beogradu i jednog od ministara u Vladi Cvetković - Maček, Mihaila Konstantinovića, koji je bio arhitekta Sporazuma, to izgleda suviše optimistično (Mihailo Konstantinović, *Politika sporazuma: dnevničke beleške 1939-1941...*) Sporazum je došao prekasno. Konstantinović citira pravnog teoretičara, istoričara i predsednika Srpskog kulturnog kluba, Slobodana Jovanovića, koji mu je rekao: „Bolje da si se sporazumeo sa Nemcima nego sa Hrvatima”. Unutrašnje suprotnosti iscrple su Jugoslaviju: ona je bila demotivisana da pruži snažniji otpor.

Iskustvo druge Jugoslavije: naučene pa zaboravljene lekcije iz istorije prve Jugoslavije. Posle kapitulacije Jugoslavije (17. aprila 1941), zemlja je pretvorena u „jedan mozaik povezanih, okupiranih, naizgled nezavisnih oblasti”. Pred takvom slikom državni sekretar Ernst fon Vajczeker se pitao: „Ko će tu vreću punu muva u ratu čuvati?” One koji će u njihovo ime upravljali, Nemci su našli među domaćim ljudima.

U Hrvatskoj su to bile ustaše. Da bi bio imenovan za poglavnik Nezavisne Države Hrvatske, iz egzila se vratio Ante Pavelić. Bez mnogo sledbenika (1941, ih je bilo 4000) i bez ikakve harizme, „vladao je pomoću milicije, armije, tajne policije i više od dvadesetak koncentracionih logora” - za Srbe, Jevreje, Cigane i drugačije misleće Hrvate. Brzo se pokazalo da je željeni suverenitet Hrvatske - himera. Tu tvrdnju Mari-Žanin Čalić temelji na nemačkim izvorima. Tako ona navodi jednog nemačkog izveštača koji sredinom 1941, piše: „preovlađujuća ravnodušnost širokih slojeva mogla bi prerasti u otpor”. Nemačkog opunomoćenog generala Edmunda Gleza fon Horstenaua, koji u februaru 1942. izveštava: „Mržnja protiv njih (ustaša) teško da može biti veća. Predstavnici ovog pokreta stalno bivaju omraženi zbog svoje arogancije, samovolje, grabljivosti i korupcije. Pored toga nema kraja nedelima, pljački i ubistvima. Ne prođe nijedna nedelja bez neke 'akcije čišćenja', što se odnosi na cela sela, sa sve ženama i decom”. Nemačkog vrhovnog komandanta Aleksandra Lera, koji početkom februara 1943, konstatuje: „Vlada i uprava, zbog loše uprave i ustaškog kursa, izgubile su svaku podršku ne samo kod pravoslavnih (Srba) već i kod sopstvenog hrvatskog stanovništva. Njihov jedini *raison d'être* i *ceterum censeo* bio je, po Slavku Kvaterniku, „radikalni antisrpski stav”, s ciljem da se stvori velika etnička Hrvatska. Za četiri

godine stradalo je 92.000 Srba, a logor u Jasenovcu bio je važan pokretački mit za ratove devedesetih godina. Od 1945. godine, za šta odgovornost snosi i nova vlast, licitiralo se sa brojem žrtava, i tu nisu mnogo pomogle ni naučne studije, pogotovo kada je posle proglašenja nezavisnosti Hrvatske, njena vlast broj žrtava bezočno umanjivala.

U Srbiji je za predsednika vlade „nacionalnog spasa” postavljen „ultranacionalista” general Milan Nedić. Sarađivao je sa „Zborom” Dimitrija Ljotića (formiran 1934/35, sa oko 5000 do 6000 pristalica), delovima oficirskog kora i četnicima Koste Pećanca. Pokazao se kao „savršeni sprovedilac nemačke politike” (sistem obrazovanja, stroga cenzura, profesionalne korporacije, Nacionalna služba rada, žestoki progon komunista). Efikasno uništavanje Jevreja i Cigana, koji su početkom 1941. internirani u logor Sajmište, izazvao je, u avgustu 1942, pohvalu generala Harolda Turnera: „Srbija je jedina zemlja u kojoj je pitanje Jevreja i Cigana rešeno”.

Draža Mihailović je odbio kapitulaciju i sa 50-60 svojih pristalica došao na Ravnu goru, gde je postavio svoj Vrhovni štab. Očekujući iskrcavanje saveznika, odbijao je otvoren otpor okupatoru. Vlada u egzilu imenovala ga je (januar 1942) za ratnog ministra i glavnokomandujućeg Jugoslovenske vojske u otadžbini. Slao je vladi izveštaje za koje je ona, uzgred, znala da nisu tačni. Bio je pomagan od kolaboracionističke vlade Milana Nedića. U novembru 1941. napao je Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i bio poražen. Najzad, „Mihailović koji je odbio da kapitulira pred Nemcima, sada se ponudio Vermahtu kao partner”.

Ravnogorski pokret je 1943. godine imao 30.000 boraca. Ali su njegove jedinice bile, kako kaže Čalićeva, haotične, bez discipline i jakog vođstva. Ona smatra: i bez ideologije. Međutim, to je bio monarhistički pokret. Simbole je uzeo od boraca u Prvom svetskom ratu. Uporište je imao na selu, u delovima oficirskog kora, građanstva i nacionalističke inteligencije. Kao i ustaše o velikoj etnički čistoj Hrvatskoj, i četnici su sanjali o Velikoj Srbiji. U junu 1941, član Centralnog nacionalnog komiteta četničkog pokreta i savetnik Draže Mihailovića, advokat Stevan Moljević (a ne Draža Mihailović, kako stoji kod Čalićeve), napisao je memorandum „Homogena Srbija” (Severna Albanija, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Dalmacija i delovi Hrvatske. Ovaj, prema Čalićevoj, „suluđi plan” podrazumevao je da 4 miliona ljudi bude

„raseljeno i iseljeno“. A Mihailović je (20. decembar 1941) dao direktivu da se državna teritorija „očisti od svih nacionalnih manjina i anacionalnih elemenata“. „Etnička čišćenja“ Srba i muslimana od ustaša, Hrvata i muslimana od četnika – bila su podjednako varvarska. Čalićeva odbacuje stanovište o vekovnoj mržnji između balkanskih naroda. Ali, ta je mržnja neprestano klijala na jednom istom humusu: ideologiji velikih etnički čistih država.

U „totalnom ratu“, komunisti su bili alternativa. U ilegali su se pripremali za socijalnu revoluciju, eufemistički za promenu poretka i obnovu Jugoslavije na novim, federalnim osnovama. Opredeljeni za oružani otpor okupatoru, u Rudu su (21. decembar 1941), osnovali Prvu proletersku brigadu. Snažna i jedinstvena vojska, za koju su Titu odavali priznanje i vojni neprijatelji i ideološki protivnici, bila je ključni instrument stvaranja države.

Osam meseci posle poraza ustanka u Srbiji i Crnoj Gori (decembar 1941), Tito je doneo stratešku odluku da Vrhovni štab prebaci na zapad, „u središte Nezavisne Države Hrvatske“. Bila je to provera nacionalne politike KPJ *in vivo*: „Na maršu kroz etnički mešovite oblasti, gde su jedni za drugima divljali ustaše, četnici i okupacione trupe, sve više očajnika pridruživalo se Narodnooslobodilačkoj vojsci, pre svega iz redova progonjenih Srba. Tito je, sloganom 'bratstvo i jedinstvo' pridobio i deo onih Hrvata i muslimana koji su ranije imali rezerve i pripadali nacionalnim partijama koje nisu verovala komunistima“. Tako je „bratstvo i jedinstvo“ postalo egzistencijalna formula za sve narode.

U članku o nacionalnom pitanju, krajem 1942, Tito je rekao da bi Narodnooslobodilačka borba bila „samo fraza, ako ne i prevara, kada ona ne bi imala i nacionalni smisao za svaki narod posebno, tj. kada ne bi osim oslobođenja Jugoslavije značila u isto vrijeme i oslobođenje Hrvata, Slovenaca, Srba, Makedonaca, Arnauta, muslimana“. Ova politika je i dovela do „istorijskog sporazuma“. U ratu, zasnivajući svoj legitimitet na brobi protiv fašizma, 122 predstavnika svih jugoslovenskih naroda, odlučilo je na drugom zasedanju AVNOJ (29-30. novembar 1943. u Jajcu) o obnovi Jugoslavije na federalnim osnovama. To je bila lekcija koju su jugoslovenski komunisti naučili na iskustvu prve Jugoslavije.

Kao drugi cilj komunisti su postavili da „Jugoslaviju transformišu u egalitarnu državu slobodnih radnika i seljaka – u kojoj bi KPJ imala svu vlast“. Jugoslavija je bila jedina država u kojoj su komunisti

sopstvenom borbom došli na vlast. Rat je razorio stari poredak i delegitimisao stare elite. Pokazao se, kako slikovito kaže Čalićeva, „kao laboratorija društvenih utopija, kao jedan 'protočni boiler' za novi poredak“. Mari-Žanin Čalić je pokazala da su komunisti, idući za tim ciljem, uveli Jugoslaviju u moderno doba, da bi i sami postali anahroni, bez sposobnosti da daju odgovore na nove izazove. Jugoslovensko društvo je od agrarnog, postalo industrijsko društvo, partija radnika i seljaka postala je partija srednjih slojeva, stvoreno je socijalističko građanstvo, a porast potrošnje i životnog standarda pacifikovao je etničke napetosti. Uz sve to, „stvoren je spoljnopolitički identitet“, koji je postao „značajan stub jugoslovenske državne ideje“. Komunistička ideologija je bila samo maska za zapadno društvo kakvim je postalo jugoslovensko društvo šezdesetih godina. Međutim, sve je bilo mnogo složenije. Nisu bili rešeni strukturni problemi, povećane su razlike između razvijenih i nerazvijenih, modernizacija je imala i svoje „mračne strane“. Patrijarhalnost i modernost nisu više bili procesi koji su se odvijali paralelno ili se prožimali, već su dolazili u sukob. Podele su išle kroz sve republike, ali i između njih. Mari-Žanin Čalić govori o tome da su Slovenija i Hrvatska bile više okrenute Zapadu, dok su ostale republike, pre svega Srbija bile okrenute Istoku. To su bile istorijske podele koje su i saveznici imali u vidu na Jalti 1945. godine.

Sam Tito je postao anahron. Jedan strani posmatrač opisivao je njegov stil „kao stil jednog socijalističkog kralja“. Zanimljivo je da su strani novinari tako opisivali Nikolu Pašića, koji je bio na čelu Narodne radikalne stranke od njenog osnivanja do svoje smrti (1881-1926). Na vest o njegovoj smrti, pisali su: „umro je nekrunisani kralj“. Iako je najviše primedaba bilo na stil vladanja (u tom smislu su veoma karakteristični dnevnik Dobrice Ćosića sa putovanja s Titom brodom „Galeb“), anahronizam je bio dublji: preko Tita je ideologija nadživela sebe.

Od sedamdesetih godina na delu su dve orijentacije, dva odgovora na pitanje o budućnosti Jugoslavije. Njen kolaps 1989-1990, pokazao je da u istoriji jednom naučena lekcija o centralizmu nije i jednom zauvek naučena lekcija.

Posle pobune Albanaca na Kosovu (1968), „hrvatskog proleća“ (1971), „cestne afere“ u Sloveniji (1969), uklanjanja liberala u Srbiji (1972), protagonisti pomenute dve orijentacije podjednako su verovali

da imaju isti cilj: očuvanje Jugoslavije. Tito je (1973) rekao: „Suviše smo bili skloni demokratiji“, i saopštio da je odlučio da „uzme dizgine u svoje ruke i da jača centralizam“. Odnosno, da centralizmom u partiji marginalizuje konfederalni karakter države. Pozicija doživotnog predsednika SFRJ (1974) dala mu je, po Čalićevoj, „jedinostveni položaj u hijerarhiji moći“. Da ta lična moć ne bi postala samo maska, morala se napajati sadržajem iz ideoloških korena: „Tito je izgubio svoju poslednju bitku sa Sovjetima, jer im je u suštini bio suviše srodan, previše isti“ (J. Pirjevec, *Tito in tovariši...*)

Za razliku od Josipa Broza Tita, Edvard Kardelj je bio u procepu: kako se udaljiti od sovjetskog, a ne prihvatiti zapadni model? Procenjujući međunarodne okolnosti, unutrašnji odnos snaga i neupitnost Titovog autoriteta i harizme, on je podržao sve Titove reakcije na događaje na Kosovu i u pomenutim republikama ne bi li, pacifikujući dogmatske snage, nastavio rad na razlaganju centralizma. Ustavna reforma koja je započeta 1967. godine, posle uklanjanja Aleksandra Rankovića iz političkog života, završena je donošenjem Ustava iz 1974. godine. Međutim, ključni su bili ustavni amandmani iz 1971. godine. Tada je zapravo započeo „rat u glavama“, koji će postati manifestan tek posle Titove smrti. U radu Ustavne komisije i u javnoj raspravi o ustavnim amandmanima (1971), došlo je do polarizacije republika: centralizam - federalizam, odnosno konfederalizam. Srbija je bila za prvo načelo, sve ostale republike, uključujući i obe pokrajine u Srbiji - za drugo. Ustavnim amandmanima iz 1971. godine, republike su faktički postale nacionalne države, dok su funkcije federacije bile ograničene na odbranu, spoljnu politiku i raspodelu sredstava između republika. Glavni efekat ovih promena, koje je verifikovao Ustav iz 1974. godine, Mari-Žanin Čalić vidi baš u decentralizaciji, koja je, po njoj, dovela do haosa u sistemu i razbijanja privrednog prostora. Šta je bila alternativa?

Tri pitanja: centralizam - federalizam, odnosno konfederalizam, državna kontrola privrede - tržišna privreda, jednopartijski sistem - politički pluralizam, izazivala su različite napetosti u svim republikama, ali je postojala i podela između republika koja je išla linijom Istok - Zapad. Ulazak trupa Varšavskog pakta u Prag (1968), okončao je iluziju o mogućnosti reforme sovjetskog modela socijalizma. Kad je slična opasnost zapretila Jugoslaviji, a JNA se pokazala nespremnom da pruži otpor,

donet je zakon o opštenarodnoj odbrani kojim su, kaže Čalićeva, „stvorene republičke vojske: i ko ne bi mogao verovati da neće jednoga dana udariti jedni na druge?“ Ali, postojala je Jugoslovenska narodna armija, po snazi treća armija u Evropi, koja je, prema rečima njenog vrhovnog komandanta, imala ne samo zadatak da brani spoljne granice države nego i da, u interesu njenog jedinstva, interveniše u unutrašnjim sukobima.

U nastojanju da odgovori na „centralno pitanje“ knjige: „ko je, kako, zašto i pod kojim okolnostima“ etničke identitete pretvorio u glavni instrument sukoba koji su doveli do raspada države u ratovima, Mari-Žanin Čalić konstatuje da do Titove smrti nije bilo nagoveštaja za takvu mogućnost. Dokaže za to ona nalazi u nedostatku otpora režimu, za šta navodi više razloga. Najpre, iskustvo Drugog svetskog rata: zamor i beda masa koje su razvoj i kolektivna prava pretpostavljali individualnim pravima: „Titova Jugoslavija je počivala na sporazumu njenih naroda i republika, a ne na individualnom identitetu“. Uprkos legitimitetu koga je stekla u oslobodilačkom ratu i prvim koracima u ostvarenju obećanog napretka, nova vlast je bila svesna potencijala otpora. Ponekad ga je uvećavala u naporu da opravda represiju, kao u slučaju terora 1945. godine i nad stvarnim i nad potencijalnim političkim protivnicima. Osim toga, 350.000 ljudi se nije borilo zajedno sa partizanima već protiv njih. Oni koji su preživeli i njihove porodice, prihvatili su sistem, ali se sa njim nisu identifikovali. Otpor je sigurno osujećivala vladajuća ideologija, ali i jedan poseban razlog o kome Čalićeva ne govori: Tito je, bez obzira na to što nije pripadao većinskom narodu, bio kompatibilan sa vrednostima njegove istorijske tradicije i političke kulture. Obnovio je Jugoslaviju u kojoj su živeli svi Srbi, bio je oslonjen na Rusiju, stvorio je tip partije koji je Srbija najduže poznavala i formirao snažnu vojsku. Pripadao je dominantnom obrascu u njihovoj političkoj kulturi: vođa, „čvrsta ruka“ u unutrašnjoj politici; opredeljenje za nezavisnost u spoljnoj. Otuda tako veliki značaj pitanja nasleđa i razumevanje uklanjanja Aleksandra Rankovića iz političkog života, kao udarca na Srbiju. Titova vladavina

završena je bez otpora, njegovom prirodnom smrću 1980. godine. Ali je ono što je ponuđeno kao alternativa odmah odbačeno. Sporazum o konfederalnim osnovama Jugoslavije, postignut uz nevoljnu Titovu saglasnost, bio je raskinut: još jednom se postavilo pitanje u kakvoj državi jugoslovenski narodi mogu živeti zajedno, a da etnički identiteti ne postanu predmet sukoba?

Vrlo brzo posle Titove smrti 1980. godine, započelo je preispitivanje njegove ostavštine i njegove istorijske uloge: već 1982. godine, objavljeni su *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita* Vladimira Dedičera. Do prave provale „potisnutih pitanja“ došlo je u historiografiji, književnosti i, naročito u publicistici. Ali i u političkim, društvenim i naučnim institucijama. U središtu preispitivanja bio je konfederalni Ustav iz 1974, čije je prećutno neprihvatanje u vreme njegovog donošenja pretvoreno u plebiscitarno odbacivanje. Jedinostvena i koncentrisana akcija u tom pravcu nije „pala s neba“, niti je, kako misli Čalićeva, pre svega delo nacionalnih elita.

Najpre se 1986. godine pojavio Memorandum SANU. Čalićeva smatra da ovaj dokument nije planirao „nikakve akcije za 'etničko čišćenje'“, „niti bilo kakav dovršen ratni program“. Ali je prvi put izrazio stanovište o srpskom narodu kao najvećem gubitniku u drugoj Jugoslaviji. S obzirom na autoritet institucije iz koje je potekao, Memorandum SANU imao je ogroman i dvostruk odjek. U Srbiji je poslužio kao osnova za mobilizaciju protiv ustavnog položaja Srbije, pri čemu je „Kosovo postalo tačka ukrštanja svih nacionalnih problema“. Druge republike su Memorandum razumele kao najavu rata. Atmosfera je u Srbiji bila takva. Na čelo Srbije su, posle Titove smrti, zaredom došla dva generala. Jedan od njih, general Nikola Ljubičić, koji je 13 godina bio ministar narodne odbrane, stanovištem – „Jugoslaviju će braniti Srbi i JNA“ – izrazio je shvatanje Jugoslavije kao srpske države i JNA kao njene vojske (Ivan Stambolić, *Koren zla...* 2002). Ubrzo, 1987. godine, do preloma je došlo i u partiji: na Osmoj sednici CK SK Srbije prevagnula je, izborom Slobodana Miloševića za predsednika, struja koja je tražila brze i radikalne promene položaja autonomnih pokrajina, kao „vađenja prve cigle“ iz važećeg Ustava. Sve to nije ostalo i bez široke i duboke rezonance. „Antibirokratska revolucija“, kojoj Čalićeva ne pridaje veliki značaj, stvarala je novu kulturu sećanja: srpski narod kao žrtveni narod koji za sebe zahteva ista prava koja imaju drugi narodi u Jugoslaviji, zahvaljujući pre

svoga „antisrpskoj koaliciji“, koja se konstituisala oko Slovenije i Hrvatske. Na tako pripremljenoj osnovi, Skupština Srbije je 1989. godine suspendovala autonomiju Vojvodine i Kosova. „Tako je Beograd“, zaključuje Mari-Žanin Čalić, „doduše dobio veći prostor za delovanje u sopstvenoj zajednici, ali time proigrao ostatke poverenja na saveznom nivou“. Završni udarac „Kardeljevoj koncepciji federacije“ zadao je predlog Slobodana Miloševića 1989. godine da se odlučivanje konsenzusom zameni odlučivanjem kvalifikovanom većinom, koja je bila osigurana prethodnim ukidanjem pokrajina. U januaru 1990. godine, na Četrnaestom kongresu, došlo je do raspada SKJ. Naivna je bila nada reformatorskog premijera Jugoslavije, inženjera Ante Markovića, da i bez SKJ, a na njegovoj formuli može opstati država. Ostala je samo još JNA, koja je bila višenacionalna. U njenom finansiranju učestvovala su sve jugoslovenske republike, svaka srazmerno svom nacionalnom dohotku. U isto vreme, sa različitim nacionalnom zastupljenošću i u komandnom i u redovnom sastavu. Posle Titove smrti, kad Jugoslaviji nije pretila opasnost spolja, ona se angažovala u unutrašnjim sukobima, koji su primarno bili politički, s ciljem da „odbrani“ jedinstvo zemlje. U seriji ratova devedesetih godina, ona je na tragičan način pokazala da to nije moguće a da se i sama ne raspadne. Bitan činilac jugoslovenske države, JNA je podelila sudbinu sa drugim činiocima jedne odlazeće epohe. Građena od 1941. godine, kao snažan pancir za jugoslovensko državno telo, ona je najzad to telo i ugušila.

Mari-Žanin Čalić je učinila veliki napor da osvetli istoriju jugoslovenske države koja je u XX veku dva puta nastajala i nestajala. Njeno delo nije lišeno nesigurnosti i protivrečnosti. O tome treba raspravljati iz dva razloga. Prvo, zbog razumevanja prošlosti, što i jeste najteži zadatak za istoričara. I drugo, zbog perspektive. Jugoslavija pripada prošlosti, ali ne i narodi koji su je činili: oni nisu *samo ono što je od Jugoslavije ostalo*. Sedam država izloženo je uticaju realnog sveta i svaka od njih čini napore da u tom svetlu nađe sebe. Na različitom odstojanju od Evrope, sve one Evropu imaju kao orijentacionu tačku. Hteo ne hteo, istoričar svojom interpretacijom prošlosti naroda utiče i na njihovu perspektivu. Povezanost evropskog i nacionalnog, kao okvir edicije u kojoj se pojavila *Istorija Jugoslavije u 20. veku* Mari-Žanin Čalić, ne važi samo za prošlost već i za budućnost.

OD VOLJE DO NEVOLJE

PIŠE: SLAVICA VUČKOVIĆ

U emisiji Dvougao, 10. oktobra 2009. godine, (B92), pijanist Ivan Tasovac je, na pitanje šta bi uradio da je ministar kulture, odgovorio: „Uveo bih šarene pečate i ukinuo Zakon o kulturi i informisanju“. Iako zvuči kao oksimoron, verovatnije je da mu je ta dosetka itekako bila iskustvena i da je, možda, baš „radio“ na šansi da je, u nekom realnom smislu, ostvari.

Kao direktor Beogradske filharmonije, tokom 12 godina mandata neskriveno buntovan prema nemarnoj kulturnoj politici, ubijanju kriterijuma i kritičkog mišljenja („...gledanost Farme nije merilo uspeha televizije koja je emituje, već Beogradskog univerziteta i SANU...“), ipak je bio preskočen u čistki „Đinđićevih kadrova“ u republičkim ustanovama poslednjeg dana prošle godine.

Štaviše, onomad je, u kontekstu proklamovane „departizacije“, u kome se značka na reveru nosi kao u Sterijinim Rodoljupcima kokarda, Tasovac, takozvana *nestranačka ličnost*, sa značajnom međunarodnom reputacijom, za širu javnost neočekivano ispao je podesan primerak za retuširanje ozbiljno oštećene slike srpske kulture. Emancipovan, obrazovan, sa odličnom komunikacionom mrežom itekako se uklapa u spoljni efekat koji vlast – socijalisti i naprednjaci – žele da postignu. Po cenu da gutaju knedle, svesni su i sami, ali, takav evropski adut se ne ispušta! Uostalom, godinama trenirana žilavost svake, pa i sada vladajuće koalicije, igre prevlasti, tiha infuzija pravih namera (ideja, uticaja, amnezije...), premrežavanje terena, uklapa se u znanu Čerčilovu ignoranciju unutrašnje ideologije prema spoljnoj, savezničkoj politici („...nećemo mi tamo da živimo!“).

I tako je Ivan Tasovac postao srpski ministar kulture i informisanja!

A na ne malo iznenađenje u javnosti što je pristao da bude u krugu izabranika Nikolića, Dačića, Vučića... replicirao je: „Ja sam proteklih godina toliko javno govorio o kulturi, da, kad je ponuda došla, mogao sam samo da je prihvatim, ili da začutim za ceo život“. Upućeni – njegovi poznanici, prijatelji, saradnici... tvrde da je itekako svestan zamki i

mogućeg opstruiranja, ali i da je spreman da istraje „putem kojim se teže ide“.

Jedan od osnovnih putokaza je, po njemu, jačanje institucija kulture, svest o njihovom značaju u društvu. „...Kultura i sila su dva osnovna jezika kojima jedna država komunicira unutar sebe i prema spolja. U tom dualitetu, kultura je redovno prvi izbor, tako da svaki neuspeh kulture po automatizmu stvara višak sile. Rečju, našoj međusobnoj komunikaciji potrebno je mnogo više kulture, da ne bi bilo mnogo više nasilja. Nije to mala misija (...) Kriterijume ćemo uspostaviti podižući institucije kulture i njihovu prepotznatljivost u društvu, iz čega bi trebalo da proizađe jedan kulturni model, koji će biti naš jezik međusobnog raspoznavanja i ono po čemu nas drugi prepoznaju (...) Naučio sam da se, umesto na probleme, fokusiram na potencijale. Radeći na njima, rešavate i probleme, a rešavajući probleme, nikad ne dođete do potencijala, koji se, u tom slučaju, vremenom, pretvore u probleme“, rekao je, između ostalog, Tasovac u „pristupnom“ intervjuu (Politika, 26. septembar).

Ne čekajući na uspostavljanje *strategije*, koju smo, prema Zakonu o kulturi, morali da imamo još pre tri godine, novi ministar je, žurbom da se što pre raspišu konkursi za rukovodioce institucija na republičkom budžetu (većina sadašnjih, postavljenih posle masovne smene krajem prošle godine, je još u vd statusu) Tasovac je već isprovocirao na megdan taman uhlebljene nameštenike u raznim upravnim odborima i direktijama. U žurbi ishitrenim rokovima, uslovima, nedorečenim instrukcijama, praktično je dao zamah dovitljivosti opstrukcije, mahom locirane u zatečenim direktijama i upravnim odborima. (Poseban apsurd unutar ministrovog „recepta“ uočavaju oni koji pamte samoupravljanje, gde je i pomoćno osoblje imalo ravnopravan glas pri usvajanju i najstručnijih odluka: sličnu „kompetenciju“ sada su dobili svi zaposleni u – doduše, anonimnom – izjašnjavanju o kandidatima!?) U Narodnom pozorištu je, na primer, za kratko vreme tri puta raspisan (dvaput

osporen/poništen) konkurs za upravnika, zahvaljujući pre svega manipulativnoj spretnosti predsednika Upravnog odbora, Radoslava Laleta Pavlovića i njegovim razmiricama sa dojučerašnjim istomišljenikom, vršiocem dužnosti upravnika Dejanom Savićem!

A Tasovac je upravo Narodno pozorište postavio kao budući model (!) otvorenosti i odgovornosti odlučivanja, ne samo u konkursima za rukovodioce. Žmurke se poigrao i Upravni odbor Narodne biblioteke Srbije (ustanove u kojoj je, posle napašne smene Sretena Ugričića, donedavni vd upravnika, Dejan Ristić, postavljen za državnog sekretara u Ministarstvu), preduhitivši nove uslove za konkurs...

Na oštro preispitivanje, ali i argumentovano osporavanje dočekana je i ministarska *zapanjenost* „pred činjenicom da kulturna javnost u Srbiji, kao ni kulturne rubrike u srpskim medijima uopšte ne učestvuju u tom veoma važnom procesu ni raspravom u javnosti, ni predlozima, ni sugestijama, ni kritikama“! Pritom, olakim brkanjem-baratanjem pojmovima, kao što su *profesionalizacija, stručnost, indiferentnost*, ministarska epistola je nedvosmisleno omogućila sumnju, pa i stigmju čak i dobronamernih komentatora njegovih poteza.

Kako uostalom, tumačiti poruke kao što je: „Proces profesionalizacije neće moći da bude doveden do kraja bez učešća zainteresovane strane i kulturne javnosti, koja bi svojom današnjom indiferentnošću mogla da dođe u situaciju da posle izbora direktora Narodnog pozorišta i Muzeja savremene umetnosti izgubi svaki kredibilitet da prema tom izboru bude kritična. Na isti način, moralno pravo da budu kritični izgubiće i mediji za koje izbor direktora u dve važne institucije kulture nije tema, bar koliko i ulazak jednog presuđenog kriminalca u Farmu...“ Lična: nemoj posle da bude...

Tako je, sinhrono sa prvim Tasovčevim potezima, katarzična radost onog, još mrdajućeg dela kulturne javnosti zbog njegovog imenovanja, posle

traumatične godine pod Bratislavom Petkovićem, počela i kritički da se senči! Zasad, doduše, samo u medijima koji i inače tako funkcionišu. Ako se proširi i postane objektivni, poželjni korektiv, kakav je i sam Tasovac sa sobom i spoljnim svetom već ranije bio uspostavio, korektiv u sklopu sad proklamovane strategije protiv politikantske i birokratske površnosti, gluposti, manipulacije i ostalog što uz to ide, doći će sa pametnim vođenjem i praksom.

„Jedna od mojih ambicija, visoko rangiranih, jeste da budu nevolja svakom razaranju ustanova kulture...“ rekao je jednom. Nije, međutim, samo u tome nevolja. Uskoro će se i Beograd, koji nije u neposrednoj ingerenciji republičkih ministarstava - kao što se, uostalom, dešava i sa brojnim opštinama u Srbiji - premetnuti u naprednjački/socijalistički/“vanstranački“ i preostali galimatijas, posredno, time dodajući svoj obol generalnom zahvatu aktuelne vlasti. Brojne *ustanove kulture*, u tom kontekstu, mogu retroaktivno postati *nevolja* visoko rangiranim ambicijama ministra Tasovca. U tom, vice versa procesu, naći će se podosta igrača, skrivenih iza sopstvenih visokorangiranih ili retrogradnih ambicija, tek da zagorčaju ili otežaju proces uspostavljanja perspektivne kulturne strategije. Tasovcu, u takvim okolnostima svakako ne gine istrajnost, poput dirigenta iz Viskontijevog filma *Proba orkestra*, metafori društvenog haosa (po nekim kritičarima, čak, alegoriji rađanja totalitarnog sistema) iz koga, ako je dobra partitura, snaga umetnosti uspostavlja slogu. Pred njim je, doduše, orkestar sa više falš instrumentalista od filharmonijskog, ali i vizija koju je, u onom Dvouglu, imao kao odgovor na pitanje kako vidi Srbiju za pet godina - što će reći, već 2014: „U inat svima i uprkos svemu, kao bolju, srećniju i uspešniju.“ Teško, ali, ako su i šareni pečati neka fora, može inat i da uspe.

DŽOMBAVI PUT DO VILJNUSA

PIŠE: PETAR POPOVIĆ

Odviše velika, odviše siromašna i odviše korumpirana – da li takva Ukrajina ima mesta unutar Evropske unije (EU)? Brisel smatra da ima. Ovog proleća Kijevu je ponuđen nacrt sporazuma o pridruživanju EU. I, ukoliko Ukrajina nema ništa protiv, svojevremeno „antizapadnom“ i „proruskom“ kandidatu za predsednika Ukrajine Viktoru Janukoviču, ponudiće se da krajem novembra upravo on to potpiše – u pompeznom dekoru samita Unije i njenih „istočnih partnera“, Belorusije, Ukrajine, Moldavije, Gruzije, Azerbejdžana i Jermenije, u Vilnusu.

Dve godine posle „narandžaste revolucije“ 2004/2005, stvari su stajale drugačije. Kijevu se pokazalo neostvarivim ono što je, s obzirom na važno zbivanje eventualno očekivao – da mu se šire otvore vrata pristupanja EU. A, bilo mu je opet neprihvatljivo ono što mu se štedro nudilo bez zadržke – da pređe na kolosek ekspres pristupa NATO paktu. S tim pitanjem, gubio je na neraspisanom referendumu.

Razgovor Kijeva i Brisela o ućlanjenju zamenjen je razgovorom „o susedstvu“ – suštinski, defanzivnom politikom poboljšavanja demokratskih, bezbednosnih i drugih okolnosti u prstenu država oko Evropske unije. Bez energije, formalistički. „Ukrajina nije spremna i mi nismo spremni“, rezimirao je tada stanje stvari Hoze Manuel Barozo. Tačka. Imao se utisak da je ovladala ravnodušnost u odnosima.

Faktor Rusije

Razlog sadašnjeg skoka Brisela preko samog sebe je Rusija – Putinova ideja s Carinskom i potom s Evroazijskom unijom (trenutno, zasad još uvek samo Rusije, Belorusije i Kazahstana) čije bi evropsko utemeljenje trebalo da bude Ukrajina. SAD podozrevaju da Moskva obnavlja imperiju Sovjeta. U Dublinu, pre odlaska sa dužnosti državnog sekretara SAD za spoljne poslove, Hilari Klinton je iznela američki stav protiv takvog pokušaja. „Postoji pokušaj da se region (bivšeg Sovjetskog Saveza) re-sovjetizuje“, rekla je. „Neće se zvati tako. Nazvaće se Carinskom unijom, nazvaće se Evroazijskom unijom i tako nećim. Ali, da ne bude zablude oko toga. Mi znamo šta je cilj i

trudimo se da dođemo do efikasnih načina da to usporimo ili sprečimo“, izjavila je Klintonova.

Ponude Ukrajini iz Brisela trebalo bi videti i u tom kontekstu, jer zbivanja koincidiraju. Bez Ukrajine, Rusija gubi za svoj projekat i Moldaviju. U odsustvu razumevanja s Kijevom, Moskvi ostaje samo da evakuiše geostrateški nezamenljivu tzv. Pridnjestrovsku Republiku. Ukrajina je, znači, biljur zamisli Rusije. Ali Janukovič je odbio ponudu Moskve za pristup Carinskoj uniji, zahtevajući za Kijev specijalne uslove – aranžman 3+1, koji bi dopustio da Ukrajina paralelno razvija i odnose sa Evropskom unijom. Zatražio je specijalni status. To je pak za Rusiju neprihvatljivo.

U Kijevu ima posmatrača uverenih da Janukovič greši. Ukoliko Kijev ne uspostavi čvrst osnov saradnje s Moskvom, on će od Zapada uvek biti tretiran kao karta protiv Rusije, što se upravo i čini nereznonskim insistiranjem da Ukrajina ne može zaključiti trgovinski ugovor i sa EU i sa Rusijom – glasi jedno takvo mišljenje (Antoni T Salvia, Američki institut u Ukrajini, Kijev).

Potrebno je da Ukrajina prihvati ponudu Moskve. U tom slučaju i Brisel će imati motiv da je tretira ozbiljnije. Ukrajina bi trebalo da bude beočug povezivanja pan-evroazijske antante od Lisabona do Vladivostoka, glasi drugo, slično mišljenje. A, ima i izrazito pesimističkih stavova. Kako će se ukrajinske firme tretirati naspram superiornih evropskih, sa njihovim finansijskim resursima? Koji će se ukrajinski industrijski proizvodi prodavati u Britaniji, Nemačkoj i Francuskoj? Gde će pronaći kupca njena poljoprivreda, naspram dotiranih evropskih agro-produkata? Dakle, evropske ponude Kijevu nisu odasvud dočekane s odobravanjem, mada jesu sa pretežnim odobravanjem.

Iskorak vlade u Kijevu

Ukrajinci, običan narod – „prezauzeti su nastojanjem da prežive, a najvećeg dela populacije, geopolitički izbor između EU i Rusije uopšte se i ne dotiče“ (<http://www.euractiv.com>). Svakog pojedinačnog dana, „Ukrajinci plate 300.000 do milion eura za različita podmićivanja (za decu u školama, vrtićima, u bolnicama itd)“. Uteha mogu biti ankete različitih organizacija za ispitivanje javnog mnjenja, po kojima je većina upitanih gotovo uvek za pristup zemlje EU. Znači, narod i „antioranžista“ Janukovič nisu promenili stav.

Objašnjenje je ono, uvek olakšavajuće – biće teško ali će kasnije biti lakše. Vlada Ukrajine odobrila je nacrt EU dokumenta (16. septembra), „što

podrazumeva da carinska unija (Ukrajine) sa Rusijom sad više nije opcija na stolu“, rezimirao je taj događaj nemački radio („Ukraine commits to EU association deal“, DW.DE). Ipak, „dil“ Kijeva i EU „daleko je od dovršenog“, rekao je taj radio. Lopta je još na strani Kijeva. Očekuje se da će preostalo „kao i obično rešiti elita“. Elita su vodeći klanovi oligarhije, koja svoje finansijske uloge raspoređuje po najširem mogućem frontu inače brojnih političkih partija (<http://www.en.rian.ru/columnists/20121101/177116034.html>), a njeni prvaci, svakako su tajkuni Rinat Ahmetov i Dmirti Firtaš. Janukovičeva „leđa“ na izborima.

Nije gotovo nego počinje

Oči Brisela uprte su ipak u Janukoviča, političkog frontmena finasijskih moćnika. Govori se o demokratiskim i ekonomskim reformama, a one se u Kijevu preduzimaju „s pola srca“. Janukovič bi to morao preokrenuti. Tu i tamo, u očekivanjima od Kijeva, i Evropljani su, ima se utisak, „na pola srca“.

Članice Unije ne žude za proširivanjem kluba na prečac, pre nego što su makar i važni kandidati u stanju da svoje unutrašnje okolnosti upakuju u „standarde EU“. Da li oligarhija Ukrajine koja kontroliše ekonomiju, i predsednik zemlje koji u šaci drži sudove, misle na svoje predpristupne zadatke? Posebno Janukovič, od koga se očekuje da podigne tešku ruku sa dobro kontrlisano sudstva, ali i da pre svega dopusti da Julija Timošenko napusti zatvor i ode u Nemačku na lečenje. Dok se to ne dogodi Berlin neće pokloniti veru obećanoj volji Kijeva za reformama.

I dok Janukovič možda premišlja i vaga, Moskva ne propušta da Ukrajinu uvcerljivim gestovima podseća na „dužnost prema istoriji“. Od avgusta, ukrajinski transport robe u Rusiju neočekivano je počeo da nailazi na teškoće u prelasku granice „zbog procedure carinjenja“. Sergej Glazjev, saradnik Kremlja u sektoru integracija izjavio je početkom septembra da bi Rusija čin potpisivanja dokumenta EU od Ukrajine smatrala njenim jednostranim napuštanjem trgovinskog ugovora iz 1997 - i sprečila uživanje povlastica ukrajinske robe, usluga i radne snage u slobodnoj carinskoj zoni zemalja ZND. Međutim, i da prestanak povlastica iz ugovora o saradnji i prijateljstvu ne bi bila i poslednje što Rusija ima da kaže, igra nije gotova, tek počinje. O tome bi imalo šta da kaže „partner EU“ Jermenija koja je u međuvremenu odustala. Moskva je našla način i Jerevanu „uvrnula ruku“.

ASADOV BALKANSKI UZOR

PIŠE: TAMARA KALITERNA

Opis građanskog rata u Siriji do leta 2013. podudara se sa prikazom agresije na Bosnu do leta 1995. Hladnokrvni snajperisti, amputacije bez anestezije, bezobzirno granatiranje, glad, strah i mrak, zahtevi za inostranom oružanom intervencijom, bili su zajednički Bosni pre dve decenije i Siriji 2013. Ratovi, bez obzira da li su napad na suverenu državu, ili borba onih koji pripadaju istoj naciji ili političkom entitetu za prevlast imaju samo jedno lice - nasilje, razaranje društva, ekonomsku destrukciju. Etimološka legenda kazuje da su romanski narodi prisvojili stranu, nemačku reč za „rat“, kako ne bi koristili latinsku „bellum“ jer zvuči kao „bello“ („lepo“).

Onda je 29. septembra objavljen snimak konstitutivne sednice Vojske islama, kada su se 43 jedinice pobunjenika udružile u radikalno krilo. Osim toga, nekoliko dana ranije 13 udruženja sa severa Sirije otkazalo je lojalnost prelaznoj vladi, i objavilo 28. septembra da će funkcionisati po islamskom šerijatu. Novi savez okuplja oko 50.000 boraca i najjači je u širokom spektru Asadovih protivnika. Pobuna protiv Asadovog režima u proleće 2011, bila je građanski pokret. Sve do leta među pobunjeničkim grupama nije bilo mnogo islamista. Posle 31 meseca, profil ratnika je ekstremniji, ideologija fundamentalnija, pomažu ih države iz Persijskog zaliva, a umereni opozicionari ostaju bez zapadne pomoći. Vojska islama je ozbiljan udarac Nacionalnoj koaliciji, predstavnicima civilne opozicije, koji zastupaju Asadove protivnike u svetu. Slobodna sirijska armija, pod zaštitom Zapada je gurnuta u zapećak. Ipak, krajem avgusta je državni sekretar SAD Džon Keri zaključio: „Nema konačnog vojnog rešenja. Rešenje treba da bude političko“. Zamenica generalnog sekretara NATO Kolinda Grabar-Kitarović ponovila je 5. oktobra da se kriza u Siriji mora rešiti političkim sredstvima: „Stav NATO je da mora postojati političko rešenje za ovu krizu. Svaka vojna akcija bila bi vremenski ograničena. Međutim, sama pretinja Siriji je delovala i došlo je do dogovora u Savetu

bezbednosti UN“, objasnila je Grabar-Kitarović za bečki dnevnik Standard.

Sutradan je sirijski predsednik Bašar al Asad odbacio NATO ponudu, jer je za nemački Špigel rekao: „Nemamo izbora osim vere da ćemo pobediti. Nema pregovora sa teroristima“. „Kad razum ne uspe, đavo uskače“, piše Fjodor Dostojevski u romanu jednostavnog naslova: „Zločin i kazna“.

Intervencije NATO u Bosni 1995, i na Kosovu 1999, su okončale ratne avanture Beograda. Ratovođe 1992, i 2013, su dvojica despota koji nisu hteli da ozbiljno pregovaraju – Slobodan Milošević i Bašar al Asad. I Milošević i Asad su menjali ustav. Jedan da bi ostao vlastodržac, drugi da bi to postao. Kao i Milošević i Asad je na poziciji sile. Ni on neće ustuknuti osim pred silom. Sve dok Asad veruje, kao što je Milošević verovao da će popraviti svoj položaj tokom sukoba, ili da može rešiti sukob u svoju korist, naredivaće ubijanja, bez obzira na cenu. Ako želi politički izlaz, svet treba da ga ubedi u suprotno. Izreka, da političari i oficiri teže da po drugi put vojuju “poslednji rat” važi i ovde. Kao i u Bosni, rešenje je moguće kad se SAD i Rusija dogovore. Američko-ruska antanta će za Siriju značiti diplomatski izlaz iz konflikta.

Spoljnopolitički ambijent za Bosnu i Siriju je gotovo simetričan: nadugačko i naširoko se raspravlja o vrlinama i manama embarga na isporuke oružja. Mirovni planovi nisu uspeali, jer Zapad nije bio voljan da ih primeni. Računalo se, kao i sad kad je reč o Siriji, da su troškovi apstinencije manji od eventualnih izdataka za intervenciju.

Razlika je u ekonomskom okruženju: u vreme “humanitarnih intervencija” u Bosni i na Kosovu evropska i američka privreda su bile u ekspanziji, ubeđene u superiornost zapadnih demokratija u unipolarnom momentu nakon pada sovjetskog carstva. Sada su evropske političke elite zaokupljene održanjem svoje ekonomske i političke unije, a SAD se bore sa deficitom i recesijom.

Dejtonski sporazum, kojim je okončan bosanski rat 1995, je uspeo jer su se Milošević i bosanski Srbi našli usred nove stvarnosti; Hrvatska i BiH su teritorijalno napredovale, a NATO operacija je pokazala da je Zapad počeo ozbiljno da shvata tragediju Bosne.

Prema dokumentu “Dejtonski istorijski projekt” iz juna 1996, a koji je obelodanjen krajem septembra ove godine, američki diplomata Ričard Holbruk, sa nadimkom „buldožer“ se priseća avgusta i

septembra 1995. godine, kada su bosanski Srbi, kako ističe, bili na ivici poraza: „Razmišljalo se da li da se ostane pri planu Kontakt grupe o podeli BiH u srazmeri 49 odsto za Srbe i 51 odsto za Federaciju BiH, ili da se napusti dvoentitetski koncept BiH i ohrabre Bošnjaci i Hrvati da pobeđu u ratu. Doneli smo odluku da ostanemo pri planu Kontakt grupe. Tek kad su Hrvati došli na 20 kilometara od Banjaluke, Amerikanci su odlučili da zaustave ofanzivu“, zapisao je Holbruk.

NATO bombardovanje Republike Srpske (kodna imena „Namerna sila“ i „Mrtvo oko“) su od 30. avgusta do 20. septembra 1995, predvodile SAD. Povod za bombardovanje bilo je drugo granatiranje sarajevske pijace Markale 28. avgusta kada je pet granata ubilo 37 civila u „zaštićenoj zoni“ UN. Bilo je to 50 dana nakon masakra u Srebrenici, takođe „zaštićenoj zoni“ UN. Mirovnjaci UN u enklavi nisu imali mandat da uzvrate.

Oko 400 NATO aviona je pogodilo 97 odsto planiranih ciljeva. Vojska RS je bila primorana da prekinu opsadu Sarajeva, odvušla je teško naoružanje iz zone oko grada gde je potpisala da ga biti neće, a „zaštićene zone“ UN su postale bezbedne. Za Srebrenicu je bilo uzalud.

U sinhronoj operaciji „Maestral“ Hrvatske vojske, Hrvatskog vijeća obrane i Armije BiH u zapadnoj BiH tokom sedam dana septembra 1995, oslobođeno je područje koje je 1992, zauzela Republika Srpska, široko 100 i duboko 25 kilometara. Pre toga su hrvatski Srbi poraženi u „Oluji“. Međunarodna zajednica se nije protivila ovoj ofanzivi, verujući da će se tako bosanskohercegovački Srbi prisiliti da bez postavljanja uslova sednu za pregovarački sto.

Bombarderi nad RS su ubedili Beograd da pošalje delegaciju u Dejton i u novembru 1995, pristane da dovede 60.000 NATO vojnika u Bosnu koji će čuvati Dejtonski mir. Milošević je to proglašio pobedom. “Još jedna ovakva pobeda i propali smo”, rekao je Pir, kralj Epira koji je nakon dve pobeđe nad Rimljanima bio prisiljen da napusti Italiju. Sada je u Bosni ostalo 600 vojnika iz 18 članica EU, Albanije, Čilea, Makedonije, Švajcarske i Turske. Slično se desilo na Kosovu.

Agresija na Bosnu je pokazala koliko je teško zadržati zajednički identitet i prevladati strah svih etničkih grupa kad se raspadne jedinstvena država. Mir u Dejtonu je sačuvao državu BiH i ubedio neprijatelje da dele vlast. Međutim, intervencija nije obnovila međuetničku toleranciju i prilagođavanje. Na terenu je okamenila etničko neprijateljstvo.

U Klintonovom predsedničkom centru u državi Arkanzas na simpozijumu 1. oktobra povodom objavljivanja do tada tajnih dokumenata Centralne obavještajne agencije o američkom angažovanju u ratu u Bosni i Hercegovini, Klinton, koji je bio predsednik SAD tokom bosanskog rata se prisetio da se u „Bosni nije radilo o vekovnoj mržnji, nego o gomili političara gladnih moći koji su se hranili strahove jednih od drugih“.

Sarajlije, predratno i ratno tolerantno, multikonfesionalno društvo su uverili Evropu da je Bosna i evropsko pitanje. Intervenisalo se oružano 1995, i zato što je svetsko javno mnjenje prihvatilo da se u Bosni brane univerzalne i evropske vrednosti. Srebrenica i granate po pijačnim tezgama su bile okidač međunarodne oružane intervencije, ali je njena emotivna podloga bila slika Sarajlija pod opsadom kako ginu čekajući u redovima za vodu. Sirijska opozicija nije uspela da svoju borbu protiv Asada predstavi kao bitku za univerzalne vrednosti.

U gradu pod opsadom u junu 1994. godine, u ruševinama Vijećnice bio je koncert Sarajevske filharmonije. Dirigovao je Zubin Mehta. Izveden je Mocartov Rekvijem. „Možda ćemo nekog uveriti da zaustavi ovo ludilo. Možda ćemo doći jednog dana da izvedemo Malerovu simfoniju Uskrснуće“, rekao je Mehta među ruševinama. „Nisam mogla da spavam dva dana. Koncert mi je životu vratio smisao“, rekla je Hidajeta Tanković, čelistica Filharmonije, čiji je violončelo pogodio geler na Dobrinji.

U Siriji je među civilima polovina poginulih. U Bosni su trećina ubijenih civili, od toga su dve trećine bili Bošnjaci. U četiri toma Bosanske knjige mrtvih je identificirano 95.940 građana BiH koji su ubijeni ili su nestali od 1992, do 1995. U Siriji je za 30 meseci rata ubijeno 110.000 ljudi. Iz Sirije je izbeglo deset odsto stanovništva, iz Bosne 2,2 miliona ljudi što je UNCHR procenio „najvećim“ izbeglištvom

u Evropi nakon Drugog svetskog rata. To je polovina predratnog stanovništva Bosne. Zamalo da su UNHCR demantovale kosovske izbeglice kojih je za manje od tri meseca 1999, bilo 800.000.

Molbe, sankcije, embargo, podrška opoziciji, diplomatska ofanziva i posredovanje nisu uspele ni u Bosni ni na Kosovu već kaznene ekspedicije, uključivo NATO bombardovanje SRJ. Istu sudbinu Asad bira vlastitoj zemlji. Do NATO intervencije u Bosni su bile stotine velikih zločina. Samo u Prijedoru je ubijeno ili nestalo 5209 građana. Trebalo je pet i više godina od 100 rezolucija Saveta bezbednosti da se bosanski rat okonča. Mirnodopska sredstva ne uspevaju ni u Siriji. Isključenje Sirije iz Arapske lige, a SRJ iz UN, ostavilo je obe zemlje ravnodušnim. Pravo da se na silu odgovori silom stečeno je tek kad su tv kamere zabeležile kako se bosanski i kosovski civili nekažnjeno ubijaju. „Problemi iz pakla“, opisao je bivši američki državni sekretar Voren Kristofer bosanski rat.

Stanovnik „globalnog sela“, američki predsednik Barak Obama je tek 31. avgusta u ružičnjaku Bele kuće, deset dana nakon napada hemijskim oružjem u predgrađu Damaska, objavio da se vlada Sirije ruga Konvenciji o zabrani hemijskog oružja koju je potpisalo 188 država sveta. Prema procenama stručnjaka, Sirija ima više od 1000 tona hemijskog oružja, od čega 300 tona otrovnih gasova iperita i sarina, a sve to je uskladišteno na 45 mesta.

Dan ranije je Keri otkrio da je Damask nekoliko puta 2013, koristio hemijsko oružje: „Najmanje 1429 Sirijaca ubijeno je 21. avgusta, među njima najmanje 426 dece. Žrtve su bili i oni koji su prvi pokušali da im pomognu - medicinsko osoblje. Videli smo kako se bore za vazduh, užasnuti što im je život u opasnosti“.

Posle genocida u XX veku međunarodna politika i međunarodno pravo su se složili da u slučajevima ekstremnih zločina treba preduzeti međunarodnu vojnu akciju koja će na silu uzvratiti silom. Generalna skupština UN je tek u ovom milenijumu usvojila princip „odgovornost da se zaštiti (R2P)“ koji ograničava tradicionalni pojam nacionalnog suvereniteta. Istovremeno degradira pojam „patriotizma“ u čije su ime učinjeni mnogi veliki zločini u balkanskim ratovima devedesetih godina prošlog veka.

SAKUPLJAČ PAMETNOG, RADNOG I PLEMENITOG

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

Duga i teška bolest odavno je iz života izvukla Andreja Mitrovića. Niko se sa tim nije pomirio, i tek je njegova smrt ovog leta ugasila poslednji tračak nade. Pred saradnicima, učenicima i prijateljima pojavila se definitivno praznina. Toliko se piše o Andreju ovih dana. Tako je malo prigodnog, a tako mnogo sadržaja koji su svojom različitošću već formirali sliku naučnika, pedagoga i humaniste. Toga dana na Novom bežanijskom groblju razmišljala sam o tome da sam ja, a ko ne među svim tim silnim ljudima koji su došli da se sa njim oproste, među kolegama svakako najduže poznavala Andreja.

Oboje smo Kragujevčani. Moji roditelji su bili u prijateljskim odnosima sa njegovom majkom, učiteljicom Olgom Mitrović, koja je 1945. godine ostala sama sa malom decom. Andrej je bio četiri godine mlađi od mene, ali su naše dve generacije imale iste profesore. Među njima je za nas oboje najznačajnija bila profesorka matematike, Katarina Janićijević, koja nas je moralno obeležila. Potom su neki ljudi sa kojima sam u mladosti drugovala ušli u Andrejev život. Milan Vukos se angažovao da Andrej dobije studentsku stipendiju bez koje ne bi mogao da studira. A Vukoje Bulatović je Andreju, iako ga nije poznao u svom stanu ustupio devojačku sobu, u kojoj je on ostao do završetka studija.

Posle završetka i mojih i njegovih studija, moja veza sa Andrejem bile su njegove knjige, a njegova sa mnom - moj javni rad. Posle mog dolaska u Institut za istoriju radničkog pokreta Srbije 1975. godine, sada Institut za noviju istoriju Srbije, naše su veze postale vrlo intenzivne. U Institutu su svi poznavali Andreja: jedni su sa njim studirali, drugi su bili njegovi studenti. Često smo se i porodično družili: učetvoro ili sa zajedničkim prijateljima. Osamdesetih godina smo znali da u raspravama ostanemo do duboko u noć.

Ponekad smo vodili razgovore utroje sa nekim ko je želeo da sa nama proveri svoje odluke. Tako je bilo sa profesorom Ivanom Đurićem. On se kolebao da li da se politički angažuje. Ja ga nisam odgovarala, a Andrej je vapio: „Kao otac te molim, ne idi van struke“. Vest o smrti Ivana Đurića, koji je izgnan i od tadašnje vlasti i od tadašnje opozicije i umro u Parizu, Andrej je primio pre početka časa. Studentima je rekao: „Umro je profesor Ivan Đurić. Stvorena je jedna velika rupa“. To je ponovio i na komemoraciji na kojoj smo zajedno govorili.

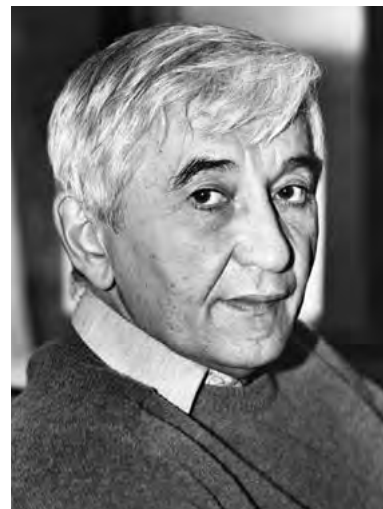
Bilo je mnogo smrti nama bliskih ljudi i smrti koje su duboko doticale nama bliske ljude. Na predavanju njegove supruge, istoričarke Ljubinke

Trgovčević o Jovanu Cvijiću na Kolarčevom univerzitetu sedeli smo zajedno. Video je da primećujem Ljubinkinu napetost i dekoncentrisanost i tiho mi objasnio razlog: „Danas je u saobraćajnoj nesreći poginula ćerka Ivana Stambolića, Bojana“.

Andrej nije imao nedoumica o tome šta Srbiju čeka. Sa Osme sednice CK SK Srbije, Ljubinka, koja je tada bila član Predsedništva Republike Srbije, odjurila je na časak kući. Zatekla je Andreja pred televizorom: gledao je snimak sednice i plakao. Za Andreja je glavno pitanje bilo šta on u situaciji, kako je razume može da uradi i to: isključivo kao istoričar.

Andrej je bio veliki radnik: uvek i svuda. Ako je iko potvrdio reči Isidore Sekulić da je predanost radu sama po sebi dar, potvrdio je on. Treba pogledati njegovu Bibliografiju u Godišnjaku SANU kad je biran za njenog dipisnog člana: ne samo obim i bogatstvo tematike već i žanrovska raznolikost. Negde uoči rata devedesetih godina, držao je u mom Institutu predavanje o „totalnoj“ istoriji. Imao je tek nešto preko pedeset godina, a rekao je da zna da više nema vremena da napiše takvu istoriju Srbije. Bio je svestan kakav je to poduhvat za istoričara. Ali, uspeo je nešto drugo: uspostavio je naučni život „u totalu“: okrugli stolovi, Udruženje istoričara za društvenu istoriju, časopis *Godišnjak za društvenu istoriju*, veze sa inostranim istoričarima. Telefonirao mi je kada je nemački istoričar Hepken u jednom tamošnjem istorijskom časopisu, u vreme kad se u srpskoj historiografiji urušavalo sve što je bilo dostignuto, za časopise *Godišnjak za društvenu istoriju* i *Tokovi istorije* napisao: „To je Evropa tamo“.

Ponekad mi se činilo, i ne samo meni, da apsolutizacijom struke ide u krajnost. Ali, odavno već znam da je to za Andreja bio način da ostane svoj. Političke razlike nije smatrao smetnjom za saradnju. On nije podnosio politizaciju struke, a naročito „upad“ diletanata u nju. Prvi je nazvao paraistoriografijom onu silnu produkciju koja je osamdesetih godina hranila ne

samo mase na mitinzima „antibirokratske revolucije“ već i državnu politiku.

Glavna Andrejeva ambicija bila je da bude veliki profesor. Po uzoru, govorio je, na profesora Ivana Božića. I uspeo je. On je voleo svoje studente ali nije bio sentimentaln. Iz njegovog prirodnog autoriteta proizlazila je i distanca. On bi svoje studente, po završetku studija, bukvalno uzimao za ruku i vodio od jedne do druge naučne ustanove da im nađe zaposlenje, lukavo unapređujući i same te ustanove. Ali je bio vrlo izbirljiv kad su u pitanju njegovi saradnici. Citirao je profesora Vasu Čubrilovića: „Dobro pazi koga biraš za asistenta. Ako promašiš, posle možeš samo da ga ubiješ“. Nije pred studentima mistifikovao zanat istoričara, ali je od njih puno tražio. Na jednoj konsultaciji o njenom doktoratu upitao je Dubravku Stojanović: „Kako spavaš?“ „Odlično“, odgovorila je ona, a on joj uzvratilo: „Ništa te ne muči, ne radiš dovoljno“.

Sam je bio veoma disciplinovan iako je izgledalo da živi krajnje opuštano. Bio je strastan pušač ali je, posle infarkta odmah prestao da puši, da bi mogao da radi. On, koji je u kabinetu provodio ne samo dane nego i noći počeo je besomučno da šeta.

Čovek ima ili nema načela i u životu i u struci. Kod Andreja ni u čemu nije bilo *kamaraderije*. Strogo je delio privatno i profesionalno. Bez svoga stana, Ljubinka i on su živeli u stanu koji im je ustupio publicista Slobodan Nešović. Kad je trebalo da recenzira neku Nešovićevu knjigu, Andrej je rekao: „Ne mogu. Kao protivuslugu mogu da ponudim stan, a ne recenziju“. Niko od njega nije tražio da bude popustljiv, ali on nije hteo da dopusti da se tako protumači.

Poslednji put sam sa Andrejem razgovarala uoči njegovog odlaska u lečilište koje neće napustiti do smrti. Pozvao me je telefonom. Povod je bila knjiga Olivere Milosavljević *Činjenice i tumačenja. Dva razgovora s Latinom Perović*, u kojoj sam govorila i o njemu. Bio je savršeno lucidan. Pre nego što ćemo se oprostiti, začutili smo za trenutak: oboje smo bili jako potreseni.

Nije Andreju bilo lako: izazivao je i otvorenu i pritajenu zavist. Posle promocije *Planirane revolucije*, u kojoj je učestvovao, išli smo da negde sednemo. Sasvim usput je rekao: „To je dobra knjiga, imaćeš problema“. Nismo to „produbljivali“. Ali, nije uvek bilo lako ni sa Andrejem. I dok nisam shvatila da su neki njegovi postupci znaci bolesti, nikada nisam posumnjala u Andrejeve namere. Uvek sam razmislila i veoma često zaključila da je on, sa svog stanovišta u pravu.

Ima ljudi koji u svojoj ličnosti saberu sve ono što je pametno, radno i plemenito, a rasuto u narodu. Uz neko licinu takvih ljudi, koje sam imala sreću da poznajem, od njih učim, poštujem ih i volim, u moje trajno sećanje ulazi i Andrej Mitrović.

Amfilohije Radović, pukovnik u mantiji

PIŠE: ZORAN JANIĆ

Jedna zaboravljena novinska vest

U vreme novogodišnjih praznika 2003. godine list *Nacional* je doneo vest pod naslovom „Koštunica razmišlja o povlačenju iz politike“. Tu se navodi da je predsednik SRJ toliko „razočaran političkom situacijom“ da „planira da se vrati nauci“, pa se u tu svrhu sastao sa akademikom Matijom Bečkovićem i mitropolitom Amfilohijem kako bi sa njima javno podelio svoju razočaranost razvojem političke situacije u Srbiji i SRJ i najavio skori odlazak iz političkog života, zatraživši pritom od visokog crkvenog oca blagoslov za tu više nego tešku odluku. Akademik i sveštenik su ga saslušali, no, nisu pokazali spremnost da ga podrže u njegovoj nameri. Naprotiv, i od pesnika i od duhovnika dobio je isti savet – kako „ne sme gubiti veru i nadu, već se mora suočiti s problemima, bez obzira kakvi oni bili“. Kako dalje stoji u navedenom članku, i „dvojica biznismena koji su mnogo pomagali rad DSS najotvorenije su upozorili Koštunicu da se ‘za ovo nisu borili’. Oni zahtevaju da Koštunica ostane na čelu stranke i da učini sve kako bi sledeće predsedničke ili parlamentarne izbore DSS dočekala spremno.“¹

Pomenuta vest objavljena je 10. januara 2003. Ravno dva meseca nakon toga, aktuelni premijer Đinđić bio je ubijen u martovskom atentatu, a Koštunica i njegovi savetodavci, pokazalo se, dočekaće sledeći izborni period uistinu veoma spremni.

SPC kao jedan od važnijih pipaka „Hobotnice“

U onu strukturu paralelne moći koju u okvirima ovog feljtona nazivamo „Hobotnicom“, kao jedan od važnijih pipaka, ulaze i najviši dostojanstvenici Srpske pravoslavne crkve (SPC), od kojih se svojim delovanjem i javnim istupima naročito ističe vladika Amfilohije, „pukovnik u mantiji“, kako ga je, gostujući u „Insajderu“, nazvao Vladimir Popović: „On upravlja crkvom, on ima najviši čin među vladikama. Pošto je SPC pre desetak godina postala jedna paramilitantna organizacija kojom upravljaju ziloti koji su u

¹ *Nacional*, 10. januar 2003.

međuvremenu kroz ove ratne godine postali oficiri SPC, on ima najviši čin - to je čin pukovnika."¹

Na sahrani ubijenog premijera pojavila se i delegacija Demokratske stranke Srbije, predvođena Koštunicom, mada iz nekog razloga od svih prisutnih oni jedini nisu izjavili saučešće Đinđićevoj porodici. Sam Amfilohije održao je nenajavljeni govor nad odrom, uprkos izričitoj želji premijerove porodice da se nikakvi govori ne drže, iskoristivši priliku da se u pravom kozanostrijanskom maniru naruga ubijenom predsedniku s kojim nije delio iste političke poglede: „Zoran Đinđić, koga ispraćamo danas iz ovoga svetog hrama na večni počinak, biće zapamćen prvenstveno po tome što je, u momentu najdubljeg poniženja svoga naroda, na obrenovićevski način, ispružio ruku bratskoga mira i pomirenja Evropi i svetu". Drugim rečima, hoće se reći, izdao je srpske nacionalne interese pruživši ruku pomirenja („u momentu najdubljeg poniženja svoga naroda „) i prihvativši time međunarodni sistem pravde, oličen u Haškom tribunalu. Dalje se u besedi pravi još jedna paralela, u kojoj se kaže da je i „Karađorđeva glava takođe posečena kumovskom i bratskom rukom", što je direktna aluzija na to da je pokojni predsednik dobio zapravo što je i tražio. Pri tom Amfilohije, u svojoj ciničnoj neiskrenosti, ne mari što mora ovde da pravi logičku vratolomiju: obrenovićevski ispružena ruka je ista ona od koje je potekla naredba da se Karađorđu odrubi glava s ramena.

Jasne su i nesumnjive koristi koje je SPC dobila Đinđićevim ubistvom; u novonastaloj političkoj konjunkturi, vrlo brzo je, zalaganjem vlade na čijem čelu se našao doskorašnji gubitnik Vojislav Koštunica, uspostavljen takozvani "simfonijski" odnos države Srbije i SPC (u pitanju je odnos kakav je bio tipičan za Kraljevinu Srbiju, gde je SPC bila državna religija, a sem nje, kao prve među jednaka i ekskluzivno vodeće, država je priznavala još sedam tradicionalnih verskih zajednica). Upravo je Koštunica pokrenuo Inicijativu za redefinisavanje odnosa crkve i države, i to u susretima sa patrijarhom Pavlom.² Program uvođenja veronauke u školama se od tada uveliko sprovodi, a zajedno s tim uvodi se i institucija vojnog sveštenstva u Vojsci Srbije. SPC dakle u to vreme, nakon atentata na premijera Zorana Đinđića 2003. godine, dobija mnogo veći društveni uticaj i čvršću institucionalnu podršku.

1 Insajder, sezona 2005.

2 Pravoslavlju br. 815, mart 2001.

Fašizacija Crkve i države

Desekularizacija države je na primeru Srbije imala sve elemente ubrzane fašizacije društva koja se odvijala u periodu posle smrti Josipa Broza Tita, stojeći isprva u znaku nacionalšovinizma i klerikalizma (dok su trajale pripreme za ratove), a kasnije u znaku otvorenog fašizma koji će u sebi uključivati masovne zločine, logore i genocid. SPC je, nakon 50 godina tavorjenja u zapečku SFRJ, gde je bila pod stalnom paskom službi bezbednosti, napustila najzad mrak bogomolja i izašla na svetlost dana, a tamo, u javnom prostoru, na otvorenom dočekale su je obezglavljene mase i njihove vođe, koje su propustile priliku da demokratizuju društvo i uključe ga u evropske i svetske tokove. Brak iz računa između sveštenika i njihovih dojučerašnjih tamničara komunista, kao što znamo, išao je na obostranu korist i težio istim ratnim ciljevima, sadržanim u dobro poznatoj krilatici „Velike Srbije" - neostvarenom snu nacionalista svih boja i opredeljenja. Prelazak jednog društva u totalitarizam, kako primećuje francuski politički filozof Rejmon Aron, nikad nije postepen i slučajan, već se vrši „svesnom odlukom vladajućeg režima da postojeći poredak stvari transformiše putem neke ideologije". Isti je slučaj bio i ovde: onaj slobodni, plutajući, najsiroviji vid nacionalizma koji su raspirivale političke elite trebalo je popuniti nekakvim sadržajem, dati mu konkretan oblik - po mogućstvu, *oblik ideologije* i taj je zadatak pripao Crkvi.

Jednom kad se neki budući nepristrasni istraživač bude poduhvatio pisanja istorije Srbije u poslednjim decenijama XX veka, nužno će se uhvatiti u koštac - budući da se istorija, kao takva, nikad ne ponavlja - s nemalim poteškoćama vezanim za objašnjenje specifičnih crta srbijanskog fašizma, nastalog iz braka (ili mezalijanse) porte i politike. Prelomni događaj u toj „sakralizaciji politike" (izraz savremenog teoretičara fašizma Emilia Đentilea) predstavljala je, svakaako, proslava 600-godišnjice Kosovskog boja, održana na Gazimestanu, na Vidovdan 1989. godine. Tada su politika i religija, u lascivnom jedinstvu, u obliku kolektivne liturgije uznele na tron novog Dučea, Slobodana Miloševića, pred hiljadama i hiljadama zasenjenih podanika (budući vladalac srpskih masa tada se, doslovno, helikopterom spustio s neba označivši tim pompeznim, estetski dramatisovanim performansom početak svoje

neprikosnovene vladavine, da bi nekih desetak godina kasnije, u nekoj vrsti negativnog uzašašća, Milošević tim istim helikopterom odleteo u Hag, na svoju poslednju destinaciju].

A kao glavnu specifičnost srbijanske varijante fašizma valja izdvojiti, pre svega, to što njegov poziv na preobražaj društva ide u obrnutom pravcu od uobičajenog, generičkog pojma fašizma: ona duhovna i antropološka revolucija koja bi trebalo da zahvati sve aspekte društvenog života, uključujući ljude i institucije i njihove sisteme vrednosti, neće više kao dotle isticati sebi ciljeve u nekoj dalekoj budućnosti, već u prošlosti; u ovom konkretnom slučaju, u *svetosavskoj prošlosti*. Svi ostali sastojci fašizma bili su tu: militarizacija masa, kult ličnosti, sveprisutna propaganda, kolektivna indoktrinacija, politički protivnici koji se proglašavaju „unutrašnjim neprijateljem”, organicističko poimanje naroda kao homogenog, jedinstvenog tela što stremlji nekom mističnom jedinstvu nacije, antiindividualizam, diskriminacija i progon na rasnoj i verskoj osnovi, teror i represija...

Srbijanska varijanta fašizma, u najkraćem mogla bi se nazvati pastoralnim snom o povratku zlatnog doba nemanjičkog carstva i njegovih (izmaštanih) vrednosti.

„Svetosavlje” kao politička ideologija starog i novog fašizma

U nastojanju da sačuva vlast, komunistička nomenklatura je krajem osamdesetih, uoči pada Berlinskog zida i krupnih geopolitičkih promena u zemljama istočne sfere, ušla u savez sa Crkvom, preuzevši od nje najvažnije principe „svetosavskog učenja”, kao osnovu nove ideologije „ugroženog srpstva koje valja braniti”. Iza pomenutog učenja stoji misao uglavnom dvojice teologa, rođenih krajem XIX veka a čije delovanje pada u prvu polovinu XX veka, Nikolaja Velimirovića i Justina Popovića. Svetosavlje, po rečima Nikolaja Velimirovića, nije ništa drugo do „Pravoslavno Hrišćanstvo srpskog stila i iskustva”,³ što i jeste najbolja definicija: univerzalna Hristova reč ovde je reinterpretirana kroz usta jednog zasebnog, lokalnog sveca, na primitivno plemenski način, po meri zaostalosti same sredine iz koje nosilac te reinterpretacije potiče.

Na poznatom predavanju održanom 1935, na Kolarčevom narodnom univerzitetu pod naslovom

3 U uvodu Justinove knjige *Svetosavlje kao filozofija života*.

Nacionalizam Svetog Save, Velimirović će svom slušaateljstvu, u sažetom vidu, predstaviti osnove te nove nacionalne ideologije zasnovane na „jevanđeoskom nacionalizmu”, kako veli. Po njemu, sveti Sava je ne samo tvorac srpske narodne crkve nego i „tvorac svekolikog nacionalizma srpskog”; taj i takav svetosavski nacionalizam je „organski, jevanđeoski, širokogrud, ali i najstariji evropski nacionalizam”. Crkva i država su „jedan jedinstven i nerazdeljiv organizam narodni”. A bitan deo tog predavanja koji se danas prećutkuje, bio je posvećen veličanju Adolfa Hitlera kao ostvarenog ideala novog svetosavskog čoveka:

„Ipak se mora odati poštovanje sadašnjem nemačkom Vođi, koji je kao prost zanatlija i čovek iz naroda uvideo da je nacionalizam bez vere jedna anolmalija, jedan hladan i nesiguran mehanizam. I evo u XX veku on je došao na ideju Svetoga Save, i kao laik poduzeo je u svome narodu onaj najvažniji posao, koji priliči jedino svetitelju, geniju i heroju. A nama je taj posao svršio Sveti Sava, prvi među svetiteljima, prvi među genijima i prvi među herojima u nasoj istoriji.

Svršio ga je savršeno, svršio ga je bez borbe i bez krvi, i svršio ga je ne juče ili prekjuče nego pre 700 godina. Otuda je nacionalizam srpski, kao stvarnost, najstariji u Evropi”.⁴

Tromost i inertnost crkve istočne denominacije, antievropejstvo i antizapadnjaštvo, filetizam i rasizam ogledaju se i u ekleziološkim postavkama Velimirovićevog učenika oca Justina Popovića, koji stavlja svetosavlje iznad celokupne zapadnjačke filozofije: „Kome ćemo ići, evropskom čoveku ili svetosavskom bogočoveku?”⁵ pita se retorički on.

Princip sabornosti, tesna veza između crkve i države, organicističko shvatanje naroda čiji je stožer okupljanja upravo crkva, antisemitizam, sve je to, prirodno u vreme Drugog svetskog rata odvelo ovu ideologiju u ruke domaćeg kvislinga Dimitrija Ljotića i njegovih sledbenika. U kulturnom krugu, svetosavlje vrši veliki uticaj na Miloša Crnjanskog: u njegovim *Idejama*, časopisu koji je pod njegovim uredništvom izlazio u periodu između 1934-36, objavljivani su i tekstovi Justina Popovića.

Amfilohije kao eksponent militantnog jezgra SPC

4 Nikolaj Velimirović „Nacionalizam Svetoga Save”, u: Nikolaj Velimirović *San o Slovenskoj Religiji: Odabrane misli i besede*, Slobodna Knjiga-izdanja Vladimira Maksimovića, Beograd 1996 (str. 36).

5 Dogmatika.

Izlazak Crkve u javni proctor, što se desio početkom osamdesetih godina, započeo je prvo sa iskopavanjima kostiju žrtava iz Drugog svetskog rata, bačenih po jamama i vrtačama, a nastavio se kasnije sve otvorenijim političkim delovanjem i uplitanjem crkvenih velikodostojnika u državne poslove. Kako se u to vreme aktuelizuje i problem Kosova, Crkva ne ostaje po strani ni od tih gorućih nacionalnih problema. U aprilu 1982, sveštenstvo izdaje apel, upućen Svetom arhijerejskom saboru i najvišim državnim organima Srbije i federacije, u kojem crkveni oci izražavaju zabrinutost zbog „dešavanja na Kosmetu”; taj gest Crkve, dalje se u tekstu kaže, valja shvatiti kao „dizanje glasa u zaštitu duhovnog i biološkog bića srpskog naroda na Kosovu i Metohiji”. Među potpisnicima apela bio je i Amfilohije Radović.

Pitanje Kosova bilo je katalizator koji će pokrenuti pregrupisanje snaga unutar same Crkve. Na vanrednom Saboru 1990. godine, arhijereji pristupaju izboru novog patrijarha Pavla, iako je stari patrijarh German u to vreme još uvek bio živ (opravdanje su našli u činjenici da je stari patrijarh toliko bolestan da nije u stanju više da obavlja svoje dužnosti; uz to su nailazila i teška vremena koja je Crkva morala spremno da dočeka). Amfilohije je tada ustoličen na mesto mitropolita crnogorsko-primorskog, uzdigavši se za stepenik više na lestvici crkvene hijerarhije. Na ovom zasedanju Svetog arhijerejskog sabora ponovo je zatraženo „od nadležnih državnih organa da se omogući vađenje iz jama u toku rata pobijenih i njihovo dostojanstveno sahranjivanje pri hramovima i drugim za to pogodnim mestima”.

Crkva, SANU i generalski kor, svako za sebe, i zajedno u to vreme iscrtavaju granice buduće Velike Srbije na čije krajnje kote je, u njihovo ime, Milošević sa vojskom i dobrovoljcima trijumfalno trebalo da izađe nakon rasparčavanja SFRJ. (Pojam „Velike Srbije” je zapravo svetosavski pojam, korišćen svojevremeno u spisima Nikolaja Velimirovića kao oznaka dvaju uzajamno suprotstavljenih, a ipak povezanih carstava, onog zemaljskog i nebeskog: „Ah ta Velika Nebeska Srbija! Ona predstavlja već odavno ostvareni ideal Velike Srbije!”, kliče sa zanosom Velimirović. Pojam je revitalizovan i ponovo ušao u upotrebu prilikom priprema za proslavu 600-godišnjice Kosovskog boja, kada je tadašnji vladika šabačko-valjevski Jovan Velimirović izdao poslanicu gde se pominje termin „nebeska Srbija”,

sada već u kontekstu ustaških žrtava.)¹ Akademici su u martu 1991, osnovali nekakvu fantomsku organizaciju nazvanu „Srpski nacionalni savet”, isprva zamišljenu kao „vrhovnu nacionalnu instituciju koja će zastupati interese svih Srba bez obzira na to gde žive”, no koja se ugasila nakon samo tri meseca. U septembru iste godine, iz novog pokušaja osnovali su Srpski sabor (SS), koji, mada zamišljen kao „udruženje nezavisnih naučnika, pisaca, umetnika i intelektualaca za unapređenje i zaštitu srpskih narodnih interesa”, takođe nije bio dugog veka. Svejedno će uspeti da obavi jedan značajan projektantski posao - izradiće etničke karte koje su iscrtavale granice buduće srpske države i predaće ih Kongresu srpskih intelektualaca, održanom u Sarajevu nedelju dana pred početak sukoba u BiH.

Amfilohije, čije ime u prevodu sa grčkog znači „dva voda vojske”, šalje u to vreme upozorenje Makedoncima o teritorijalnim pretenzijama Srbije u pogledu njihove države: „Ne treba gubiti iz vida, recimo, da je Makedonija i u balkanskim ratovima i u Prvom svetskom ratu dobila svoju slobodu na kostima srpskih ratnika. Kad kažem srpskih onda mislim da ih je bilo i iz Crne Gore, a naročito iz Srbije. Makedonija je posijana kostima srpskim ... Stoga pitanje Makedonije neće moći biti olako riješeno”.

Kao ljubitelj krupnih reči, mitropolit će na početku ratnih sukoba poručivati srpskom narodu da je njegova „sudbina da nosi krst na ovom vatrenom razmeđu različitih svetova”, te je „zato srpski narod božanski narod”. Pri obilasku dubrovačkog ratišta, uz gusle će podizati borbeni duh vojnika i rezervista što su opsedali zidine, evangelsitički ih bodreći na razaranje starog grada. Njegovom srcu posebno je bila prirasla Republika Srpska („najdivnija srpska zemlja, svjetionik i Pijemont cjelokupnog srpstva”) i njeni čelnici, koji su odbacujući Vens-Ovenov plan 1993. godine „čuvali nas i našu dušu... opredijelili su se, kao i car Lazar... za carstvo nebesko”.

Na Badnji dan 6. januara 1992, Amfilohije će pozvati Arkana i pripadnike njegove Srpske

1 „Od kneza Lazara i Kosova Srbi prvenstveno stvaraju NEBESKU SRBIJU, koja je do danas sigurno narasla u najveću nebesku državu. Ako samo uzmemo nevine žrtve ovog poslednjeg rata, milione i milione Srba i Srpkinja, dece i nejači, pobijenih ili mučenih u najstrašnijim mukama ili bacanih u jame i pećine od ustaških zločinaca, onda možemo pojmiti koliko je danas srpsko carstvo na nebesima.”

dobrovoljačke garde u Cetinjski manastir. Nakon što je govor održao Amfilohije, mikrofon je preuzeo Arkan, rekavši: „I Skadar će biti naš. Ako Bog da! Amin”.²

U vreme kad je Tribunal u Hagu proglasio Radovana Karadžića ratnim zločincem (1995), javno mu je poručivao da dođe i skloni se kod njega u Crnu Goru (što je kasnije Karadžić i učinio, skrivajući se jedno vreme po tamošnjim manastirima). Mitropolit Amfilohije će Biljanu Plavšić proglašavati za „kosovku djevojku”, a rat u Bosni bitkom za „slobodu zlatnu i obraz časni čitavog pravoslavlja, za pravdu i dušu čitavoga svijeta, za svetinju bogolikog ljudskog dostojanstva”.

Na samom kraju, pošto su svi ratovi već bili izgubljeni, posetiće uhapšenog Miloševića, koji je u čeliji čekao izručenja u Hag i pokloniće mu Bibliju; u razgovoru s njim reći će mu nešto što će kasnije manje-više slično ponoviti i na Đinđićevom odru – naime, to da su „srpski vladari uvijek morali zalagati glavu, od Jovana Krstitelja, do Karađorđa Petrovića, čiju su glavu odnijeli u Istanbul, punjenu slamom”.³ A, kad je uhapšen njegov prijatelj Radovan Karadžić alias lažni iscelitelj Dabić, mitropolit je održao liturgiju u crkvi Svetog Save, ispovedio i pričestio najtraženijeg ratnog zločinca na planeti. (Po Amfilohijevim rečima, Karadžić „već trideset godina upražnjava molitvu Isusovu: ‘Gospode, Isuse Hriste, Sine Božji, pomiluj me’, i na tom izvornom hrišćanskom molitvenom tihovanju i ispovedanju Hrista, zasniva svoj lični život i svoju lekarsku praksu”).⁴

Preosvećeni mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije stoji na čelu crkvene zajednice u Crnoj Gori iako, kao što je poznato, nikad nije priznavao Crnogorce kao zasebnu naciju, od prvog dana radeći

² Na konstataciju novinara da je Arkanovim plaćenicima dozvolio da na Petrovdan ,91. naoružani uđu u Cetinjski manastir, mitropolit Amfilohije je odgovorio: „Taj šlagvort oko Arkana slušam neprekidno. Prije svega. ko sam ja da spriječim bilo kome da dođe na Cetinje? Cetinjski manastir je otvoren za svakoga, Arkan je Željko Ražnatović iz Rijeke Crnojevića! Koji je Crnogorac dolazio na Cetinje bez oružja?!”

„Oružje se nekada ostavljalo pred ulazom u Manastir...”, prokomentarisao je

novinar. „Crnogorci su ostavljali oružje pred crkvom”, istakao je mitropolit i upitao i sebe i druge: „A ko je spreman danas da razoruža Crnogorca!? Je li to dužnost mitropolita?” (NIN, 17. februar 1995).

³ Hrvatski NACIONAL br. 296 od 19. 7. 2001.

⁴ SPC.YU, 26. jul 2008.

sve što je u njegovoj moći protiv tamošnje Crnogorske pravoslavne crkve.

Umesto zaključka

Kao jezgro inertnosti i nazadnjaštva, nepreusušni izvor retrogradnih tendencija, sva je prilika da će Srpska pravoslavna crkva, kako danas tako i ubuduće, predstavljati generator neiskorenjivog, palingeničnog nacionalizma, kanonski utemeljenog u njenoj varijanti pravoslavlja. Bolešno uverena u to da je upravo njezino tumačenje svetih spisa jedino ispravno, ona sebe doživljava kao ekskluzivnog nosioca Glasa Božije Istine, pa je stoga za nju razumljivo da za sebe zahteva sav duhovni prostor gde god ima njene pastve i njenih crkvenih zdanja. Time se objašnjava zašto je tokom devedesetih godina Crkva uporno stajali na liniji da su Srbi u ratovima u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu branili pravo na život, nacionalni i verski identitet. Njen savez sa Miloševićem bio je čvrst i neraskidiv od prvog dana, sve dok je Crkva bila zadovoljna ratnim učinkom neprikosnovenog srpskog vođa. Tek kad je Milošević počeo da ređa poraze, Crkva je rešila da podigne svoj glas i ogradi se od njega. Eksplicitnu javnu optužbu da je ratni vođa „izdao srpske nacionalne interese” iznet je tek posle egzodusa kosovskih Srba. U junu 1999, SPC je zatražila njegovu ostavku i to je bio i faktički kraj savezništva. Srpski narod nosio je krajem osamdesetih i početkom devedesetih, jedne pored drugih uramljene svetačke slike i transparente sa likom Miloševića, da bi zatim, nekih deset godina kasnije, SPC doživela poraz ništa manji nego sam Milošević.

KIKINDA: JESEN PRELETAČA

PIŠE: G. PERUNOVIĆ FIJAT

*Kad dođeš u Kikindu iz toplih krajeva,
iz letnje obuće uletiš pravo u čizme
i to gumene, pošto pada kiša
i neki deblji duks.
Neće ti trebati bicikl nego čamac
i mnogo drva za peć.
(stihovi kikindske pesnikinje)*

Samo jedan glas – jedan jedini – delio je kikindske naprednjake od prepakivanja tog 13. septembra 2013. godine, a bio je petak, onaj „crni petak” iz poslovice za vlast izabranu na izborima. I naprednjaci su taj glas obezbedili. SPS im je prišla, DSS je već bila tu, a najavljivali su i da će im odmah prići i SVM koji je do tada uglavnom ostajao na mudroj distanci. Jedinog odbornika Jedinstvene Srbije (JS), Marinka Tomića zvanog „Crni Mare” takođe su preveli u svoje redove, iako se do same sednice Tomić izjašnjavao da je za demokrate, kako bi konačno, kad je sednica počela, priznao da mu je centrala stranke naredila da priđe novoj vlasti. Ostalo je još da naprednjaci nabave jednog ligaša/ligašicu ili demokratu/demokratkinju. Posle tri neodržane sednice SO Kikinda – neodržane tokom leta zbog nedostatka kvoruma – za naprednjake je potpisao Radoslav Sivčev, odbornik LSV.

Sivčev, radnik Javnog komunalnog preduzeća „6 oktobar” bio je odbornik LSV od 2008. godine i njegov prelazak iznenadio je mnoge, naročito članstvo i rukovodstvo stranke koja se suočila s gubitkom jednog mandata. Za skupštinsku govornicu Sivčev je izlazio retko, ali, pre i posle skupštinskih sednica često je pominjao podatak da su mu nekadašnji radikalski, a sad naprednjački prvaci dr Branislav Blažić i dr Milovan Blažić – bliski rođaci (bila prisutna, pa čula – prim. GPF). Sivčev je bio vrlo nezadovoljan tretmanom u LSV, nije dobio bolje radno mesto niti mu je žena zaposlena, tako da je, u najmanju ruku čudnovato da baš niko od funkcionera kikinskog odbora Lige nije uvažio, uzeo u obzir ili barem primetio mogućnost da jedan nosilac mandata prebегne protivnicima. Kad je dr Milovan

Blažić za skupštinskom govornicom objavio da su „najzad sva braća na istoj strani”, ligaši su dugo bili u šoku, a i demokrate vrlo neraspoložene. Vijorilo se 7. septembra hiljadu vojvođanskih zastava po Kikindi, najviši funkcioneri Lige došli su na svečanu povorku koja je prošla kikindskim ulicama, ali kasno, suviše kasno, naprednjaci su već imali jedan glas više. Sad to nije ni važno; predsednik Opštine postao je Pavle Markov, njegov zamenik – Svetislav Vukmirica, predsednica Skupštine opštine – Aleksandra Majkić, svi iz SNS, kao i troje članova Izvršnog veća, dakle, naprednjaci su preuzeli sve funkcije bitne za opštinu, ostavljajući ponešto svojim partnerima iz SPS, DSS i SVM. Samo nekoliko dana kasnije, u JS je iz DS prešlo dvoje demokratskih odbornika – Gordana Bulatović, donekadavno zamenica predsednice SO Kikinda i Bojan Čolak, sa mandatima, naravno. Marinko Tomić ispočetka nije želeo da primi „preletače”, preteći raspuštanjem pokrajinskog odbora JS, teških reči bilo je na svim stranama i to traje li traje. Još dvoje dojučerašnjih demokratskih odbornika, Milovan Randić i Mirjana Grujić, prešli su u SPS odnoseći mandate, a nekadašnji demokrata Nebojša Tepavac iz ZZS pridružio se SNS. Sad politička scena u Kikindi izgleda ovako: SNS ima većinu od 26 glasova, što svojih, što DSS, SVM, SPS i JS. Liga socijaldemokrata Vojvodine, koja je posle izbora 2012. godine imala 6 mandata, sad ima 5, a demokrate, koje su izbore okončale sa 11 mandata, još se prebrojavaju, jer im odbornici i dalje prelaze na drugu stranu.

„Šta je ovo, glasaš za stranku, stranka pobedi na izborima, formira vlast, a onda odjednom: puj,

pike, ne važi, vlast izgleda sasvim drugačije, drugi ljudi, ne oni za koje smo glasali. Gde je tu izbor na volja građana? Hoće li iko odgovarati zbog ovoga? Pa kog vruga onda uopšte i idemo na izbore, neka se svi sami između sebe izaberu, neka vladaju sto godina, dok nam omladina odlazi u druge zemlje. Zašto lepo ne proglase diktaturu, kad već uništavaju sve što je različito od njih?" komentariše jedan redovni glasač, penzionisani profesor prestižne srednje škole, u svoje vreme odlučni borac protiv režima Slobodana Miloševića, a sada, kako kaže, sve bliži opciji „ne izlazim na izbore”.

„Sve sam mogla da verujem, toliko se pričalo o preletačima, sad se već ne zna ko je gde preleteo a ko nije, ali, da Goca Bulatović ode iz DS, pa to ne bih poverovala nikad! Znam ženu još od devedesetih, bila je takva ubeđena demokratkinja da je nama ostalima *ulivala strah*. I sad, odjednom, posle 16 godina u DS, eno je u drugoj stranci”, kroz plač je posle pričala jedna članica DS. Bilo je tih dana suza i nervnih slomova u izobilju, svi se sećamo šta su radikali radili kad su se svetili posle pada DOS, uništavajući čak i projekte koji bi bili korisni za njih. Većina kikindskih naprednjaka bila je nekada u SRS, koja nema nijedan mandat u lokalnoj vlasti i nije u dobrim odnosima sa SNS, barem za sada tako tvrdi. Navodno je prva sednica nove vlasti morala da bude odložena, jer su pobedničke stranke imale toliko preletača, da su morale ponovo da sređuju svoje spiskove.

Istorija se ponavlja, sve ovo kao da smo već videli, mnogo puta i mnogo više nego što bi bilo dovoljno.

Novouspostavljena vlast odmah je počela da smenjuje i zamenjuje sve opštinske funkcionere, a zatim će postavljati nove direktore osim tamo gde je direktor već iz stranke koja im odgovara. Zatim će, tvrde dobro obavešteni, da se baci na kulturne ustanove te da pročešlja koji programi odgovaraju, a koji ne prolaze strogi test podobnosti. Do tada, rad ustanova kulture je storniran i one ne moga da potroše ni dinar dok se njihovo poslovanje ne proverí. Tako pričaju, a mi verujemo, iako je sve tako - nadrealno.

„Godinu dana nisam bio u Kikindi, radim u Nemačkoj gde su mi i roditelji, a vidim nešto jako čudno u svom rodnom gradu: moji poznanici, moji školski drugovi, rodbina, komšije - kao da su za tu jednu godinu ostarili deset godina. Kao da ovde vreme drugačije teče, kao u nekom naučno-fantastičnom filmu. Dugo sam se opirao odlasku u inostranstvo, pokušavao sam svašta ovde, u nekoliko privatnih biznisa sam se oprobao, odbijajući pozive roditelja da im se pridružim, odlazio sam kod njih samo za praznike kad sam bio mlađi. Sad mogu jedino da žalim što nisam ostao još posle srednje škole, jer, mogao sam i onda da se zaposlim u firmi gde je tata radio. Ali, ne. Ja sam verovao u promene ovde. I još verujem da će promena biti, samo u međuvremenu moram i ja malo da živim, a to neće biti ovde”, poverava Dragan F. (42), jedan od onih koji će u bližoj budućnosti u Kikindu dolaziti samo u goste.

„Smešno je što smo svi dobro poznavali mlade funkcionere DS i LSV, bili su nam drugari, izlazili smo zajedno, samo što se nismo zaklinjali u njih. Mislili smo i govorili 'oni kad dođu na vlast, sve će biti drugačije, oni će pomeriti ovu Kikindu'. Nisu uradili ništa - ni jednu jedinu stvar. Samo su se vozili iza svojih starijih funkcionera i ponašali se potpuno isto kao oni. Barem da su se nečemu usprotivili, da ih pamtimo po tome. Ali, ništa od toga. Jedino što će šest meseci primati platu i pošto ih naprednjaci smene. A sad naprednjaci preuzimaju grad. Iskreno se pripremam da odem u inostranstvo”, kaže Tanja Arađanski (28), privatna preduzetnica.

„Zar nova vlast stvarno misli da zavara ljude tim igrama s uništavanjem lokalnih skupština i zabranama Parade? Zar niko od njih ne pomisli da bi gladan narod mogao ove zime da im zakuca na vrata, da ih nešto pita? A, evo, grejanje poskupljuje, kažu biće skuplje za 20 odsto, ko će to da podnese? Davno sam otišla u državu gde su vlade padale kad bi neko samo pomenuo poskupljenja, ne mogu da shvatim kako ovde ljudi trpe sve što im vlast priređuje”, kaže Erika Čuso (26), stalno nastanjena u Holandiji. Dodaje da „prati politička zbivanja u Srbiji” i da „ne vidi sebe ovde”. Šalje lekove starijim srođnicima koji imaju male penzije, oseća nostalgiju, ali, ne namerala da se vrati.

Tokom leta poginuli su Kikindžani Nikola Češljević (22) i Vukašin Ziramov (25) u strašnoj saobraćajnoj nesreći posle koje je još nekoliko mladih momaka

završilo u bolnici, jedan i u komi iz koje se jedva oporavlja, a Ziramov prilikom pada (ili skoka, ko zna) sa mosta kod Sente. U toku jeseni i zime umire više starijih i bolesnih ljudi. Prilikom posete prijateljima jednog ledenog kišovitog dana, zaprepastilo me je da su svi prozori na njihovoj kući - otvoreni. Na moje pitanje „šta ste pootvarali te prozore kad je ovako hladno?“, domaćin je odgovorio - „pa, eto, navikavamo se na hladnoću, svakako nemamo para za grejanje“. Počeće da koriste drva tek od novembra, tako su rekli - ako uspeju da plate ogrev.

Druga moja poznanica postala je po drugi put baka. Nije zaposlena, a pokušava da se zaposli kao spremačica u školi. Njen muž je na prinudnom odmoru. Njen sin, snaha i ćerka nisu zaposleni. Jedino zet radi, nažalost u firmi koja nije u najboljem stanju, a samo do pre nekoliko godina važila je za primer dobrih i redovnih plata. Mladi žive u stanovima svojih roditelja i ekonomski u potpunosti zavise od njih zajedno sa svojom decom. Njihovi roditelji strahuju da neće doživeti penziju koja im je u sadašnjim okolnostima - sve dalja. Jedini redovan i siguran prihod ove porodice je penzija jedine žive prababe, rođene 1937. godine, a i ta penzija je 13.000 dinara. Sezona slava i praznika očekuje se u Kikindi sa strahom od troškova. Upravo taj strah paralise bilo kakvu naznaku bilo kakvog otpora prepakivanju i preletanju - niko ni da zine o ovim temama, osim već poslovično agilnih medija. O artikulisanju političke akcije za sada nema ni govora.

Biće ovo duga jesen kao uvod u još dužu zimu za Kikindu i ljude u njoj.

Svakako nam nije prvi put.

Sombor: Grad međuljudskog uvažavanja

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Tragovi praistorijskog čoveka koji se, za izradu svojih oruđa i oružja, služio kamenom, pa kasnije bronzom, nađeni su i u okolini Sombora. Dosad je sistematski istraženo nalazište Doroslovo, gde je pronađena velika nekropola iz starijeg gvozdenog doba (grobovi sa urnama i prilozima). Najranijem delu istorije Sombora obeležje daje nestalnost, često smenivanje kultura, plemena, grupa i političkih organizacija, otuda nestalnost naselja, tegobe života i nesigurnost egzistencije. Bilo je potrebno dugo vremena da se ne baš gostoljubiva prirodna sredina osposobi za trajan život.

Drugo bitno obeležje ovog prostora je njegova situiranost izvan granica Rimskog carstva, sa mnogim i dalekosežnim posledicama. Najdublja razlika je u ekološkoj situaciji jer se na područjima izvan granica Carstva počinjalo od nulte tačke, od nedirnutog divljeg tla, pa je otuda srednji vek tu značio i početak istorije.

Mir, relativnu stabilnost i uslove za trajan život ovde je obezbedila tek država ugarskih kraljeva od XI veka nadalje. Ona je, naime, tu odigrala onu ulogu koju je Rimsko carstvo imalo u oblastima zapadno i južno od Dunava. Ako se izuzmu najezde Tatara (1241/42) i Kumana (1280/81), ovaj prostor nije doživeo velika pustošenja i smanjivanja

STANOVNIŠTVO

1702. - 2 855 duša

1769. - 830 srpskih domova

1818. - 19 439

1785. - 13 360 Srba, Bunjevaca, Mađara, Nemaca, Jevreja i dr.

sredinom XIX veka - 23 000

1910. - 29 036 (od toga Srba i Bunjevaca 59,38%, Mađara 32,94%, Nemaca 7,13% i ostalih etničkih grupa 0,55%)

1961. - 37 760

stanovništva kakvih je bilo u ranijim periodima. Jer, oslanjajući se na arheološke nalaze ovde su se smenjivali Kelti, Sarmati, Jazigi, Huni, Goti, Avari, Sloveni. Prednost mesta na kojem će početi uspon Sombora bila je, najverovatnije, u tome što je liniju komunikacije u pravcu sever-jug sekla druga, koja je spajala županijsko sedište Bodrog, i Tisu.

Među više Sentmihalja iz kasnog srednjeg veka, javlja se onaj koji pripada mađarskoj plemićkoj porodici Coborima. Kaštel (utvrđenje) u Sent Mihalju besumnje je delo Coborovih, jer su ostali pomeni o odobrenju gradnje od strane kralja Matije, a sačuvana je i papska bula kojom se 1479. godine dozvoljava podizanje dominikanskog manastira u porodičnom središtu Cobor Sentmihalju. Središnje mesto u vlastelinstvu Coborovih, gospodski kaštel, dominikanski manastir, sve je to uzvisilo nekadašnje selo, dalo mu drukčiji izgled i značaj i, razumljivo, uticalo na brojnost i značaj njegovih žitelja.

Godine 1514. u Dožinoj buni naselje su osvojili pobunjeni kmetovi.

Turci su ovde rušili 1526. i 1541. ali su, shvativši značaj ovog grada, igradili novu tvrđavu. Njena posada brojala je 1543. pedesetak vojnika, a među topdžijama bilo je i Srba. U utvrđenju je, po običaju, bila izgrađena i islamska bogomolja (mesdžid). U administrativnom pogledu Sombor - u turskim izvorima javlja se samo pod tim imenom - pripadao je Segedinskom sandžaku i bio sedište istoimene nahije i kadiluka.

Najranije vesti o civilnom delu naselja datiraju iz vremena vladavine sultana Selima II (1566-1574). Sombor tada ima status varoši sa tri muslimanske i jednom hrišćanskom mahalom, uz džemat (skupinu) Cigana. Ili, dve stotine muslimanskih kuća (među kojima je dvadesetak procenata novih muslimana odnosno konvertita) i 13 hrišćanskih „kapija“. To je sada značajan prometni centar sa nedeljnim trgovom i vašarom (panađurum). Među muslimanima ima nekoliko zanatlija, uz vojvodu, subašu, agu i ćatiba. Ovi poslednji poseduju čifluke, bašte i vinograde. Hrišćansko stanovništvo (Srbi) obrađuje zemlju i gaji stoku (svinje, ovce, pčele). Pomen dvojice imama ukazivao bi, možda, na postojanje dve muslimanske bogomolje.

Desetak godina kasnije Sombor ima status kasabe sa četiri muslimanske mahale. Uz brojne pripadnike vojničkog reda upisane su i zanatlije: trgovac, kasapin, aščija, čizmar, nalbant, halvadžija, dunder, devedžija, bakal, krojač, sarač, sedlar, ćilimar.

NAJSTARIJI, PRVI

- 1717. - prva osnovna škola
- 1778. - niža realna škola
- 1789. - prva pošta smeštena u tzv. „Turskoj kući“ (jednoj od dve do danas sačuvane građevine iz turskog doba)
- 1816. - prva Srpska učiteljska škola (premeštena iz Sent Andreje)
- 1840. - prva tekstilna radionica na parni pogon
- 1844. - Mađarska čitaonica
- 1845. - Srpska čitaonica
- 1950. - prva štamparija
- 1859. - Gradska biblioteka
- 1865. - *Ipar*, prvi list na mađarskom jeziku
- 1866. - *Školski list*, prvi srpski prosvetni časopis
- 1869. - Gimnazija
- 1870. - Srpsko pevačko društvo
- 1871. - prvi somborski park
- 1872. - gimnazija na mađarskom jeziku
- 1879-1914. - omladinski list *Golub*
- 1880-1890. - list *Rodoljub*
- 1882. - pozorišna zgrada
- 1887. - Somborsko sportsko udruženje
- 1888. - trgovačka škola
- 1899. - Slobodni licej
- 1911-1914. - muzički časopis *Gusle*

Turski svetski putnik Evlija Čelebija naziva Sombor „starom palankom“. Tu su se, kako kazuje dalje, nalazili: jedna džamija, hamam i dve stotine zanatlijskih radnji - većinom kujundžijskih (i u kasnijem vremenu ovde će biti mnogo zlatara).

Na jugoistočnoj strani ležala je spoljna varoš okružena vinogradima i baštama. Tu treba da je bilo dve hiljade kuća, 14 muslimanskih bogomolja, pašin dvorac („pravi rajski vrt Irem“), han i hamam, a impozantan broj škola svedoči da je Sombor tada bio i značajno središte turskog školstva.

Većina stanovnika su trgovci, „vrlo uljudni i hrabri ljudi - kaže dalje Evlija - i svi nose krajiško odelo. A sva tamošnja raja nisu Mađari, nego Vlasi-hrišćani“.

Godine 1687. Sombor je oslobođen od Turaka, a 1702. uključen u Potisku vojnu granicu. Uz Srbe i Bunjevce, kojih je bilo i u vreme Turaka, u vreme Velike seobe doseljavaju se i nove mase Srba. Stižu

i novi Bunjevci (1687), pod svojim kapetanima, a kasnije i „Šijaci“ iz Karlovačkog generalata.

U prvoj polovini XVIII veka Sombor je vojnička varoš (inače, najmnogoljudnije naselje u Bačkoj) u kojoj dele vlast dvojica vojnih kapetana kao predstavnici Srba i Bunjevaca. Kada je carica Marija Terezija počela da ukida Potisku vojnu granicu, ona je, uz uplatu 150 000 „rajhsforinti“, Sombor proglasila (1749) za „slobodnu kraljevsku varoš“ s pravom na korišćenje ranije stečenih poseda zemlje i drugih ekonomskih privilegija. Novi status izaziva jače useljavanje Srba, a nakon izbora Sombora za sedište Bačko-Bodroške županije počinje i doseljavanje Mađara u većem broju. Tokom druge polovine XVIII veka kolonizuju se - po bližoj okolini Sombora - i Nemci.

Devetnaesti vek je u znaku razvoja i ekonomskog napretka grada. Prosecaju se ulice, podižu nove kuće, kopaju arteski bunari, koristi se navodnjavanje i transport na izgrađenom Velikom kanalu. Razvoju Sombora znatno doprinosi izgradnja železničke pruge (1869) preko Subotice do Segedina.

Tokom XIX i početkom XX veka postaje veliki žitni i stočni trg sa čuvenim vašarima. Imao je čak deset novčanih zavoda. Prvi svetski rat prekinuo je privredni i kulturni razvoj grada, čemu je doprinela i katastrofalna poplava Mostonge. Srpska vojska ušla je u Sombor 13. novembra 1918.

U međuratnom periodu grad privredno stagnira a gubi značaj i kao administrativno sedište (u korist Novog Sada)

Od 1956. dolazi do izrazitijeg privrednog razvoja Sombora podizanjem novih industrijskih objekata (kasnije se industrijski razvoj usmerava na prehrambenu, tekstilnu i metaloprerađivačku industriju); izgradnjom kanalskog sistema Dunav-Tisa-Dunav i unapređenjem saobraćajnih veza.

Danas je Sombor značajni regionalni kulturno-prosvetni i zdravstveno-medicinski centar severozapadne Bačke. Ima bogato kulturno nasleđe, gustu mrežu osnovnih i srednjih škola, gimnaziju, Ekonomski i Učiteljski fakultet. „Sombor je - čitamo na njegovom sajtu - grad međuljudskog uvažavanja, uzajamnog poštovanja i tolerancije različitosti ljudi dobre volje koji su na takav način uvek negovali svoj grad, stvarajući u njemu uzvišeni spoj urbane funkcionalnosti, arhitektonske lepote i sklada, kulture življenja u ritnu sa prirodom koji diktira bujno zelenilo brojnih parkova i bogatih drvoreda, koji su od Sombora načinili neponovljivu u svojoj osobenosti, oazu na nepregledu bačke ravnice“.

Pohvala intelektualnoj i moralnoj doslednosti

Tamara Kaliterna, *Ponavljači lažne istorije*,
Cenzura, Novi Sad - Žene u crnom, Beograd 2013

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

Da bih večeras došla u Novi Sad da učestvujem u predstavljanju knjige Tamare Kaliterne „Ponavljači lažne istorije“ prekinula sam koncentrisan rad na opširnom osvrtu na knjigu nemačke istoričarke Mari-Žanin Čalić „Istorija Jugoslavije u 20. veku“, čiji je srpski prevod nedavno objavio beogradski Klio. Ne osećam da sam izgubila vreme niti da sam se udaljila od svog tekućeg rada. Naprotiv: knjiga Tamare Kaliterne je u istom kontekstu i za svaku istoriju Jugoslavije mogla bi biti više od opširne fusnote: ona je važan dokument. Tamara Kaliterna nije napisala ni studiju ni memoare, već je, pišući gotovo četvrt veka, stvarala celinu, žanrovski najbližu javno vođenom dnevniku. Njena činjenicama potkrepljena viđenja događaja, razloga i posledica izbora ljudi i kao pojedinaca i kao raznih skupina - nacionalnih, socijalnih, političkih - podsećaju savremenika na njegovo vlastito vreme.

Ali, da odmah kažem: moja reč o knjizi Tamare Kaliterne je pre svega sačinjena u pohvalu jednoj intelektualnoj i moralnoj doslednosti. Nisam slučajno izostavila hrabrost. Drugi ljudi u čoveku koji čini nešto što ga od njih razlikuje vide hrabrost. On sam u tome što čini ne vidi ništa posebno: jednostavno on ne može drugačije. Zato ću ja večeras govoriti najpre o Tamari Kaliterni, da bih vam zatim saopštila ono što, po meni, čini jezgro njene knjige i najzad, o efektu koji je njena knjiga imala za mene, potvrdivši još jednom moje davnašnje uverenje da treba pisati i pisano objavljivati i promovisati.

Dugo poznajem Tamaru Kaliternu: od 1968. godine. Potom sam je sretala na

antinacionalističkim i antiratnim protestima. Među Ženama u crnom, u čijoj smo organizaciji obe išle u Srebrenicu, na petnaestogodišnjicu tamošnjeg masakra. Poznavala sam i sa njim sarađivala u studentskoj i omladinskoj organizaciji njenog potonjeg partnera, poznatog novinara i diplomatu Pera Ivačića. Čitala sam je, a pročitala sam i ono što su drugi rekli o njenoj knjizi kojoj je posvećeno i ovo veče. Gotovo pola veka formirala se moja slika o Tamari Kaliterni. Moleći nju da mi ne zameri, tu ću svoju sliku večeras staviti pred vas.

Dakle, Tamara Kaliterna je, po meni, u srži svoga bića anarhistkinja u bakunjinovskom smislu: večna težnja ka slobodi, čija je granica jedino sloboda drugog. Kod Tamare Kaliterne to nije bila ona moda karakteristična za veliki deo generacije 1968, već princip. Ako želite da proverite da li sam u pravu, poslušajte njenu biografiju.

Rođena je u Zagrebu 1945. godine. Kasnije je s porodicom otišla u Rijeku, grad velike istorije, koju je pomno otkrivala i temeljno savladala. Teško ju je bilo sputati i zadržati u školskoj klupi. Toliko je bilo stvari koje je želela da upozna i da se u njima oprobala. Već „od aprila”, kaže, „nisam odlazila u školu, organizovala sam štrajkove, proglašavala epidemije u kvartu u kome stanujem i sa 360 neopravdanih sati u drugom razredu gimnazije izgubila 'pravo upisa u sve riječke gimnazije'”. Sklonila se u Zagreb. Maturirala je na sušačkoj gimnaziji u čijim prvim redovima su bili veliki ljudi u hrvatskoj kulturi: Hrvati, Srbi, Jevreji. Poezija Slobodana Markovića, Beketov „Čekajući Godoa”, koji je bio zabranjen u pozorištima svih drugih istočnoevropskih zemalja i seta Tina Ujevića doveli su je u Beograd. Mrzelo ju je da čeka u dugom redu za upis na Pravni fakultet. Otišla je na Filozofski: psihologija ili sociologija? Bacila je novčić, on se zakotrljao i odlučio: sociologija.

Aktivno je učestvovala u studentkim protestima 1968. godine. Bila je, uz jednog studenta iz Mostara, jedina ranjena vatrenim oružjem, u levu potkolenicu. Osumnjičena da je kamenicom „oštetila vatrogasno vozilo i proćinila štetu narodnoj imovini”, istražnom

sudiji je uzvratila „da nasilje nije iz njenog političkog repertoara”.

Novinarsku karijeru započela je u listu Borba kao pripravnik. Tadašnji direktor Borbe Moma Marković zabranio joj je ulaz u zgradu Borbe, bojeći se da će uneti bombu. U istu zgradu uveo ju je, krišom, Ljuba Veljković, direktor liberalnog nedeljnika Ekonomska politika, o kome je odličnu knjigu „Ispred vremena” napisao novinar Nedeljnog magazina Mijat Lakićević.

„Pomamu” Osme sednice dočekala je kao novinarka Tanjuga. Potpisivala se kao Slobodanka Jovanović, jer tadašnji direktor Slobodan Jovanović nije dozvoljavao da se Tanjugovi novinari pojavljuju u drugim medijima bez njegove dozvole. Dok je to tehnički bilo moguće, pisala je za sarajevsku Nedjelju. U Republici je objavljivala sve dok to „glasilo građanskog samooslobođenja” nije 1995. godine odbilo da objavi njen tekst o Srebrenici. Ponudila ga je Helsinškoj povelji i sa njima, kako kaže, nastavila da radi „na ličnom 'građanskom oslobođenju’”. Kada su nezavisni listovi Vreme i Danas odbili da objave njen feljton, pisan pre Haške optužnice, a na osnovu dokumenata Balkan Institute o Slobodanu Miloševiću kao ratnom zličincu, počela je da radi za crnogorski Monitor. Pominjući listove u kojima je objavljivala, ne prećutkujući one, iako nezavisne, u kojima to nije mogla, Tamara Kaliterna još kaže: „Hrabrije od beogradskih su me prihvatili i urednici u vojvođanskim 'Nezavisnima', 'Bulevaru' i 'Autonomiji’”.

Dug je i istrajan rad Tamare Kaliterne: gotovo 25 godina nepristajanja na laž ni pod kojim izgovorom. U vreme kada je zemlja potonula u „glib i krv”, kako glasi naslov jedne knjige Bogdana Bogdanovića u izdanju Helsinškog odbora, to je mogla ličnost koja u individualnoj slobodi nalazi razlog za vlastito postojanje.

Neću reći da je knjiga Tamare Kaliterne nezaoibilazan istorijski dokument. Iz iskustva znam da se dokumenti poput nje zaobilaze i marginalizuju. Ali ću sa sugirnošću reći da je vrlo važno što ona postoji.

Kao delić istine, zajedno sa drugim sličnim delićima, ona onemogućava da lažna istorija postane „totalna” istorija. To je najteži način borbe za istinu i ujedno sa najtrajnijim efektima.

Knjiga Tamare Kaliterne „Ponavljajući lažne istorije” u izdanju Cenzure u Novom Sadu i Žena u crnom u Beogradu, predstavlja izbor iz njenih tekstova koje je pisala u periodu 1990–2013. Tekstovi su svrstani u četiri poglavlja: *Nenaučene lekcije*, *Autopsija jedne politike*, *Čutanje izigrava zaborav* i *Ni sažaljenja ni zaborava*. Ali, po mom mišljenju, njen sadržaj najbolje izražava naslov drugog poglavlja: *Autopsija jedne politike*.

U pokušaju da predstavim ličnost Tamare Kaliterne, ja sam implicitno podvlačila vrednosni značaj njene knjige „Ponavljajući lažne istorije”. Ali, pre nego što iznesem šta je, po meni, jezgro ove knjige, želim da skrenem pažnju da je njena autorka učen sociolog i iskusan novinar i publicista. Sve svoje priloge u knjizi ona temelji na brojnim činjenicama i informacijama. Zbog toga je knjiga i upotrebljiva za istoričara koji zna da je rodno mesto svakog mita neistranost izvora. Osim toga, knjiga Tamare Kaliterne korespondira sa knjigama drugih autora. Pomenuću dve: *Šverceri vlastitog života: refleksija o hrvatskoj političkoj kulturi i duhovnosti* (Beograd, 2001), filozofa Milana Kangrga i *Elita gora od rulje* (Zaprešić, 2009), književnika Mirka Kovača. Glavni junak ovih knjiga je intelektualna elita, pre svega u Srbiji.

Tamara Kaliterna je knjigu zatvorila tekstom koji je u junu ove godine objavila u podgoričkom Monitoru: „Studentske demonstracije posle 45 godina”. Tekst nema karakter rezimea, ali pokazuje kako je jedan događaj, čiji je protagonist bila i sama autorka, opisao pun krug. Bivši centri protesta vođenog parolama: „Svima posla, svima hleba”, „Nećemo kapitalizam” i „Dole crvena buržoazija” – postali su bastioni nacionalizma. Na Filozofskom fakultetu ordinira „udruženje Justin Popović”, a na Mašinskom fakultetu – Dveri. Nomokanon je na Pravnom fakultetu (2005) organizovao tribinu „Povodom deset godina od oslobođenja Srebrenice”, kako je pisalo u pozivu na tribinu na kojoj se skandiralo Ratku Mladiću i Radovanu Karadžiću. Kako je došlo do ove evolucije, ili tačnije involucije, i šta se dogodilo sa idejnim vođama studentskog protesta, kakvima su smatrani profesori Filozofskog fakulteta?

Osmoro profesora Filozofskog fakulteta je posle sedam godina, za šta je ključni preduslov bio

konzervativni zaokret Partije 1971/72. godine, udaljeno sa fakulteta. Za njih je bio osnovan Centar za društvenu teoriju i filozofiju, a neki su se 1990. vratili na fakultet.

Od osmoro profesora jedan je bio u autorskom timu Memoranduma SANU. Kad je počeo rat sa Hrvatskom napisao je: „U našem je interesu u sadašnjoj fazi raspleta jugoslovenske krize da insistiramo na Jugoslaviji (bez Slovenije i Hrvatske) a ne na 'velikoj Srbiji'... Ta nova državna granica mora u Hrvatskoj ići linijom razgraničenja srpskog i hrvatskog naroda. JNA treba da posedne tu novu granicu”. Kreator ovog inženjeringa bio je ideolog Socijalističke partije Srbije sa pretenzijom da zauzme mesto Slobodana Miloševića. Zbog toga je i bio uklonjen, ali to mu nije smetalo da na Haškom sudu bude svedok odbrane Slobodana Miloševića. U memoarima je ulogu protesta 1968. ovako ocenio: „Uspeli smo da postavimo privrednu reformu od 1965”.

Drugi od osmoro profesora bio je savetnik predsednika SRJ Dobrice Ćosića, treći je postao član Senata Republike Srpske, četvrti ambasador.

„Osamljeni su”, kaže na kraju Tamara Kaliterna, 'anarho-liberali' i 'prozapadni ultra-levičari' iz 1968. žigosani kao 'nacionalni elementi' 1990-ih”. Međutim, koliko su oni neupitni sa stanovišta alternative? To je pitanje za jednu drugu knjigu, a možda i za jednog drugog autora.

Knjiga Tamare Kaliterne svedoči o raspadu Jugoslavije u brutalnim ratovima i najvećim zločinima počinjenim u Evropi posle Drugog svetskog rata. O Vukovaru i Dubrovniku, o Sarajevu i Srebrenici. O najvećem slomu Srbije u njenoj novovekovnoj istoriji. Sve su to različite faze autopsije one politike koju u celinu povezuje jedinstvo intelektualne i političke elite s jedne, i masa sa druge strane, to jest nacionalizam. Memorandum SANU, Osmo sednica, antibirokratska revolucija, ukidanje pokrajina, mobilizacija Srba u drugim republikama sve zato da bi se odbacila alternativa rešenju srpskog pitanja kao državnog pitanja. I sve su to, kako kaže Tamara Kaliterna – *Nenaučene lekcije*. Ali, svaka prošlost je pluralna i drugačija ne može biti ni naučna historiografija. Zato treba istraživati, objavljivati i promovisati sve što tu prošlost osvetljava kao pluralnu. Iako je nepovratno izgubljeno vreme, nisam u tom pogledu potpuno obeshabrena, inače ne samo da sama ne bih pisala nego ni predstavljala ono što drugi napišu.

Ruševine

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Nisam do sada pisao o ruševinama. Ali, jednom se mora. Sve više je ruševina i otpadaka oko nas. Toliko da ponekad pomislim da postoji nešto umetničko u njima. I snimci Dragana Stojkovića „Muzeja savremene umetnosti” na ušću Save u Dunav, koji je isto tako jedna ruševina, jedna tužna savremena ruševina koja opstaje toliko vremena da je u ovoj metamorfozi i propadanju i sam postao umetničko delo, svedoči o tome da je sve što ljudi naprave umetničko delo, kao i o propadanju i prolaznosti čak i same umetnosti. Nasuprot Platonu koji je verovao u besmrtnost naših duša. Ali, i kad propada, umetnost je umetnost, pošto se njen kreativni (idealni) elemenat ne može uništiti. Tako i kao ruševina sa mrljama i šupljinama umesto prozora ovaj muzej postoji i traje kao umetnička tvorevina.

I za površnog poznavaoaca umetnosti XX veka jasno je da je sticajem okolnosti ovaj Muzej, kao i skulptura Matije Vukovića na ulazu u ovaj muzej, po svojoj stilskoj osobenosti - najbliža enformelu, odnosno, tzv. "drugoj umetnosti" što je naziv koga je uveo francuski teoretičar umetnosti Mišel Tapi da bi opisao apstraktno neogeometrijsko slikarstvo samih stvari, u ovom slučaju ljudskih građevina.

Prema „Pojmovniku savremene umetnosti” Miška Šuvakovića, „enformel” je „vrhunac tendencija negeometrijskih i gestualnih razvoja lirske apstrakcije na evropskom kulturnom horizontu pedesetih godina. Sa druge strane, alternativni termin „tašizam” (mrlja) koga je uveo francuski pisac Pjer Gugen označava bezoblične i spontano nastale kompozicije mrlja, u ovom slučaju ruševina, i gestualnih tragova, kreativnih tragova koji su opstali uprkos propadanju i rušenju. I ne mogu nestati kao sam idealni elemenat ove „ruševine”.

Enformel se tako u istoriji umetnosti, ako su Stojkovićeve fotografije ovog Muzeja koji propada u centru Beograda - enformel fotografije - tumači dvojako. Kao spontana umetnost zasnovana na amorfnim i bezobličnim stanjima slike ili materijalnim stanjima, konfiguracijama nastalih destrukcijom slike. Pri tome, ovaj termin ne označava amorfnu i bezobličnu stanja samo materije nego neformalno stvaralaštvo ili stvaralaštvo „s druge strane forme”, pri čemu je forma ono što se u enformelu odbacuje, razara i nadilazi. Reč je o modelu likovnog oblikovanja geometrijske apstrakcije umetničke avangarde pre Drugog svetskog rata. Enformel je zato obeležen idejama egzistencijalizma i krizom smisla. To znači da u enformelu ne postoji jedinstvena teorijska podloga već mnoštvo individualnih poetika bez zajedničkog horizonta.

Tako se pokazuje da, za razliku od kreativnih dela ruševine poseduju višak smisla koji se ne može do kraja shvatiti. Reč je o bezobličnom praznom prostoru i metafori ništavila. Time je enformel doveden do konačnog slikarskog i konceptualnog epiloga. Ako je to epilog a, ne enigma?

Jedna bezoblična gomila ili ruševina. Ova ruševina ili ruševine uhvaćene na fotografijama Dragana Stojkovića koje su, u osnovi, potresan dokument opšteg društvenog propadanja u našoj tranziciji bez cilja u kome ovaj umetnik posmatra samoga sebe.

Pogledajte zato pažljivo ove uznemirujuće fotografije, ako su to fotografije, a ne eseji o propadanju.

I razmislite!

Deset razloga zašto ne treba...

PIŠE: IVAN MRĐEN

Kad ovaj broj Helsinške povelje bude u rukama čitalaca biće odigran jesenji "večiti derbi" između fudbalera Crvene zvezde i Partizana. Možda, već i zaboravljen, ako je suditi po činjenici da već godinama propagandisti po sportskim listovima, rubrikama i redakcijama, izveštaje sa ovih jesenjih okršaja "dva naša najpopularnija i najtrofejnija kluba" (koji u sebi nemaju, poput onih prolećnih, draž odluke o šampionskoj tituli ili pobjedniku nacionalnog Kupa), završavaju neinventivnom konstatacijom "bio je to derbi, koga treba što pre zaboraviti".

Da je tako nešto sasvim moguće i u ovoj polusezoni bilo je sasvim jasno poslednje subote u oktobru, kad su identične rezultate "većitih rivala" kolo pre međusobnog susreta (Partizan je na svom terenu remizirao sa kruševačkim Napretkom, a Crvena zvezda nije uspela da pobedi tim niškog Radničkog) dežurni urednici i zagriženi izveštači okarakterisali sa "loša najava za derbi". Da su kojim čudom pobedili (mada je i jednima i drugima već sasvim ozbiljan problem da savladaju bilo koju iole uigraniju prvoligašku ekipu) - krenula bi uobičajena lavina naslova i poruka tipa "najbolja pozivnica za derbi", "forma u usponu", "treba očekivati vatromet"... Ovako, propagandisti će morati da dva, tri dana predahnu, dođu k sebi i onda iz bogatog arsenala "vadžilica" u sličnim situacijama počnu da izvlače priče u stilu "dan kad se rađaju junaci", "pobeda koja briše sve poraze", "igraćemo i preko svojih mogućnosti", sve garnirano sa sećanjima pravih asova koji su igrali prave derbije i u čije vreme nije bila potrebna takva lakirovka da bi se napunili stadioni s obe strane Topčiderskog brda.

Ove jeseni će sve to biti pravi sizifovski posao, jer se i sami propagandisti, u trenucima iskrenosti i u poluprivatnim komentarima, slažu da ni klubovi u celini, ni likovi u svečanim ložama, ni fudbaleri na terenu, ni stručnjaci na obe klupe, ni "navijači" na tribinama u ovom trenutku baš ničim ne zaslužuju medijsku pažnju koja će im biti poklonjena, sve u slavu 148. derbija. Gotovo da bi najveći broj njih radije pristao na potpunu opstrukciju

predstojećeg događaja, samo kad bi o tome mogao da se na nekom nivou zdrave pameti postigne opštenarodni konsenzus. Činjenica da utakmica Crvena zvezda - Partizan u ovom trenutku, čisto fudbalski, ne vredi mnogo više od susreta Čukaričkog i Voždovačkog (znam da se ovaj drugi klub sad zove Voždovac, ali namerno želim da podsetim na vreme kad su timovi koji danas pobeđuju "većite rivale" bili beogradski zonaši), pa bi da ima nekakve pravde, bar ove jeseni, predstojećem susretu na beogradskoj "Marakani" trebalo dati isti medijski prostor kao prvoligaškoj utakmici, koja je poslednje subote u oktobru odigrana na Banovom brdu (bilo je 3:2 za goste), ne više nego po red u rezultatima kola i dva reda u tabeli!

Ma koliko zvučalo apsurdno, takav (jedini pravi) odgovor javnosti na višegodišnje podcenjivanje zdravog razuma, kad je reč o zbivanjima u ova dva "GG udruženja", bio bi u interesu i države, i društva u celini, i sporta, i fudbala, i ova dva kluba, i svih pravih ljubitelja "najvažnije sporedne stvari na svetu"... Kolektivno kažnjavanje Crvene zvezde i Partizana da predstojeći derbi odigraju "bez prisustva publike", ali i bez ničim zaslužene medijske pažnje, moglo bi da se opravda sa najmanje deset valjanih razloga:

1. Nema kvaliteta - ukupna tržišna vrednost oba sastava ne prelazi 30 miliona eura, što su već veoma skromni budžeti i za klubove kao što su bugarski Ludogorec ili ukrajinski Černomerec, koji su se minulog leta pokazali kao nepremostive prepreke za evropske maštarije čelnika i navijača oba srpska "najuspešnija" kluba.
2. Nema kontinuiteta - priču o ovom moguće je vezati za prethodno učešće najviše sedam, osam fudbalera u oba tabora, tako da se već godinama, od derbija do derbija, praktično kreće ispočetka, jer je mnogo više onih koji debituju nego onih kojima je to makar dvocifreni nastup.

3. Nema širi značaj - pobeda ili poraz praktično ne znače ništa, ne zbog toga što je kraj šampionata još veoma daleko, nego zato što će se na kraju sve opet završiti na isti način, brzo-poteznom prodajom koliko-toliko solidnih igrača i daljim propadanjem na evropskim listama kvaliteta.
4. Nije bezbedno - sukobi huligana, ne samo sa "protivnicima" i policijom, već i između istobojnih "navijačkih grupa" (osam dana pred derbi, na "zakazanoj tuči" ubijen je jedan tridesetogodišnjak) čine odlazak do, boravak na samom stadionu i povratak kući sve većom avanturom, između ostalog i zato što u nedostatku prvih asova i igre - za mnoge su se smisao i draž derbija preselili upravo u takve incidente.
5. Nije ugodno - putovanje do stadiona, parking, tribine, komfor i dodatne usluge gledaocima, zabava u poluvremenu, sanitarni čvorovi... sve su to elementi koji u savremenom profesionalnom sportu čine neizostavni deo spektakla, po čemu odlazak na velike sportske događaje postaje atraktivan doživljaj za znatno širi krug ljudi nego što su tradicionalni ljubitelji fudbala i "najvatreniji navijači", o čemu u oba kluba i ne razmišljaju.
6. Nije korisno - od skupo plaćenih ulaznica, pošto je derbi jedina prilika kad i jedni i drugi mogu koliko toliko da zarade, klubovi će eventualno namiriti neko urgentno dugovanje, a sve ostalo biće praktično "bacanje para u bunar" nereálnih predstava o sopstvenoj veličini i značaju, odnosno ni na koji način neće doprineti finansijskoj stabilizaciji prezaduženih klubova.
7. Nije pozitivno - "večiti derbi" već dugo nema snagu uzora i ne poseduje sportski magnetizam da mališane koji bi prvi put došli na utakmicu (što se inače ne poreporučuje, posebno zbog toga što nije bezbedno) trajno privuče fudbalskom sportu i eventualno učešće u nekom budućem odmeravanju snaga "većitih rivala"

nametne im kao jedan od životnih ciljeva, kao nešto zbog čega treba vredno trenirati i čemu treba težiti.

8. Neće se pamtili - bez asova na terenu, sa više nego skromnim komforom na stadionu, bez takmičarskog epiloga, uz strahovanje za sopstvenu bezbednost, predstojeća utakmica biće samo još jedan broj u nizu, korak bliže prilici da propagandisti po sportskim listovima, rubrikama i redakcijama počnu pripreme za veliko talambasanje naredne jeseni, kad će se stići i do jubilarnog, 150. "većitog derbija".
9. Ništa nećete izgubiti - svima koji se u subotu 2. novembra odluče za neki drugi sportski događaj, odlazak u bioskop ili pozorište, ili na rekreaciju ne bi trebalo da bude krivo što su propustili "večiti derbi", jer su nešto uradili za sebe i svoje zadovoljstvo.
10. Ništa se neće promeniti - čak i pod uslovom da, kojim čudom, ova epizoda priče o velikom rivalstvu dva fudbalska kluba izađe iz okvira siromašne sportske predstave, ostaće na snazi svi navedeni i još mnogo drugih razloga zbog kojih je ogromna većina ljudi koji vole fudbal odavno okrenula leđa i Crvenoj zvezdi i Partizanu.

London, Mančester, Milano, Rim, Lisabon, Atina, Glazgov... ne više od desetak gradova u Evropi može da se pohvali gradskim derbijem sa tako bogatom istorijom i takvim sportskim i ekonomskim potencijalom, kakav bi trebalo da ima beogradski "večiti derbi". To je, ruku na srce, možda jedino na čemu sportski propagandisti mogu da izgrade sopstvenu strategiju za stvaranje privida da će se prve subote novembra 2013. godine dogoditi nešto važno i značajno. Pa, koga prevare - prevare!

UBISTVO KAO ISTORIJSKO-POLITIČKI METOD

PIŠE: DRAGOMIR MARINKOVIĆ

Pitanje porijekla i istorijskih učinaka zavjera koje su u istoriji srpskog naroda igrale odlučujuću ulogu od početka vijeka do danas izgleda daleko značajnije nego prije... Prisustvo zavjera u istoriji jednog naroda najbolje je mjerilo njegove istorijske razvijenosti, kao i stepena političkih sloboda koji je u društvu uspostavljen.

– Milorad Ekmečić, *Austro-ugarska obavještajna služba i majski prevrat u Srbiji 1903. godine*, Istorijski časopis XXX, str. 209

Kad se sa malo više interesovanja i koncentracije prouči lista zavereničkih poduhvata u dvestogodišnjoj istoriji srpske države i srpskog naroda, naići će se na prilično zgusnut „spisak” ličnosti koje su žrtvovane našim aktuelnim ili dalekosežnim istorijskim ciljevima. Ne samo zbog nesrazmerno velikog broja tih žrtava već, pre svega, imajući u vidu istorijske okolnosti i značaj tih ličnosti u tim okolnostima, sa priličnom dozom pouzdanosti možemo zaključiti da su zaveri i ubistvu Srbi dali nesumnjivu prednost u odnosu na zamorne parlamentarne metode koje su se, to se mora priznati često otezale u nedogled sa neizvesnim ishodom. Od koga, kada i zašto su Srbi prigrlili asasinat (ubistvo) kao sopstvenu istorijsko-političku metodu, ostaje da bude pažljivo istraženo, ne samo sa isključivo istorijskog, već i sa socijalno-psihološkog aspekta, a nama ostaje da uvek imamo u vidu nesumnjivo veoma impozantni fond žrtava, ne samo po broju, već, i pre svega, po njihovom istorijskom značaju.

Ocu nacije, Karađorđu Petroviću je, ne samo sekirrom otsečena glava, već je tu glavu jedan beogradski mesar preparirao da bi ova bila poslata u Stambol na Bosforu. Mesar je, jadnik, presvisnuo od stresa (R. Ljušić, „Ljubavi srpskih vladara...”)

Ovde ću preskočiti seču knezova kojom je elita tek stasale srpske klase pismenih ljudi likvidirana za tili čas.

Knjaz Mihailo Obrenović koji je praktično od Tura-ka oslobodio najurbanizovaniji deo tadašnje, još uvek orijentalne Srbije, ubijen je dok se šetao sa svojom Katarinom tihim i čarobnim topčiderskim stazama.

Na prvog srpskog kralja posle Kosova, Milana pokušao je atentat tako što su držaće grede u njegovom poljskom nužniku u Jugovu ovlaš pretesterisane, tako da se prvi srpski kralj Milan Obrenović, pošto je po nuždi ušao u ovu prostoriju jedva spasao davljenja u sopstvenom, doduše kraljevskom izmetu. Slučaj ne nazvan „Smederevskim nameštajem” (Antonije Isaković, „Gospodar i sluge”).

U Crnoj Gori je iz porodično-moralnih razloga ubijen prvi crnogorski građanski knez, Danilo.

Kralj Aleksandar Obrenović i njegova vremešna kraljica Draga bačeni su sa prozora na drugom spratu Simičeve palate, dakako, mrtvi. Kako li je to tresnulo, možete misliti. Inače, ovaj kralj je bio ktitor Hilandara, davši neprocenljiv doprinos da se ovaj manastir sačuva kao srpska duhovna baština, a bio je i najugledniji gost na Prvim olimpijskim igrama moderenog doba u Atini.

Ovo dvoje monarha kratkog veka, pristojno su sahranili austrijski okupatori za vreme Prvog svet-skog rata, a njihovi nadgrobnici spomenici su pohranjeni u kripi crkve Svetog Marka na Tašmajdanu, gde i sad počivaju.

Nadvojvoda Ferdinand i nadvojvotkinja Sofija ubijeni su, na čuveni Vidovdan, iz čistog mira u Sarajevu. Ubrzo posle toga buknuo je strašni Veliki rat.

Već u prvim godinama kraljevine SHS komunista Spasoje Stejić, molerski radnik bacio je bombu na kralja ujedinitelja, ali bomba se odbila o stablo drve-ta i Aleksandar je preživeo narednu decenijuipo.

U mladoj, tek inaugurisanoj skupštini kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca ubijeni su, takođe bez razlo-ga, inače veseli tamburaš-političar Stipica radić i Đuro Basariček. Vele da je ovaj drugi, Basariček bio sinonim jugoslovenstva.

Ovde ću preskočiti masovni bratoubilački Dru-gi svetski rat na tlu Jugoslavije. Preskočiću i masovnu i besmisleno likvidaciju građanske klase u Srbiji odmah posle tzv. socijalističke revolucije. Takođe ću preskočiti masovnu ekonomsku emigraciju kad se u Srbiji krajem šezdesetih godina pojavila masovnija

nezaposlenost, koja još uvek traje. I to spada u neku vrstu asasinata.

Najzad, ubijeni su Ivan Stambolić i Zoran Đinđić, sinonimi tek probuđenog srpskog liberalizma krajem XX i početkom XXI veka. Ah, da, Zoran Đinđić je, kao i nesrećni Aleksandar Obrenović takođe bio ktitor jednog od zvona Svetosavskog hrama na kome je izliveno i njegovo ime. Mitropolit primorsko-zahumski Amfilohije mu je u znak zahvalnosti održao prljav nekrolog. U Svetosavskom hramu.

O ovim ubistvima je dosta pisano, ali kao i kod prethodnih asasinata, pravi inspiratori, duhovni očevi, mozgovi ovih zavera nikad nisu otkriveni niti će biti.

Stoga, ubistvo litvanskog policajca EULEX pokazuje, ustvari, strašnu stvar. Strašniju no što to izgleda na prvi pogled. Ono ilustruje zavereničku praksu ovog naroda koji, i ovog puta na ovaj način pokušava rešiti i ovaj svoj, kosovski čvor. Ubistvo jednog Litvanca nije teroristički akt. To je zaverenički akt kojim se pokušava rešiti najteži istorijski problem novije Srbije: onaj kosovski.

Do sada uopšte nismo shvatili ono što nam se već 200 godina događa. I što će nam se događati u, manje ili više ravnomernim vremenskim razmacima i u budućnosti.

„GAVRILO PRINCIP - HEROJ ILI TERORISTA“

PIŠE: RADE VUKOSAV

Ovo je, uglavnom, bilo pitanje u Danasu - subota-nedjelja 6-7. jul 2013 godine - *Most Radija Slobodna Evropa*, na koje su davani odgovori sa nekim podacima. Sledeće godine, preciznije 28. juna 2014, će se navršiti 100 godina od tog tragičnog događaja koji je bio detonator za Prvi svetski rat; tog dana je član *Mlade Bosne*, Gavrilo Princip u Sarajevu, pucnjima iz pištolja ubio austrougarskog prestolonaslednika, nadvojvodu Franca Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju. Radi saznanja koliko nas je to herojstvo koštalo, treba navesti dotadašnja istorijska zbivanja koja su naši preci i preci naših suseda življavali, a o nekima zbivanjima se čuti. Treba ih ovde navesti, iako su već tretirena i pojašnjavana i u ranijim tekstovima pisca ovih redova. Zašto? Zato da ih već jednom shvatimo kao greške naših državnika i političara i da ih „utuvimo“ kao neoprostive greške sa jako štetnim posledicama, kako nam se dosadašnja krvava istorija ne bi opet ponavljala.

Je li Princip heroj ili terorista, složeno je pitanje i, neponovilo se. Gavrilov, kao člana organizacije *Mlada Bosna*, a Bosna je bila njegova domovina, s obzirom da je bio vrlo mlad, pucanj na okupatora i uzrputatora Bosne i Hercegovine (BiH), bio je herojski čin. Nije mislio, verovatno ni mogao znati, na katastrofalne posledice toga čina, s jedne strane. S druge strane, njegov patriotizam i patriotizam njegovih drugova, saučesnika je zloupotrebljen i iskorišten za taj čin, koji je njima olako objašnjavan kao patriotski, a u stvari je bio terorističko delo, koje je za Srbiju, Bosnu i čitav svet izazvalo najkatastrofalnije ratne posledice za čovečanstvo u

dotadašnjoj istoriji - Prvi svetski rat, koji je trajao više od četiri godine i u kome je, s obe strane, mobilisano i sudelovalo 64,238.810 vojnika; od toga je ubijeno i umrlo 8,538.015, a ranjena 21,218.244 vojnika; zarobljeno je i nestalo 7,750.016 vojnika. (Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zagreb, 1969. god. tom 6., str. 219). Nikad se nije saznalo koliko je poginulo civila, koliko je rat uslovio masovna oboljenja, koliko je miliona siročadi ostalo bez roditelja i staratelja, te udovica kao samohranih majki. Princip, mlad i poletan nije bio toliko zreo da predvidi sve te posledice, a onaj ko ga je (i koji ih je) instrumentalizovao - trebao je i morao znati. Srbijanci su u tom ratu, koji im je Austro-Ugarska objavila i napala ih, zadivljujuće i junački branili svoju zemlju sa prevelikim brojem žrtava i invalida, a koja je ipak bila okupirana i opustošena. Ratovali su i ginuli za „srpske zemlje“, što im je olako nametnula zaverenička organizacija *Crna ruka*, kojom je rukovodio načelnik obaveštajne službe srbijanske vojske, pukovnik *Dragutin Dimitrijević Apis*. Ljudski um ne može ni zamisliti te jade, patnje i tugu koje su tadašnje generacije podnosile. Evo, dokazalo se upravo sada da nas to još ničemu nije naučilo, jer se još odonda pa do danas taj rat opravdava kao: „**Atentat je bio samo povod za Prvi svetski rat**“, kao i, „tog rata bi bilo i tako i tako“. Razmislimo: za verovati je da bi možda tog rata i bilo, ali ako bi ga i bilo da li bi bio u Evropi ili u kolonijama. Ako bi i bio u Evropi, da li bi Srbija bila na udaru toga rata? Slično *opravdavanje* postoji za poslednji rat u BiH: „**Muslimani su pucali na srpske svatove, ubili su srpskog svata, narodi su se posvađali i počeo je građanski rat**“. Da je tome prethodilo

ubijanje bosanskohercegovačkog sela Ravne, te progoni i ubijanja do tada, o tome se čuti. Nikad se ne laže kao pre izbora i u ratu. „Oni su krivi“, kako onda tako i sada. Građanima se nameće da misle o ratovima onako kako hoće njihova politička „elita“, inače...

Gavrilo Princip je rođen u selu Veliki Obljaj, Bosansko Grahovo, 25. avgusta 1894. godine, a umro je u Terezinu u Češkoj, 28. aprila 1918, tokom izdržavanja robije kao osuđenik na 20 godina, zbog ubistva F. Ferdinanda. Smrtne kazne je pošteđen zbog toga što je bio maloletan. Izbačen je iz gimnazije zbog protivaustrijskog stava; završavajući srednju školu u Beogradu, stupio je u dodir sa organizacijom *Ujedinjenje ili smrt*, još nazvano i *Crna ruka*.

Kao jedan od vođa omladinskog pokreta *Mlada Bosna*, izvršio je 28. juna 1914, atentat na prestolonaslednika austrijskog prestola, nadvojvodu Franju Ferdinandom i suprugu mu Sofijom. (Podaci: (Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zagreb, 1969. g. tom 5., str. 288).

Ostali učesnici atentata su bili: Nedeljko Čabrinović, Trifko Grabež, Vaso Čubrilović, Cvjetko Popović, Muhamed Mehmedbašić - svi članovi organizacije *Mlada Bosna*. Prvi je bacio bombu Čabrinović, koja se otkotrljala sa nadvojudinim kola i eksplodirala na tlu, ranivši jednog oficira, a na povratku Ferdinada iz Vijećnice, Gavrilo Princip je, sa dva metka iz pištolja, ubio Ferdinanda i Sofiju. Svi su pohvatani osim Mehmedbašića, koji je pobegao u Crnu Goru.

Historijski preduslovi i motivacije atentata potiču od ranije, kako u Srbiji, tako i u Bosni i Hercegovini.

Preduslovi u Srbiji: Politička i nacionalistička „elita“ sanja o „srpskim zemljama“ van Srbije, (gde god ima Srba) i o proširenju granica Srbije na zapad, još od XIX veka naovamo, posebno nakon ubistva kralja Aleksandra Obrenovića i dolaska Petra I Karađorđevića na okrvavljeni presto Srbije. Obrenovići su, pre toga postigli proširenje granica Srbije i uveli Srbiju u Evropu. Kako? U San Stefanu, gradiću kod Istanbula, je u martu 1878. godine potpisan Sanstefanski mir, kojim je Rusija Bugarskoj odredila četiri srbijanska okruga: Niški, Leskovački, Vranjski i Pirotski okrug, tako da je praktično Srbiji ostala teritorija samo od Morave do Drine, a Bosni je, po Sanstefanskom miru, Turska trebalo dati autonomiju, Srbija je i dalje ostala pod tutorstvom Turske i Rusije. Na Berlinskom kongresu, održanom u junu i julu 1878, se Đula Andrašić, ministar spoljnih poslova Austro-Ugarske, zalaže da se Bugari vrate na planinu Balkan. Kongres to usvaja i Srbiji proširuje granice. Skida Srbiji tutorstvo Rusije

i Turske. Srbija i Crna Gora postaju slobodne evropske zemlje. Turska ne može napraviti red u BiH, Kongres daje Austriji za pravo da privremeno okupira BiH, što je na silu i učinjeno uz krvavi otpor naroda BiH. Novopazarski sandžak ostaje pod upravom sultana. U Beogradu je 1903. godine, ubistvom kralja Aleksandra Obrenovića i kraljice Drage izvršen prevrat. Na presto Srbije dolazi kralj Petar I Karađorđević. No, Austro-Ugarska ide još dalje, pa 1908. godine vrši aneksiju BiH, što u Beogradu i u samoj BiH dovodi do velikog uznemirenja. Srbija, 1912. godine, sa Bugarskom, Grčkom i Crnom Gorom počinje balkanske ratove protiv Turske za osvajanja Makedonije („Južne Srbije“), Kosova i severnog dela Albanije za izlaz Srbije na more. Osvojenu albansku teritoriju, na zahtev velikih sila Srbija je morala napustiti. Drugi balkanski rat, ovog puta između Srbije i Bugarske, izbija 1913. godine zbog međusobnog nepoštovanja dogovorene podele zaposednutih teritorija u Makedoniji. Bugarska gubi rat, jer je istovremeno napadaju Grci, Turci i Rumuni.

Iako je Austro-Ugarska, na Berlinskom kongresu u mnogome pomogla Srbiji da proširi granice i postane neovisna evropska država, političko-nacionalističkoj srbijanskoj „eliti“ Austro-Ugarska nije „mirisala“ - zbog „srpske Bosne“. Pošto je pukovnik Dragutin Dimitrijević Apis vrbovao i logistički pomagao Gavrilu Principa i druge članove Mlade Bosne, koji su, 28. juna 1914. godine ubili Ferdinanda u Sarajevu, iako nije utvrđeno da je Vlada Srbije u tome učestvovala, Austro-Ugarska objavljuje rat Srbiji. Mladi kralj Aleksandar I Karađorđević, u Nišu, 16. jula 1914. godine, govori: „**Mojim junačkim Srbima!** Na našu Srbiju nasrnulo je veliko zlo. Austro-Ugarska nam je objavila rat. Sad svi imamo da budemo složni i junaci... Pre 36 godina zauzela je Austrija srpsku Bosnu i Hercegovinu... Sve je to stvorilo duboko nezadovoljstvo naroda, naročito u bujne i nerazmišljene omladine, pa je na posletku izazvalo otpor, pa i sarajevski atentat...“ (Politika, 22. jul/4. avgust 1914, str. 1). Eto, Bosna je samo „srpska“, a za atentat su krivi sami neposredni izvršioци atentata - „bujna i nerazmišljena omladina“,

Srpski guslari su atentat slavili i opevali kao herojski podvig. „*Zaleti se Čabrinović Nedo/Baci bombu na Franjina kola/ Baci bombu iz te ruke b' jele/Pa zagrmje k'o od božje str'jele. A tek onda nastade kole-ra/ Kad se Princip maši revolvera/ U Beč Švabo, šta se tuda šećeš/ Ta Bosna je pravo srpsko cv'jeće...*“ Eto, i kod naših guslara je Bosna - srpska, nije svoja.

Preduslovi u Bosni i Hercegovini. Kako je već naglašeno, stalno je raslo nezadovoljstvo i otpor

prema osmanskoj vladavini Bosnom, prema unutrašnjem uređenju vlasti i stalnim ratovima u kojima su mladi Muslimani Bosanci i Hercegovci mobilisani i ginuli u ratovima koje su sultani vodili van BiH, a hrišćani/kršćani nisu išli u ratove, ali su plaćali povelike poreze. Feudalno-militaristički sistem vlasti u Otomanском carstvu je bio teško podnošljivo opterećenje za društvo, što je uslovalo zaostajanje Carstva za Evropom. Pokušaj sultana Selima III (1789-1807) da izvrši reforme naišao je na otpor privilegovanih u carstvu, posebno janičara, pa su ga državnim udarom zbacili sa prestola. Tek je sultan Mahmud II, 1826. godine, u Istanbulu, silom ugušio janičarsku pobunu i ukinuo janičarski odžak, ali u Bosni su oni još postojali i to: 70.000 janičara, plus 24.000 vojnika i više od 15.000 spahija, što je uslovljavalo da su tada Bosanci bili prisiljeni da žive vojničkim i poluvojničkim životom. Zato je Dželaludin paša, po naređenju sultana, u BiH pogubio više stotina muslimanskih prvaka, a mnoge protjerao. Janičari su odgovorili oružanim ustankom. Sultan nakon toga u BiH šalje Abdurahman pašu, koji je 1827, s velikom vojskom ugušio pobunu i tako u BiH uništio janičarski odred. Carstvo je upravljalo Bosnom preko svojih činovnika dovedenih iz raznih krajeva Carstva, čime je bosansko plemstvo bilo pogođeno. Vojne garnizone u BiH su držali Anadolci i Albanci, a bosanski vojnici su odvođeni u ratove i ginuli van BiH, širom Carstva.

Bosansko plemstvo organizuje pobunu da se oslobodi Osmanskog carstva. Većina bosanskih glavara su od 20. januara do 5. februara 1831. godine održali sastanak u Tuzli na kom su rešili da preuzmu vlast. Za vođu otpora izabran je mlad i vrlo energičan kapetan iz Gradačca, Husein kapetan Gradašćević. U Tuzli su među prisutnima bili i predstavnici Mustafe paše Bušatlije, namesnika Skadarskog pašaluka. Gradašćević je P.P. Njegošu uputio pljevaljskog Hafiz pašu, a Njegoš njemu, zauzvrat, igumana Mojsija. Hercegovacke paše Ali-aga Rizvanbegović i Smajil-aga Čengić su se protivili Gradašćeviću. Husein Gradašćević, sa 4000 vojnika, među kojima je bilo i pravoslavaca i katolika, opkoljava vezirski grad Travnik i daje ultimatum, u kome između ostaloga nalaže: da Porta obustavi uvođenje nizama (redovne turske vojske) u BiH; ukidanje položaja državnog namesnika u BiH; dozvoli da se u BiH uvede vlastiti oblik republikanske vlade sa pravom da se izabere poglavar iz njihove sredine; odustajanje Porte od bilo

kakvog mešanja, u buduću, u upravljanju Bosnom... Vezir Namik paša se zatvorio u tvrđavu i nakon žestokog boja 7. aprila 1831. godine vezir beži preko Duvna u Hercegovinu i sklnja se kod Ali-age Rizvanbegovića. Sultan sprema jaku vojsku na Bosnu. Husein kapetan je sa svojom vojskom krenuo u susret sultanovoj vojsci, osvaja Peć i Banjsku. Sultan šalje velikog vezira iz Skoplja koji kreće s vojskom ka Kosovu i 22. juna 1831, kod Lipljana, Gradašćević i njegovi Bosanci su potukli sultanovu vojsku tako žestoko da je poginuo i čuveni Đor Ibrahim paša, a ranjeni su: skopski Havzi paša, pečki Abdulrezak paša i maršal regularne konjice Mehmed-beg. Zarobljen je solunski valija Hadži Ahmet paša sa više stotina oficira i više hiljada vojnika sa zastavama njihovih jedinica. Na bojnopolju je sultanova vojska ostavila veliki broj topova, pušaka, konja, municiju i ratnu arhivu. Husein kapetan je napravio sudbonosnu grešku što ih nije gonio do Skoplja, već je slavio pobjedu što mu se posle osvetilo. U sledećim bitkama ga je izdao herecegovacki paša. Kod Bošnjaka je Husein postao svetac i od naroda dobio popularno ime, *Zmaj od Bosne*. Bosna se i dalje toliko opirala Osmanlijama da je sultan na Bosnu poslao opasnog Omer pašu Latasa, „**pašu kome je bilo sve dozvoljeno osim da se sultanu vrati neobavljena zadatka**“. Sve uzalud, jer ni Latas paša niti iko posle njega nisu mogli umiriti Bosnu, pa je došlo do, već spomenutog Berlinskog kongresa i austrijske okupacije BiH. (Podaci iz knjige - M. Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, TKD ŠAHINPAŠIĆ, Sarajevo, 2001. str. 84-90).

Čime su bili motivisani i kog su bili političkog uverenja pripadnici Mlade Bosne, može se videti iz njihovih izjava na suđenju pred austrijskim sudom. Na pitanje Suda - „Kojeg ste političkog mišljenja?“ - Princip: „Ja sam nacionalista Jugoslaven. Moja je težnja ujediniti sve Jugoslavene u kojoj bilo državnoj formi i osloboditi ih od Austrije“. Čabrinović: „Moj ideal je bio jedna Jugoslavenska republika“. Vaso Čubrilović je izjavio da je Srbohrvat. (Enciklopedija Leksikografskog zavoda, tom 5, str. 616, Zagreb 1969). Iz ovog se može, po svojoj volji i uverenju, razmisliti i oceniti je li Gavrilo Princip bio heroj ili terorist. I čija je Bosna. I jesu li nam trebali ovi ratovi u BiH i Hrvatskoj od 1991, do 1995, sa desetinama hiljada mrtvih i stotinama hiljada izbeglica? Zašto?!

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

MORALNI IZAZOV

• zameš, zamajanje, zvrš
• matikalna manipulacija
• sila života u obama
• odnosa

opredeljena
• bezbednost
• kolo de gran
• zamenjena
• protokoli

opredeljena
• kolono autor
• zvezdasta
• politički aspekt
• neodržavanje -
• epigrama

za "povelju" pišu
• doktorica
• stogašević
• bura čović
• ljubkin sekulid

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

srbiija posle dimončića

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

ANJANJE NA RUSIJU

U MEDEBEM ZAGRLAJU
KOLIKO JE SATI U MOSKVI
KOLIKO ZA

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

TERET ZLOČINA

• SRPSKA EUKA I BOSNA
• GENOCID JE ZLOČIN SISTEMA,
• NE POJEDINCA
• "ZNAJI ŠMO DA SRBI
• NEĆE UZIMATI ZARUČNIKE"
• VELIKORUŽNI PROJEKT
• KAO STRATA...

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

SRBIJA BEZ KANDIDATURE

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

haška prinuda O STRASTI I TERETU

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

re-arhaizacija srbije

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

Rizično odmeravanje snaga

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

prinudni izlazak iz senke

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

POČETAK KOJINE OBEČAVA

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

POGLAD U PROŠT KORAK U BUDUĆNOST

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

OLGA POPOVIĆ OBRADOVIĆ

KORENI ANTIMODERNE
POLITIČKE KULTURE U SRBIJI

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

Balkan i evropski izazovi

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

DOMET MEĐUNARodne PRAVDE

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

15 godina od genocida u Srebrenici

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

odlazak vojivode

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

PRESECANJE KOSOVSKOG ČVORA

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

"EVROPSKI USTAV" NA SRPSKI NAČIN

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

OSVETIĆEMO E TURCIMA

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

Regionalni izazovi

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

KOSOVO, OVO JE SRBIJA

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

KRAH KOSOVSKOG MITA

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

PET GODINA POSLE

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija

HELSEINSKA POVELJA

11. broj, mart 2003. br. 43

PET GODINA POSLE

• političko-
• ljudski
• politički
• sistemski i
• demokratija